

Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Δυτικής Ελλάδας
Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας
Τμήμα Διοίκησης Οικονομίας και Επικοινωνίας Πολιτικών και
Τουριστικών Μονάδων

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ
ΑΝΘΡΩΠΟΥ & ΤΟΥ ΠΕΡ/ΝΤΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΕΚΘΕΜΑΤΑ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ
ΓΑΙΑ)

Συγγραφή: Μαρία Βασάλου
Υπεύθυνη καθηγήτρια : Μαρία Βίγλη

ΠρολοχΗ!! Το έκτερο Απτο Το
ΣΧΕΔΙΟ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΞΕΙΤΕ ΝΠΟΤΓΑΜΗΕ
ΣΤΟ ΘΙΕΛΙΟ ΤΗΣ ΠΤΥΧΙΑΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ

Βεβαιώνω/ουμε ότι είμαι/είμαστε ο/οι συγγραφέας/εις αυτής της εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα/είχαμε για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία.

Επίσης, έχω/έχουμε αναφέρει τις οποίες πηγές από τις οποίες έκανα /κάναμε χρήση δεδομένων, ιδεών η λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες.

Ακόμη δηλώνω/ουμε ότι αυτή η γραπτή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα/εμάς προσωπικά και αποκλειστικά και ειδικά για την συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία ότι θα αναλάβω/ουμε πλήρως τις συνέπειες εάν η εργασία αυτή αποδειχτεί ότι δεν μου/μας ανήκει.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 1

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

ΒΑΣΙΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

571

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 2

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ 3

ΑΡΙΘ.ΜΗΤΡΩΟΥ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Είναι αρκετοί εκείνοι οι οποίοι συνέβαλαν και βοήθησαν, με σκοπό να ολοκληρωθεί αυτή η πτυχιακή εργασία, που είναι άξιοι αναφοράς και ευχαριστιών.

Πρώτα απ' όλους η οικογένειά μου, που υπέδειξε ιδιαίτερη υπομονή και ανοχή όλων αυτό τον καιρό για να ολοκληρωθεί αυτή η δουλειά. Έπειτα οι φίλοι και δικοί μου άνθρωποι που πάντα υποστήριζαν κάθε μου βήμα.

Οι καθηγήτριές μου (που ευχαριστώ τη καθεμία ξεχωριστά), την κυρία Κατερίνα Αλεξοπούλου, για την αμέριστη συμβολή και καθοδήγησή της από τα πρώτα κιάλας βήματα καθώς και την κυρία Μαρία Βίγλη για την εμπιστοσύνη και τις κατευθυντήριες γραμμές που μου υπέδειξε με σκοπό τη περαιτέρω βελτίωση και ανάδειξη αυτής της δουλειάς.

Η κυρία Δ. Πουρνάρα, γραμματεία του τμήματος Δ.Ο.Ε.Π.Τ.Μ για όλες τις διευκρινίσεις που σχετίζονταν με γραφειοκρατικά θέματα.

Οι αγαπημένοι συνάδελφοι από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών που καθ' όλη τη διάρκεια της εξάμηνης πρακτικής άσκησης βοήθησαν πολύ με τις διευκρινίσεις και τις γνώσεις τους. Συγκεκριμένα την Βάσω Ιγγλέση, για την εξυπηρέτηση που υπέδειξε όποτε υπήρχε ανάγκη για εκτύπωση ή αποστολή εγγράφων και γραφικής ύλης , τη Μιμικά Κρίγκα, διδάκτωρα προϊστορικής αρχαιολογίας που βοηθούσε όποτε υπήρχε ανάγκη με τη γνώση και την εμπειρία της και τέλος το Παντελή Φελέρη, συντηρητή και αρχιτέκτονα του Ε.Α.Μ ο οποίος ήταν εκεί όποτε υπήρχε ανάγκη για βοήθει στις αποτυπώσεις κατόψεων και σχεδίων.

Τέλος δε θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω την υπεύθυνη του τμήματος βιβλιοθήκης του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Γουλανδρή , Ζωή Νάστα για τη πολύτιμη βοήθεια που υπέδειξε καθ' όλη τη διάρκεια έρευνας και αναζήτησης όσο το δυνατόν καλύτερης βιβλιογραφίας και επιστημονικών συγγραμμάτων που πραγματοποίησα για την εργασία αυτή. Η βοήθειά σας και οι γνώσεις σας γύρω από πολλά συγγράμματα ήταν απαραίτητη!

Ευχαριστώ πολύ όλους!

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία εξετάζει δύο (κυρίως) διαφορετικούς κλάδους, οι οποίοι όσο και αν φαίνεται να διαφέρουν μπορούν, όχι μόνο να συνυπάρξουν κάτω από την ίδια μουσειακή «στέγη», αλλά καταφέρνουν να παρουσιάσουν, (ο καθένας από τη σκοπιά του) ευρήματα (τα οποία στη πορεία αποκτούν τα ίδια μια διαφορετική αξία). Εξετάζοντας λεπτομερέστερα αυτά τα ευρήματα μπορούμε να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα που αφορούν τον άνθρωπο και το περιβάλλον του, καθώς και την εξέλιξη – αλληλεπίδρασή του με αυτό του ίδιου και του χώρου που τον περιβάλλει.

Η μελέτη αυτή βασίζεται στο μουσείο Γουλανδρή το οποίο αν και είναι ένα μουσείο **φυσικής ιστορίας**, περιλαμβάνει εκθέματα που έχουν **αρχαιολογικές ρίζες**, όπως για παράδειγμα όστρακα και κοχύλια από τα οποία λέγεται πως οι αρχαίοι εμπνεύστηκαν και δημιούργησαν το ελικοειδές σχήμα των κιόνων, ζώα με ιδιαίτερο λατρευτικό και μυθολογικό χαρακτήρα, πετρώματα με ιδιαίτερη ιστορία, φυτικά και ζωικά απολιθώματα, φυτά και έντομα και πολλά ακόμα. Όλα αυτά τα αντικείμενα τεκμηριώνουν την αρχαιολογική τους διάσταση μέσα από επιστημονικές πηγές και βιβλιογραφία.

Εν συνεχεία αυτής της έρευνας παρουσιάζεται μια πρόταση δημιουργίας μιας περιοδικής έκθεσης με τίτλο : «Η Αρχαιολογία συναντά εκθέματα Φυσικής Ιστορίας στο μουσείο Γουλανδρή ». Η συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία δεν αποτελεί μια πρόταση δημιουργίας περιοδικής έκθεσης, αλλά σκοπεύει να αποδείξει ότι η σύνδεση βιολογίας και αρχαιολογίας είναι στενή και ειδικά ανάμεσα στα εκθέματα του συγκεκριμένου μουσείου, που αποτελεί και το μοναδικό μουσείο φυσικής ιστορίας της πρωτεύουσας. Στόχος της να φέρει στην επιφάνεια την αρχαιολογική ταυτότητα που κρύβουν τα συγκεκριμένα εκθέματα τα οποία παρουσιάζονται από τη βιολογική και περιβαλλοντική τους πλευρά.

Η μεθοδολογία συνίσταται κυρίως σε βιβλιογραφική έρευνα και ερμηνεία των πηγών, ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξε και η επιτόπια έρευνα στους χώρους του μουσείου.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ανθρώπινη εξέλιξη, αρχαιολογία, βιοαρχαιολογία, ανθρωπολογία, μουσείο, άνθρωπος & περιβάλλον.

ABSTRACT

This dissertation examines two (mainly) different disciplines, which, although they seem to differ, can not only coexist under the same "museum" roof, but they manage to present (in their view) findings (which in turn acquire a different value in itself). By looking at these findings in more detail, we can draw conclusions about man and his environment, and evolution - his interaction with himself and the surroundings surrounding him.

This study is based on the Goulandris Museum, which although it is a museum of natural history, includes exhibits that carry archaeological roots, such as shells and shells from which it is said that the ancients were inspired and created the helical shape of the columns, animals with special culturally and mythologically, rocks with particular history, plant and animal fossils, plants and insects and much more. All these objects justify their archaeological side through scientific sources and bibliography.

Following this research, a proposal for the creation of a periodical exhibition entitled "Archeology meets exhibits of Natural History at the Goulandris Museum" is presented. This graduate is not a proposal to create a periodic exhibition, but it intends to prove that the link between biology and archeology is close and especially to the exhibits of the particular museum, which is the only museum of natural history in the capital. Its aim is to bring to light the archaeological identity that hides the specific exhibits presented by their biological and environmental aspects. The methodology is mainly bibliographic research and interpretation of the sources, while local research in the museum

KEY WORDS: human evolution, archeology, bioarcheology, anthropology, museum, man & environment.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ.9
ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ	σελ.11
1. Ανθρώπινη φύση και εξέλιξη- Ανθρωπογένεση	σελ.12
1.1.Φυτικά και ζωικά απολιθώματα	σελ.13
2. Ο κόσμος των πετρωμάτων	σελ.13
2.1. Ορυκτά και πετρώματα κατά την αρχαιότητα	σελ.14
2.2. Μέταλλα των αρχαίων	σελ.14
2.3. Ορυκτά και χρωματολογία των αρχαίων	σελ.16
3. Φυτικό βασίλειο μέσα από την αρχαία παράδοση	σελ.16
3.1. Ο κόσμος των φυτών στην υγεία από τα αρχαία χρόνια..σελ.17	
3.1.1 Η βοτανική των αρχαίων	σελ.17
3.1.2 Θεραπευτικά και μαγικά βότανα	σελ.18
3.2. Ο κόσμος των φυτών στη τελετουργία των θυσιών	σελ.23
3.2.1 Καρυκεία και αρωματικά φυτά κατά τη μυκηναϊκή εποχή	σελ.23
3.2.2.Αρωματικά φυτά, αρώματα και μυροδοχεία: χρήσεις τους στη καθημερινή ζωή και θρησκευτική ζωή κατά τους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους	σελ.23
3.2.3 Λατρευτικές εκδηλώσεις	σελ.26
4.Αρχαία θεοποίηση – λατρεία φυτικού βασιλείου	σελ.27
4.1.Τα φυτά των θεών και των ηρώων	σελ.27
4.2.Ιερά δάση και λατρεία των δέντρων	σελ.29
4.3. Λατρεία φυτών & η σύνδεσή τους με τους θεούς	σελ.32
5. Λατρεία πτηνών στον αρχαίο ελληνικό κόσμο	σελ.39

6. Μυθολογία και σπονδυλόζωα	σελ.41
6.1. Η κερυνίτιδα έλαφος	σελ.41
6.2. Ο Ερυμάνθιος Κάπρος	σελ.42
6.3. Το λιοντάρι της Νεμέας	σελ.42
6.4. Τα βόδια του Γηρυόνη	σελ.43
6.5. Η σύνδεση της αρκούδας με τη μικρή και μεγάλη άρκτο	σελ.43
7. Η θέση των εντόμων στις δοξασίες	σελ.44
7.1. Μέλισσα! Η «βασίλισσα» των εντόμων	σελ.44
7.2. Μύγα η βασανιστικ	σελ.45
7.3. Η σχέση ανθρώπων – μυρμηγκιών	σελ.46
7.4. Η «ψυχή» ή αλλιώς πεταλούδα	σελ.46
8. Ερπετά και μύθοι	σελ.47
8.1. Η χελώνα της ξηράς και της θάλασσας	σελ.47
8.2. Ο μύθος της φώκιας	σελ.48
8.3. Οι διαφορετικοί συμβολισμοί του φιδιού	σελ.48
9. Κοχύλια και όστρακα στον αρχαίο πολιτισμό	σελ.49
ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ	σελ.49
10. Μικρό ιστορικό μουσείου Γουλανδρή	σελ.50
11. Στα άδυτα των ειδικοτήτων μεταξύ αρχαιολογίας – βιολογίας	σελ.51
11.1. Ερμηνεύοντας τις μαρτυρίες της γης (Γεωαρχαιολογία)	σελ.51
11.2. Βιοαρχαιολογία, ένας νέος κλάδος αναπτύσσεται	σελ.52

11.2.1. Βιοαρχαιολογία στην Ελληνική πραγματικότητα	σελ.53
11.3. Αναπλάθοντας το περ/λον & τους ζωντανούς οργανισμούς του (Παλαιοντολογία)	σελ.54
12. Σύνδεση θεωρητικού και πρακτικού στοιχείου	σελ.54
12.1. Τεκμηρίωση προβληματικής και στόχοι	σελ.55
13. Πρόταση δημιουργίας περιοδικής έκθεσης με τίτλο : «Η Αρχαιολογία συναντά εκθέματα φυσικής ιστορίας στο μουσείο Γουλανδρή	σελ.56
13.1. Περιγραφή χώρου και θεματικών ενοτήτων (πορεία επισκέπτη, εποπτικό υλικό, σειρά τοποθέτησης, χρήση νέων τεχνολογιών)	σελ.56
13.2. Αντικείμενα περιοδικής έκθεσης (προϋποθέσεις επιλογής τους)	σελ. 57
14. Δημιουργικά εργαστήρια για παιδιά	σελ.59
14.1. Δημιουργώντας τα δικά μας νομίσματα	σελ.59
14.2. Τι μύθο κρύβεις?	σελ.60
15.Επίλογος	σελ.60
16. Πηγές	σελ.61
Δικτυογραφία (ξενόγλωσση – ελληνική)	σελ.61
Άρθρα	σελ.62
Βιβλιογραφία	σελ.62
Εικόνες	σελ.62
17. Παράρτημα 1: εικόνες	σελ.64
18. Παράρτημα 2 : κατόψεις & σχεδιασμοί χώρων	σελ.73

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συγκεκριμένη εργασία αναζητά τις αρχαιολογικές ρίζες (και τη σχέση που υπάρχει γενικότερα με τον κόσμο της αρχαιότητας) αντικειμένων που αποτελούν εκθέματα ενός διαφορετικού θεματικού μουσείου. Δηλαδή, ενός μουσείου φυσικής ιστορίας. Στο πρώτο σκέλος αυτής της εργασίας, καταγράφεται (σε θεωρητικό πλαίσιο) μέσα από πηγές, η αναζήτηση και η επιβεβαίωση της αρχαιολογικής ταυτότητας εκθεμάτων που έχουν ένα χαρακτήρα περισσότερο περιβαλλοντολογικό (από τη στιγμή που εκτίθενται και σε ένα μουσείο φυσικής ιστορίας). Αντίθετα το δεύτερο σκέλος ασχολείται με το πρακτικό κομμάτι και ουσιαστικά συνδυάζεται με το πρώτο αποδεικνύοντας πως ό,τι έχει προαναφερθεί σε θεωρητικό πλαίσιο μπορεί να πραγματοποιηθεί και σε πρακτικό, μέσω της μορφής περιοδικής έκθεσης. Επομένως, το δεύτερο τμήμα συμπεριλαμβάνει και παρουσιάζει μια πρόταση δημιουργίας περιοδικής έκθεσης με τίτλο «Η Αρχαιολογία συναντά εκθέματα φυσικής ιστορίας στο μουσείο Γουλανδρή».

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο οφείλω να υπογραμμίσω, ότι το θέμα της συγκεκριμένης πτυχιακής δεν είναι μια πρόταση περιοδικής έκθεσης (αυτό ήθελα να αποτελεί ένα μέρος της εργασίας για να μπορέσει να αποδείξει ότι η έρευνα που υφίσταται θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί έμπρακτα μέσω μίας περιοδικής έκθεσης). Το θέμα της είναι η ύπαρξη (σε δεύτερο πλάνο) ενός επιστημονικού κλάδου (της αρχαιολογίας εν προκειμένω) μέσα σε ένα μουσείο ορατά διαφορετικού κλάδου (στην περίπτωσή μας σε ένα μουσείο φυσικής ιστορίας). Αν αυτοί οι δύο επιστημονικοί κλάδοι ενωθούν και μελετηθούν ανάλογα, ο συνδυασμός τους μαρτυρά στοιχεία για το βίο τόσο του ίδιου του ανθρώπου, όσο και του περιβάλλοντός του.

Στόχος της συγκεκριμένης πτυχιακής είναι η διαπίστωση του γεγονότος πως ο διάλογος μεταξύ των δυο επιστημών (**της βιολογίας** και **της αρχαιολογίας**) , μπορεί να αποφέρει γόνιμους καρπούς και να αποκαλυφθούν στοιχεία τόσο για τον ίδιο τον άνθρωπο , όσο και για το φυσικό/ζωικό περιβάλλον του κατά τα πρώτα στάδια της ζωής του (άνθρωπος των σπηλαίων) αλλά και τη μετέπειτα εξέλιξη του (άνθρωπος της αρχαιότητας).

Η **μεθοδολογία** σύμφωνα με την οποία εκπονήθηκε η συγκεκριμένη εργασία βασίζεται κυρίως στις βιβλιογραφικές πηγές και πληροφορίες, καθώς και στην επιτόπια έρευνα για εύρεση αρχαιολογικών αναφορών στους εκθεσιακούς χώρους του μουσείου. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται και αναλύονται οι παρακάτω ενότητες βασίζεται στις θεματικές ενότητες οι οποίες υφίστανται και στο ίδιο το μουσείο Γουλανδρή. Επομένως όπως και εκεί έτσι κι εδώ τα αντικείμενα παρουσιάζονται ανάλογα με την θεματική στην οποία ανήκουν, δηλαδή:

- Παλαιοντολογία- γεωλογία
- Βοτανική
- Ορνιθολογία

- Σπονδυλόζωα (μία ενότητα που στο μουσείο αναφέρεται ως ενότητα θηλαστικών)
- Ερπετολογία,
- Εντομολογία
- Υδροβιολογική ενότητα.

«Ο Όμηρος φανταζόταν τη Γη σαν ένα πλατύ δίσκο, περιτριγυρισμένο από ένα ποταμό, τον Ωκεανό, απ'όπου κάθε μέρα ο Ήλιος και η Ηώς ανέβαιναν στο θόλο τ'ουρανού, που κρατούσε στους ώμους του ο Άτλας. Ακριβώς στη μέση του δίσκου, των 2000 περίπου χιλιομέτρων διαμέτρου, στον ομφαλό της Γής, εκεί όπου η Πυθία των Δελφών έδινε τους χρησμούς της, βρισκόταν η Ελλάδα, με τις βουνοκορφές της που άγγιζαν τα σύννεφα. Από πάνω, στα όρια του κόσμου των θνητών, ζούσαν οι Θεοί του Ομήρου. Την κατοικία τους την βάζει στον κατάφωτο Όλυμπο. Οι Έλληνες έδωσαν το όνομα «Όλυμπος» σε πολλά βουνά. Οι περισσότερες από τις 315 κορυφές που περνούν τα 1000 μέτρα, κι από τις οποίες 47 φθάνουν τα 2000, ήταν αφιερωμένες στους Θεούς και απρόσιτες στους θνητούς. Μόνον οι Μούσες και οι Νύμφες, που κατέβαιναν στα δάση και τις πηγές, κι ο αγγελιαφόρος αετός, χρησίμευαν για μεσάζοντες ανάμεσα στους Θεούς και τους ανθρώπους.» [Μπάουμαν, 1993: 193]

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

Το πρώτο αυτό κεφάλαιο θα αναφερθεί στην αρχή των πραγμάτων για τη ανθρώπινη εμφάνιση. Θα προσπαθήσει να εξετάσει τα γεγονότα που αποκαλύπτουν τα πρώτα δείγματα ανθρώπινης ζωής στη γη (και ειδικότερα στον ελλαδικό χώρο). Ωστόσο, το ελάχιστο και ελλιπές υλικό, που κατέχουν οι αρχαιολόγοι και οι ανθρωπολόγοι από τις μαρτυρίες του περιβάλλοντος, δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την ανακάλυψη της αρχής. Ειδικά για τα ελληνικά δεδομένα, που σε σύγκριση με άλλες χώρες φαίνεται πως δεν αποτελούσε τις πρώτες επιλογές για κατοίκηση του παλαιολιθικού ανθρώπου, για διάφορους λόγους. Συγκεκριμένα αναφέρονται τα πρώτα είδη του λεγόμενου «ανθρώπου των σπηλαίων», και η εξέλιξη ανάμεσα στις συγκεκριμένες «οικογένειες» που αυτός ανήκε (homo erectus, homo habilis, homo neaterdal, homo sapiens). Τέλος αναφέρεται η εξαφάνιση κάθε είδους και η διαδοχή του από το επόμενο, πιο εξελιγμένο.

Από αυτό το κεφάλαιο δε θα μπορούσε να λείπει η αναφορά σε ένα εξίσου ιδιαίτερο και εντυπωσιακό θέμα που δεν είναι άλλο από τα ζωικά και φυτικά απολιθώματα. Αναλυτικότερα ορίζεται ο όρος απολίθωμα και γίνεται μια αναφορά στα απολιθώματα που φιλοξενεί το μουσείο Γουλανδρή φυσικής ιστορίας και η σπουδαιότητα που αυτά έχουν, εφόσον αποτελούν ακλόνητες μαρτυρίες του φυσικού και ζωικού περιβάλλοντος πριν από τουλάχιστον 10.000 χρόνια. Τέλος διαχωρίζεται ο γεωλογικός χρόνος με σκοπό την καλύτερη κατανόηση όσων πρόκειται να ειπωθούν.

Επομένως σε αυτό το κεφάλαιο βλέπουμε να αναλύονται οι δύο πρώτες θεματικές που υφίστανται και στο μουσείο Γουλανδρή (που στη συγκεκριμένη εργασία θα συμπτυχτούν και θα αναφερθούν ως μία), που δεν είναι άλλες από την παλαιοντολογία και τη γεωλογία.

1. ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ- ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΣΗ

«Πότε πρωτοεμφανίζεται ο άνθρωπος στην ελληνική γη δεν είναι ακόμα γνωστό. Σχετικά πρόσφατες έρευνες στα Βαλκάνια και πιο πέρα στη κεντρική Ευρώπη απέδωσαν πρωτόγονα «εργαλεία» και λείψανα σκελετών του Homo Erectus (όρθιου ανθρώπου), που μπορεί κατά τους ειδικούς να χρονολογηθούν πριν από 300.000 ή και 500.000 χρόνια. Θεωρητικά λοιπόν δεν θα έπρεπε να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο της παρουσίας ανθρωπίνων όντων στην Ελλάδα από το Μέσο Πλειστόκαινο. Η πιο συγκεκριμένη ένδειξη οικισμού της Ελλάδας από την αρχαιότερη παλαιολιθική είναι ένας λίθινος χειροπέλεκυς που βρέθηκε στην Μακεδονία, κοντά στο «Παλαιόκαστρο». Ποιος όμως ήταν ο δημιουργός των εργαλείων της Μέσης Παλαιολιθικής ? Την εποχή αυτή στην Ευρώπη, αλλά και στην Ασία και την Αφρική, επικρατεί ο ανθρωπολογικός τύπος που λέγεται « Άνθρωπος του Νεάντερνταλ» . Ο παλαιός αυτός άνθρωπος έχει εμφανή στοιχεία που θα έπρεπε να θεωρηθούν «πρωτόγονα» (υπερβολικά ανεπτυγμένα οφρυακά τόξα, άνισα ογκώδες κεφάλι, πολύ χαμηλό λαιμό, ιδιότροπη στάση του σκελετού, ανάλογο βάδισμα κ.λπ), αλλά συγχρόνως διέθετε εγκέφαλο πολύ μεγαλύτερου όγκου από του Σύγχρονου Ανθρώπου και χρησιμοποιούσε λίθινα εργαλεία πολύ πιο εξελιγμένα από τα αρχαιότερα παλαιολιθικά. Τα όπλα τους ήταν λιγιστά, περιορίζονταν δηλαδή ουσιαστικά στο ξύλινο ακόντιο. Πιθανώς δάμαζαν με παγίδες τα μεγάλα ζώα. Με τον ίδιο τρόπο θα κυνηγούσαν και τα γρηγορότερα ζώα, αφού μάλλον δε γνώριζαν ακόμη το τόξο. Κρεοφάγοι κατεξοχήν, όπως δείχνει η πολύ καλή διατήρηση των δοντιών τους, ζούσαν κυρίως από τα ζώα του κυνηγιού. Διαμέλιζαν τα θηράματα στο σημείο όπου τα εξόντωναν και μετέφεραν στους καταυλισμούς μόνον τα εκλεκτότερα μέρη και το δέρμα, καθώς και το κεφάλι, για το μυαλό. Η ζωή στα σπήλαια κατά τη περίοδο του ψύχους είχε αρκετά πλεονεκτήματα. Αλλά για την κατάληψή τους οι άνθρωποι έπρεπε να αγωνισθούν με τα θηρία που τα κατοικούσαν . Και η φωτιά, πανάρχαιο όπλο του ανθρώπου, ήταν το κυριότερο μέσο για την εκπόρθηση. Στα σπήλαια βρέθηκαν αλλεπάλληλες εστίες και όχι σπάνια και ταφές νεκρών, αρκετά μάλιστα προσεγμένες.

Το τέλος του ανθρωπίνου αυτού τύπου, ήλθε τόσο απότομο και η εξαφάνισή του τόσο γενική, ώστε η κοινωνική και τεχνολογική αλλαγή που ακολούθησε, συνδυασμένη με την επικράτηση του Homo Sapiens (του Έμφρονος ανθρώπου) σ' όλο τον κόσμο, αποτέλεσε μια πελώρια τομή στην ιστορία του προϊστορικού ανθρώπου. Ο «παλαιός» άνθρωπος είχε πια καταδικασθεί αμετάκλητα. Τη θέση του ανθρώπου του Νεάντερνταλ στην σκηνή του κόσμου παίρνει τώρα ένας νέος ολοζώντανος τύπος, που θα οδηγήσει το είδος στο δρόμο της προόδου και του πολιτισμού.

Γενική είναι η πίστη των ανθρωπολόγων ότι μετά την πρώτη παγετωνική έξαρση της τελευταίας Παγετώδους (περίπου 40.000 χρόνια πριν από την εποχή μας), ο άνθρωπος του Νεάντερνταλ εξαφανίζεται τελειωτικά από τον κόσμο και τη θέση του παίρνει, παντού ο Έμφρων ή Σύγχρονος Άνθρωπος του Πλειστοκαίνου (Homo

Sapiens Diluvialis). Η υποκατάστατη συνοδεύεται από μία σπουδαία τεχνολογική αλλαγή, που μαρτυρεί για τον δραματικό χαρακτήρα της αλλαγής του ενός ανθρωπίνου τύπου από τον άλλο. Η καταστροφή των παλαιών ανθρώπων πρέπει να ήταν ολοκληρωτική, αφού δεν άφησαν ούτε στον υλικό τομέα ίχνη. Σχεδόν όπως στον ζωικό κόσμο, όπου κάθε είδος που δεν μπορεί να προσαρμοσθεί στις νέες συνθήκες καταδικάζεται σε άμεσο αφανισμό, και εδώ ένας τύπος ανθρώπου αφανίζεται ολοκληρωτικά.» [Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 1971: 35- 42] (παράρτημα 1, εικόνα 1)

1.1 Φυτικά και ζωικά απολιθώματα

Με τον όρο «απολιθώμα» αναφερόμαστε σε κάθε ίχνος παλαιότερης ζωής που σήμερα συναντάμε με τη μορφή πετρώματος. Τα απολιθώματα χωρίζονται σε δύο κατηγορίες : τα ζωικά και τα φυτικά. Για να ανήκουν τα συγκεκριμένα πετρώματα στη κατηγορία των απολιθωμάτων θα πρέπει μέσα τους να έχουν «εγκλωβίσει» κατά κάποιο τρόπο, ένα υπόλειμμα ενός παλιότερου ζωντανού οργανισμού , ο οποίος να εμφανίστηκε και να έζησε πριν από τουλάχιστον 10.000 χρόνια πάνω στη Γη. Στα φυτικά απολιθώματα συναντάμε συνήθως αποτυπώματα φύλλων και κλαδιών ή κόκκους και γύρη πάνω σε μία επιφάνεια (ιζηματογενής), η οποία κατά το πέρασ των χρόνων μετατράπηκε σε πετρώδης και κατάφερε να διατηρήσει τα αποτυπώματα και τους κόκκους που έκρυβε μέσα της. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τα ζωικά απολιθώματα, τα οποία μέσα τους κρύβουν κομμάτια οστών, δοντιών κ.α. Την αναγκαιότητα των απολιθωμάτων τη καταλαβαίνουμε από την ανάγκη παρατήρησης της διαδοχής της ζωής στο παρελθόν αλλά και την εικόνα που θέλουμε να έχουμε για τους φυτικούς και ζωικούς οργανισμούς τους παρελθόντος. Το μουσείο Γουλανδρή παρουσιάζει στη συλλογή του ποικιλία φυτικών και εντυπωσιακά ζωικά απολιθώματα (παράρτημα 1, εικόνα 2-4).

Τέλος αξίζει να αναφέρουμε ότι ο γεωλογικός χρόνος είναι ασύλληπτα μεγάλος και οι τρεις μεγάλοι αιώνες στους οποίους διαιρείται είναι : ο παλαιοζωικός αιώνας (ξεκινάει 570 εκατομμύρια χρόνια και τελειώνει πριν 200 εκατομμύρια χρόνια), ο μεσοζωικός αιώνας (ξεκινάει πριν 200 εκατομμύρια χρόνια και τελειώνει στα 65 περίπου εκατομμύρια χρόνια) και τέλος ο καινοζωικός αιώνας (ξεκινάει πριν 65 εκατομμύρια χρόνια και φτάνει μέχρι σήμερα) (παράρτημα 1, εικόνα 5).

[οι πληροφορίες προέρχονται από προσωπικό αρχείο και υλικό που παρείχε το μουσείο για τη πραγματοποίηση ξεναγήσεων στο μουσείο] .

2. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΕΤΡΩΜΑΤΩΝ

Το δεύτερο κεφάλαιο είναι αυτό των ορυκτών και συγκεκριμένα των πετρωμάτων. Το μουσείο Γουλανδρή φημίζεται για την ποικιλία ορυκτών και πετρωμάτων που παρουσιάζει από την Ελλάδα (π.χ. Λαύριο) και το εξωτερικό. Στα παρακάτω υποκεφάλαια παρουσιάζεται η σημασία που αυτά είχαν κατά την αρχαιότητα καθώς και τα βασικά μέταλλα των αρχαίων. Τέλος αναφέρεται η χρωματολογία των

ορυκτών και πως το αξιοποιούσαν. Με τον όρο ορυκτά αναφερόμαστε στα υλικά που συγκροτούν τα πετρώματα. Η ενότητα των ορυκτών παρουσιάζεται στον εκθεσιακό χώρο του μουσείου Γουλανδρή και αρχίζει με τα ορυκτά του Λαυρίου, λόγω της ιστορικής τους σπουδαιότητας, και στη συνέχεια παρουσιάζεται με βάση τη ταξινόμηση των πετρωμάτων αναλόγως της χημικής τους σύστασης. (παράρτημα 1, εικόνα 6-7)

2.1. Ορυκτά και πετρώματα κατά την αρχαιότητα

«Από τους αρχαίους χρόνους ο άνθρωπος χρησιμοποίησε τα ορυκτά και τα πετρώματα για τις βιοτικές του ανάγκες. Κατά την ελληνική μυθολογία ο Προμηθέας, σύμφωνα με την εκδοχή του μύθου που ακολουθεί ο Αισχύλος, όχι μόνο προμήθευσε στους ανθρώπους τη φωτιά, αλλά και τους δίδαξε τις τέχνες και τις επιστήμες και τους αποκάλυψε ότι η Γη κρύβει στα έγκατά της χρυσό, αργυρό, σίδηρο, χαλκό, και άλλα μέταλλα.» [Νικολάου, 2005: 20]

Στα αρχαία κείμενα ο όρος **ορυκτό** αποδίδεται σε κάθε υλικό που λαμβάνεται από τη γη με εξόρυξη, εκσκαφή ή λατόμευση. Οι όροι λίθος και **πέτρα** ή **πέτρωμα** αναφέρονται επίσης συχνότατα και δηλώνουν κομμάτια σκληρού υλικού που προέρχεται από τη γη. Κατά τα αρχαία χρόνια δεν υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ ορυκτών και λίθων ή πετρωμάτων όπως αυτή διατυπώνεται από τη σύγχρονη επιστήμη.

Η λέξη λίθος χρησιμοποιείτο και με άλλες έννοιες. Έτσι οι Αθηναίοι ονόμαζαν λίθων το βήμα της Βουλής τους. Όταν η λέξη λίθος χρησιμοποιείτε για το χαρακτηρισμό συγκεκριμένου ατόμου ήταν δυνατόν να σημαίνει άτομο ανόητο ή αναισθητό. Επίσης, η λέξη λίθος συναντάται σε ορισμένες χαρακτηριστικές εκφράσεις, όπως π.χ. σε περίπτωση ματαιοπονίας έλεγαν «λίθον έψω», δηλαδή βράζω πέτρα.

Η λέξη **λάς** ή **λάας** επίσης σήμαινε λίθον, αλλά στη Νεοελληνική έχουν διατηρηθεί μόνο ορισμένα παράγωγά της, όπως λατομείο, λατόμος, λατύπη (γωνιώδες θραύσμα λίθου), λατυποπαγές (πέτρωμα αποτελούμενο από λατύπες συγκολλημένες με ορυκτή ύλη), λαλάρι(χαλίκι), λαλούδι (βράχος), και λάξευσις.» [Νικολάου, 2005: 30]

2.2. Μέταλλα των αρχαίων

«Ο χρυσός, ο άργυρος, ο χαλκός, ο σίδηρος, ο μόλυβδος, ο κασσίτερος, και ο υδράργυρος, είναι τα πρώτα επτά μέταλλα που χρησιμοποιήθηκαν από τους αρχαίους, τόσο υπό τη μορφή διαφόρων ενώσεών τους, όσο και ως αυτούσια μέταλλα, όχι όμως πάντοτε καθαρά, λόγω των ατελών μεταλλουργικών μεθόδων.

Πολεμικά όπλα, εργαλεία, κοσμήματα, απλές μηχανές, νομίσματα, αγάλματα, και άλλα έργα τέχνης, δοχεία, οικιακά σκεύη, μουσικά όργανα, ιατρικά εργαλεία,

φάρμακα, καθώς και υλικά χρήσιμα για την κατασκευή οικοδομών, τη ναυπήγηση πλοίων ή την τήρηση γραπτών κειμένων έχουν κατασκευαστεί από τα μέταλλα αυτά και τα κράματά τους.» [Νικολάου, 2005: 31]

«Η τέχνη της μεταλλουργίας, που ήταν απαραίτητη για την ανάκτηση των μετάλλων από τα ορυκτά τους, αρχίζει από τους προϊστορικούς χρόνους. Οι Αρχαίοι Έλληνες πίστευαν ότι ο Ήφαιστος, ο θεός της φωτιάς, ήταν ο πρώτος μεταλλουργός και μεταλλοτεχνίτης. Επίσης απέδιδαν μεταλλουργικές ικανότητες στη θεά Αθηνά και στο Προμηθέα. Οι Κάβειροι, οι Δάκτυλοι και οι Τελχίνες, κατά την ελληνική μυθολογία, χρησιμοποιούσαν τη φωτιά για την κατεργασία των μετάλλων. Ο Όμηρος, ο Διοσκουρίδης, ο Στράβων, ο Πλίνιος, ο Πρεσβύτερος, ο Διόδωρος, ο Σικελιώτης και άλλοι δίνουν πολλές πληροφορίες για τις γνώσεις των αρχαίων στη μεταλλουργία.

Η αναζήτηση μεταλλοφόρων ορυκτών και η αποκάλυψη των μετάλλων απ' αυτά, στηριζόταν στην παρατήρηση και στη πείρα. Η φυσική περιέργεια του ανθρώπου προς τα αντικείμενα που λάμπουν και προς τα εντυπωσιακά χρώματα τον ώθησε στη συλλογή αυτοφυών μετάλλων, όπως χρυσού και χαλκού ή διαφόρων ορυκτών με έντονα ή λαμπερά χρώματα, όπως ο μαλαχίτης, ο αζουρίτης και ο γαληνίτης.

Οι πρώτες επιστημονικής σημασίας παρατηρήσεις για τα ορυκτά έχουν γραφεί από τον Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.) και τον μαθητή του το Θεόφραστο (372-287 π.Χ.). Γεωλογικές γνώσεις που θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι αποτελούν τις πρώτες νύξεις της σύγχρονης γεωλογίας συναντώνται διάσπαρτες σε πολλά από τα συγγράμματα των αρχαίων γεωγράφων, περιηγητών και φιλοσόφων. Οι αναδίφηση των αρχαίων συγγραμμάτων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Συχνά μέσα στα έργα αυτά υπάρχουν απόψεις που αποτελούν θεμέλια της σημερινής επιστήμης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ξενοφάνους του Κολοφώνιου (570-470 περίπου π.Χ.), που γράφει ότι τα απολιθώματα αλλά και τα αποτυπώματα των ζώων και των φυτών είναι λείψανα όντων που προϋπήρξαν και ότι τα όροι στα οποία βρίσκονται ήσαν άλλοτε καλυμμένα από ύδατα. Η γνώμη αυτή του Ξενοφάνους δε διαφέρει ουσιαστικά από την άποψη της σημερινής παλαιοντολογίας για πολλά απολιθώματα.

Ο Αριστοτέλης στα έργα του παρουσιάζει απαλλαγμένος από δεισιδαιμονίες που κυριαρχούσαν στην εποχή του γύρω από τα θέματα που αφορούσαν τη μελέτη της φύσεως. Στο σύγγραμμα του «Μετεωρολογικά» ο σοφός αυτός μελετητής αναφέρει πολλά για τη γένεση των πετρωμάτων. Ειδικότερα, όμως, ο μαθητής του Θεόφραστος στο σύγγραμμα του «Περί Λίθων» αναφέρει 41 πετρώματα και ορυκτά. Το σύγγραμμα αυτό αποτελεί σημαντική πηγή πληροφοριών για τις ορυκτολογικές και μεταλλευτικές γνώσεις της εποχής του.» [Νικολάου, 2005: 20]

«Μεταγενέστερα, κατά την εποχή των αλχημιστών, τα επτά βασικά μέταλλα της αρχαιότητας τα συμβόλιζαν με επτά σύμβολα ουράνιων σωμάτων. Έτσι, ο χρυσός είχε το σύμβολο του Ήλιου, που ήταν ο τροχός, ο άργυρος είχε το σύμβολο της Σελήνης, που ήταν η ημισέληνος, ο χαλκός το σύμβολο της Αφροδίτης, ο σίδηρος του

Αρη, ο μόλυβδος του Κρόνου, ο κασσίτερος του Δία και ο υδράργυρος του Ερμή». Οι παραπάνω συμβολισμοί παρουσιάζονται ομαδοποιημένα με τα σχέδιά τους (παράρτημα 1, εικόνα 8). [Νικολάου, 2005: 31]

2.3. Ορυκτά και χρωματολογία των αρχαίων

«Πολλά ορυκτά όπως π.χ. οξειδία του σιδήρου, του χαλκού, του μολύβδου και άλλων μετάλλων τα χρησιμοποιούσαν κατά την Αρχαιότητα για την Παρασκευή χρωστικών ουσιών. Τα ορυκτά αυτά τα κονιορτοποιούσαν και με την ανάμειξη κόνεων διάφορων χρωμάτων, παρασκεύαζαν τις επιθυμητές αποχρώσεις. Το μαύρο χρώμα πολλών αρχαίων αγγείων είναι μείγμα σιδηροξειδίων και οξειδίων μαγγανίου, οι δε ξανθές, ερυθρές και τεφροειδής αποχρώσεις είναι συνήθως ερυθρόφαια οξειδία σιδήρου. Το λαζουρίτη τον εκτιμούσαν ιδιαίτερα οι καλλιτέχνες της αρχαιότητας, ως αμετάβλητη κυανή χρωστική ουσία. Είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακός ο μεγάλος πλούτος των χρωμάτων και των αποχρώσεών τους που αναφέρονται στα γραπτά κείμενα των αρχαίων ελλήνων προκλασικών, κλασικών και μεταγενεστέρων. Τα επίθετα και οι όροι που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι συγγραφείς των κειμένων αυτών για την απόδοση των χρωμάτων προέρχονται συνήθως από το φυσικό κόσμο και κυρίως από τα φυτά, τα ζώα, τα ορυκτά, και τα πετρώματα (π.χ. το *κίτρινο* που είναι το χρώμα του φλοιού του ώριμου κίτρου και το *θειόχρουν*, που είναι επίσης κίτρινο, άλλης όμως αποχρώσεως, όπως το χρώμα του αυτοφυούς θείου». [Νικολάου, 2005: 32]

3. ΦΥΤΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Η ενότητα που ασχολείται με τη βοτανική αποτελεί το μεγαλύτερο και ίσως πιο εμπειριστατωμένο κεφάλαιο αυτής της εργασίας. Σε αντίθεση με την ενότητα της βοτανικής που παρουσιάζεται στο μουσείο Γουλανδρή (γεμίζοντας μόλις μία αίθουσα), φαίνεται ότι τελικά είναι αυτή η οποία κρύβει τους περισσότερους μύθους και δοξασίες κατά τον αρχαίο κόσμο. Κάτι τέτοιο ήταν αναμενόμενο εφόσον οι αρχαίοι είχαν στενοί σχέση με το φυσικό περιβάλλον και τη «χλωρίδα» της εποχής. Δυστυχώς ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η συγκεκριμένη ενότητα στο μουσείο δεν αφήνει περιθώρια για συσχετισμούς με κανέναν τομέα της αρχαιολογίας. Η παρουσίασή της γίνεται με αυστηρά βιολογική προσέγγιση και ορολογίες. Κι όμως για τη συγκεκριμένη μελέτη αποτελεί βασική ενότητα η οποία μάλιστα εξαιτίας του όγκου πληροφοριών, έπρεπε να περιοριστεί αρκετά. Συγκεκριμένα οι υποενότητες που αναπτύσσονται εδώ αφορούν τη βοτανική στο τομέα της υγείας, της θρησκείας – θεοποίησης και της καθημερινής ζωής.

3.1.Ο κόσμος των φυτών στην υγεία από τα αρχαία χρόνια

3.1.1.Η βοτανική των αρχαίων

«Οι στενές σχέσεις, που είχαν οι αρχαίοι με τον κόσμο των φυτών, εκδηλώνονται στη λέξη «Χλωρίς», που ήταν και το όνομα της ομώνυμης θεάς της βλάστησης στην ελληνική μυθολογία. Στο έργο της την βοηθούσαν οι Ώρες, κόρες της Θέμιδας και του Δία και ακόλουθοι του Ήλιου. Προστάτευαν την ανάπτυξη και την ευημερία και με την ιδιότητα αυτή ρύθμιζαν τις εποχές της βλάστησης. Ο Ζέφυρος που εκπροσωπούσε τον δυτικό άνεμο, έφερνε την ανοιξιάτικη βροχή, τόσο απαραίτητη για το ξύπνημα της φύσης. Οι Ωκεανίδες, προστάτιδες των νερών, είχαν την ευθύνη για την ανάπτυξη των φυτών και φρόντιζαν για το υγρό στοιχείο του Ωκεανού, πατέρα όλων των θαλασσών και ποταμών. Όπου δεν πρόφταναν να πάνε οι νύμφες, ο Ζεύς έστελνε στη γη αστραπές και βροντές από τα ύψη του Ολύμπου, βρέχοντας χωράφια και λιβάδια με το εξαίσιο νερό τ' ουρανού. Η θεά της σελήνης, η Άρτεμις, δρόσιζε τα φυτά με την πάχνη της νύχτας, κι ο αδελφός της ο Απόλλωνας έλουζε τα φυτά με τις τόσο απαραίτητες ηλιακές ακτίνες. Το ωρίμασμα των καρπών ήταν δουλειά της Δήμητρας. Η κόρη της η Περσεφόνη, που περνούσε το μισό χρόνο κάτω από τη γη, αντιπροσώπευε το μυθικό ετήσιο κύκλο που παρουσιάζει η εμφάνιση, η ακμή κι η εξαφάνιση της βλάστησης.

Με τη λέξη «βοτάνη» ο Όμηρος εννοούσε τα χόρτα των λιβαδιών. Απ' αυτή τη λέξη προέρχεται και το όνομα της σύγχρονης επιστημονικής φυτολογίας, της Βοτανικής. Η βοτανολογία όμως του Ομήρου περιορίζεται στα ιερά δέντρα των Θεών, στα θαυματοργά βότανα της μυθολογίας του και στις εικόνες των φυτών που του χρησίμευαν για τις αντιπαραβολές με τα επικά του πρόσωπα. Αυτή η μυθική αντίληψη για τα φυτά δεν αντικαταστάθηκε από την επιστημονική παρατήρηση και έρευνα παρά μόνο στα χρόνια του Αριστοτέλη». [Μπάουμαν, 1993 : 14]

«Όταν στη φιλοσοφία των φυσικών επιστημών, οι θεωρητικές γνώσεις για την αρμονία μέσα στη φύση πλησίαζαν την τελειότητα, ο μεγάλος ιατρός της αρχαιότητας, ο Ιπποκράτης (460-370 π. Χ.), ανάπτυσσε στην Κω τη δική του πρακτική θεραπευτική, που θα επηρέαζε όλη την ιατρική επιστήμη. Με πολλή σοφία κατάταξε τα φυτά σε κατηγορίες ανάλογα με τις θεραπευτικές τους ιδιότητες και προσδιόρισε τη χρησιμότητά τους στις διάφορες αρρώστιες, σύμφωνα με τις διαγνώσεις που έκανε. Η καθαυτό βοτανική χρωστά επομένως την ύπαρξή της στην ιατρική επιστήμη. Από τα πολυάριθμα έργα των θεμελιωτών της φυσικής επιστήμης, ο Αριστοτέλης και ο Θαλής δεν μας άφησαν παρά μεμονωμένα αποσπάσματα της εργασίας τους. Μετά από αυτούς, ο Θεόφραστος ο Ερέσιος (372-287 π. Χ.) είναι ο πρώτος και πιο ολοκληρωμένος γνώστης της βοτανικής. Αποκρούει τις γνώμες για τις θαυματοργικές εκδηλώσεις της φύσης και ακολουθεί καθαρά βιολογικές μεθόδους για τη περιγραφή του κόσμου των φυτών με μία άκρως ολοκληρωμένη μελέτη πάνω στη βοτανική. Στους επόμενους αιώνες η Βοτανική παραμελήθηκε σε

όφελος των μαθηματικών και της αστρονομίας. Την μικρή πέραση που κατείχε ακόμα η φαρμακολογία, ήρθε για να ανυψώσει περισσότερο ο Διοσκουρίδης μέσα από το έργο του « Περί Ύλης Ιατρικής», ένας άνθρωπος που θεωρείτε ο θεμελιωτής της φαρμακολογίας. Η φαρμακολογία του, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τις γνώσεις του γύρω από τα φαρμακευτικά φυτά, βρισκόταν σε ένα επίπεδο που όχι μόνο στην αρχαιότητα, αλλά ακόμα και τον 16^ο αιώνα, κανείς δεν είχε ξεπεράσει.» [Μπάουμαν, 1993: 14-18]

3.1.2 Θεραπευτικά και μαγικά βότανα

«Οι γνώσεις για τις θεραπευτικές δυνάμεις που έχει η φύση χάνονται στα βάθη των αιώνων. Οι τότε άνθρωποι προσπαθούσαν μάλλον να θεραπευτούν με τον μυστικισμό και τη μαγεία που είχαν κάποιο σύνδεσμο με μια προσεκτική παρατήρηση του φυσικού κόσμου.

Ο μυστικισμός και η μαγεία εφαρμόζονταν στα ιερά του Ασκληπιού και των άλλων θεών-ιατρών. Αργότερα οι Ασκληπιάδαι της Κω άφησαν τα ιερά και τους ναούς και θεμελίωσαν με τον μεγάλο του δάσκαλο τον Ιπποκράτη την ιατρική σχολή της Κω. Ενώ στα παλιά χρόνια η ιατρική περιοριζόταν στη θεραπεία των τραυμάτων. Η μεγάλη αξία του Ιπποκράτη ήταν πως απόσπασε τις μη τραυματικές αρρώστιες από τη θεία μοίρα, για να διερευνήσει τις πραγματικές αιτίες των νοσημάτων και να αντιδράσει σ' αυτές με μια μελετημένη φαρμακευτική θεραπεία. Τη κλασική όμως θεωρία της θεραπείας με βότανα την χρωστάμε στο Θεόφραστο και την αποκορύφωσή της στα διδάγματα του Διοσκουρίδη που είχε μελετήσει πάνω από 500 φυτά για τη δράση τους πάνω στις ασθένειες του ανθρώπινου σώματος. Στην «Περί Ύλης Ιατρικής» μελέτη του, διακρίνει ήδη κανείς την κατάταξη των φυτών σύμφωνα με τις ενεργές ύλες και τις θεραπευτικές ικανότητες που έχει το καθένα. Οι αρρώστιες του ανθρώπου, που ξεχωρίζει ο Διοσκουρίδης, ξεπερνούν τις 50, ενώ για καθεμία έχει κατάλληλη συνταγή. Το πιο αξιοθαύμαστο κατόρθωμα του Διοσκουρίδη είναι ότι από την εποχή του είχε κι' όλας αναγνωρίσει 500 φυτά ως θεραπευτικά, από τα 6000 περίπου είδη που αναγνωρίζουμε σήμερα σαν αυτοφυή στην Ελλάδα, δηλαδή πάνω από 8%, ενώ παγκόσμια έχουν σήμερα ερευνηθεί φαρμακευτικά μόλις 5% από τα 600.000 περίπου είδη που φυτρώνουν στη Γη.

Στους πρωτοπόρους γιατρούς των τελευταίων χρόνων της αρχαιότητας ανήκει και ο Κλαύδιος Γαληνός, που γεννήθηκε το 131 μ.Χ. στη Μικρά Ασία. Μελέτησε τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη και του Θεόφραστου και αφού στράφηκε αργότερα στην ιατρική πήγε για μεταγενέστερες σπουδές στη Σμύρνη, την Κόρινθο και την Αλεξάνδρεια. Στόχος του Γαλήνου ήταν να συμπληρώσει τις γνώσεις του Ιπποκράτη με την πρόοδο που είχαν κάνει οι Αλεξανδρινοί στην ανατομία και στη φυσιολογία. Τα φάρμακα είναι για τον Γαληνό σπουδαία βοηθήματα της ιατρικής. Στα συγγράμματά του αναφέρει 304 απλά φάρμακα από τον κόσμο των φυτών και 155 άλλες ύλες από τη φύση. Ο φαρμακευτικός αυτός θησαυρός επαυξάνεται από ένα

σωρό πολύπλοκα σύνθετα φάρμακα που εναρμονίζονται με τις διάφορες αρρώστιες. Τα σύνθετα φάρμακα του Γαληνού ήταν η βάση για τα σύγχρονα φαρμακευτικά ιδιοκατασκευάσματα που γι' αυτό το λόγο λέγονται και γαληνικά». [Μπάουμαν, 1993: 93-97]

Από τον Όμηρο στον Ιπποκράτη

«Στους παλαιότερους χρόνους η γνώση και η πρακτική της ιατρικής ήταν προνόμια των Θεών. Στον πιο νέο των ελληνικών θεών, τον Ασκληπιό, υιό του Απόλλωνα, αφιέρωναν ειδικά διασκευασμένους ναούς στις πιο ευχάριστες τοποθεσίες, όπως είναι οι πηγές, οι όχθες των ποταμών ή τα ιερά άλση. Σ' αυτά τα μέρη οι προσκυνητές αποζητούσαν με προσφορές και προσευχές τη θεραπεία για τις παθήσεις τους. Οι θείες αποκαλύψεις που οδηγούσαν στην ίαση, παρουσιάζονταν είτε στους άρρωστους, είτε σε αντιπροσώπους τους που έστελναν στα ιερά αντί για τους εαυτούς τους. Όπως σε όλες τις εποχές έτσι και στα ιερά του Ασκληπιού γίνονταν θαύματα. Από τις επτά διαγνώσεις ασθενειών της Επιδαύρου (2^ο ήμισυ του 4^{ου} π.Χ αιώνα), που έχουν σωθεί, γνωρίζουμε ότι τέτοιες θαυματουργές θεραπείες έχουν πραγματικά γίνει, όπως το γιάτρεμα της μονόφθαλμης Αθηναίας Αμβροσίας, με ένα φάρμακο που της έβαλαν στο άρρωστο μάτι.

Το σύμβολο του Ασκληπιού ήταν το ραβδί με το φίδι. Το φίδι είναι ένα πανάρχαιο σύμβολο της ιατρικής γιατί υποτίθεται πως ζει μεταξύ του επάνω και του κάτω κόσμου ή ανάμεσα στη μέρα και τη νύχτα. Ο Ασκληπιός γεννήθηκε στο δασωμένο Πήλιο και κάτω από την προστασία του σοφού Κένταυρου Χείρωνα που του διδάξε την ιατρική. Εκεί γνώρισε τη δύναμη που υπάρχει στις ρίζες των φυτών και τους καταπραϊντικούς χυμούς των χορταριών που τον έκαναν σωτήρα των αρρώστων. Κοντά στη μυστικιστική ιατρική δημιουργήθηκε αρκετά νωρίς και μια καθαυτό θεραπευτική τέχνη, ανάμεσα στους θεούς και τους ήρωες. Αυτή βασιζόταν από το ένα μέρος στις πραγματικές θεραπευτικές δυνάμεις των βοτάνων και από το άλλο στην πεποίθηση πως τα φυτά, σαν προσφορά των θεών, φανερώνουν και ορισμένες ικανότητες θεραπείας στα όργανα του ανθρώπινου σώματος, ανάλογα με το σχήμα και τη μορφή των φύλλων ή των ριζών. Έτσι, ένα φυτό με καρδιοειδή φύλλα το θεωρούσαν κατάλληλο για τη θεραπεία καρδιακών νοσημάτων.

Ένας από τους πιο παλιούς θεούς- ιατρούς ήταν ο Παιώνας του οποίου το όνομα αναφέρεται σε μια πήλινη πλάκα της Κνωσού. Το όνομα του Παιώνα έδωσαν οι αρχαίοι στο φυτό παιώνια που και σήμερα ακόμα λέγεται πηγουνιά. Σε ένα παλιό διδακτικό ποίημα η πηγουνιά χαρακτηρίζεται σαν η βασίλισσα των βοτάνων, τόσο για το εντυπωσιακό λουλούδι της, όσο και για τις θεραπευτικές της ιδιότητες.

Και ο Διοσκορίδης μας άφησε μια εύστοχη περιγραφή της πηγούνιας με τα παλαμοειδή φύλλα και τους μακρουλούς καρπούς, που έχουν πέντε ή έξι μαύρους σπόρους στο κέντρο και τους άλλους κόκκινους. Ο Πλίνιος γνώριζε επίσης τη πηγουνιά σα φυτό των δασωμένων βουνών, όπου τη συναντούμε και σήμερα, ενώ ο

Θεόφραστος κατάταξε τη πηγουλιά στα φαρμακευτικά φυτά που χρειάζονται ορισμένους κανόνες στη συλλογή τους.

Η δίδυμη αδελφή του Απόλλωνα, η Αρτέμιδα, ήταν η θεά της φύσης και της γονιμότητας και προστάτευε τις γυναίκες. Χρησιμοποιούσε πολλά φυτά που και σήμερα ακόμα μεταχειρίζονται στη θεραπεία γυναικείων παθήσεων. Δεν παραλείπονται ακόμα και οι συνταγές για τις αποβολές. Ο Διοσκουρίδης μας διδάσκει πως όταν μια έγκυος γυναίκα πατήσει ένα μελισσόχορτο θα κάνει αποβολή. Και η Αφροδίτη, σα θεά της ομορφιάς και της αγάπης περνούσε για προστάτιδα της μαιευτικής. Μια κόρη από το γάμο του Δία με την Ήρα ήταν επίσης συνδεδεμένη με την ιατρική. Είναι η θεά της εγκυμοσύνης Ειλείθια που με βότανα αλάφρωνε τους πόνους του τοκετού. Και η Αθηνά έκανε ιατρικές θεραπείες. Είχε κάποτε γιατρέψει το μάτι κάποιου Λυκούργου από τη Σπάρτη και από τότε την θεωρούσαν σα προστάτιδα των ματιών και της είχαν δώσει και το όνομα «γλαυκώπις». Ο Όμηρος θεωρούσε τον Απόλλωνα κατευναστή των πόνων. Ακόμα, ο Άδης, η γυναίκα του Περσεφόνη και ο Διόνυσος λατρεύονταν σα θεραπευτές. Τα φάρμακα τους όμως ήταν ασφαλώς τα όνειρα που προκαλούσαν στους πιστούς τα μαντεία.

Και οι ημίθεοι, όπως και οι ήρωες είχαν θεραπευτικές ικανότητες. Τον Ηρακλή θεωρούσαν σα προστάτη των ιαματικών πηγών. Σ' αυτόν οφείλεται και η ανακάλυψη του υοσκύαμου (*Hyoscyamus albus*). Οι Ιπποκράτειοι έδιναν τους σπόρους του παραισθησιογόνου αυτού φυτού, ανακατεμένους με κρασί, για τον πυρετό, τον τέτανο και σε παραλύσεις που χρειάζονταν μετά από τοκετό. Ο Διοσκορίδης χαρακτηρίζει αυτό το δύσμορφο και υπνωτικό βότανο σαν κατάλληλο κα το δίνει μόνο για παυσίπονο.

Οι Διόσκουροι, Κάστωρ και Πολυδεύκης, ήταν οι ιπποτικοί βοηθοί των ανθρώπων στα πεδία της μάχης και στη θάλασσα, όπου έκαναν μεγάλη χρήση βοτάνων. Αυτοί επιζούν στους αγίους προστάτες των ιατρών και φαρμακοποιών Κοσμά και Δαμιανό που λατρεύονταν από τους πρωτοχριστιανικούς χρόνους.

Ο μάντης Μελάμπους, ιερέας του Απόλλωνα, ήταν επιφορτισμένος με την παρακολούθηση των γυναικών στις διονυσιακές γιορτές. Όταν οι γυναίκες το παράκαναν με το κρασί, τους έδινε γάλα από κατσίκι που είχε φάει ελλέβορο (*Helleborus cyclophyllus*), γιατί το φυτό αυτό είχε την ιδιότητα να ξεμεθάει. Με ελλέβορο δηλητηρίασαν οι πολεμιστές της δελφικής αμφικτιονίας τα νερά του Πλειστού και υπόταξαν έτσι, ύστερα από δεκαετή πολιορκία, τη Χρύσα που επιζητούσε με τους Δελφούς την εύνοια του Απόλλωνα». [Μπάουμαν, 1993: 97-105]

«Στην εποχή του Πλίνιου χρησιμοποιούσαν την ώρα των εγχειρήσεων ρίζα μανδραγόρα (*Mandragora officinalis*) σα ναρκωτικό. Οι άρρωστοι μασούσαν ένα κομμάτι ρίζας και έπεφταν αμέσως σε ύπνο. Ο Διοσκορίδης χρησιμοποιούσε επίσης χυμό της ρίζας του μανδραγόρα για τον ίδιο σκοπό. Αυτές οι συνταγές δεν ήταν όμως πάντα σίγουρες γιατί έλειπαν σαφείς οδηγίες για τις δόσεις και τη χρήση. Η επίδραση του φαρμάκου μπορούσε να ήταν ανεπαρκής ή πολύ δυνατή και επικίνδυνη. Οι

χειρουργοί της εποχής έπρεπε να είχαν γερά νεύρα. Η κατάσταση αυτή δεν άλλαξε μέχρι το 1846 οπότε ανακαλύφθηκε η νάρκωση με αιθέρα. Ωστόσο η Ελληνική Εταιρία των Αναισθησιολόγων εξακολουθεί να έχει σαν έμβλημά της τον μανδραγόρα.

Ο Μαχάων και ο Ποδαλίριος ήταν υιοί του Ασκληπιού και είχαν μάθει τη τέχνη του. Ο Μαχάων εξυμνείται ιδιαίτερα από τον Όμηρο σα μοναδικός τραυματιολόγος. Οι δύο γιατροί ήταν κατά κύριο λόγο στρατηγοί και αγωνιστές στο πόλεμο της Τροίας, αλλά ασχολούνταν και με την ιατρική και θεράπευαν τα τραύματα των συντρόφων τους.

Η ιστορία δεν μας έχει αποκαλύψει ποιο ήταν το περίφημο βότανο «μώλυ» του Ομήρου, με το οποίο ο Οδυσσέας γλύτωσε από τον κίνδυνο να μεταμορφωθεί σε χοίρο από τη Κίρκη.

«Η ρίζα του κατάμαυρη, το λούλουδο σα γάλα

μώλυ το λέν οι αθάνατοι...» (Οδ. 10.304)

Η απορία γι' αυτό το φυτό υπήρχε και στην αρχαιότητα. Σύμφωνα με τον Θεόφραστο, το βότανο φύτρωνε στο βουνό Κυλλήνη, αλλά αποφεύγει να το περιγράψει και απλώς αναφέρει πως μοιάζει μ' εκείνο για το οποίο μιλά ο Όμηρος. Τριακόσια χρόνια αργότερα ο Πλίνιος προσθέτει πως το μώλυ φυτρώνει και στην Ιταλία και πως η ρίζα του έχει μάκρος τριάντα πόδια, μια σαφής μεγαλοποίηση με την οποία προφανώς ο Πλίνιος ήθελε να δώσει την «ομηρική» κλίμακα της μυθικής δύναμης του βοτάνου. Το φυτό αναφέρεται συχνά και στα βοτανολόγια του μεσαίωνα όπου υπάρχουν και εικόνες παρ' όλο που δεν το είδε ποτέ ανθρώπινο μάτι. Κάθε προσπάθεια ερμηνείας που γίνεται για να αναγνωρισθεί το φυτό δεν έχει καμία βάση. Γι αυτό πρέπει να φανταστούμε το μώλυ σαν καθαρή μυθολογική επινόηση, πράγμα που βγαίνει και από το ομηρικό κείμενο που λέει ότι το όνομα του βοτάνου προέρχεται από τη γλώσσα των θεών. Πολλά μαγικά φάρμακα τα βρίσκουμε στα χέρια γυναικών, σα της Μήδειας, της κλασικής δηλητηριάστριας του ελληνικού μύθου. Τις γνώσεις της τις είχε αποκτήσει στην πατρίδα της την Κολχίδα. Ξανάδωσε τα νειάτα στον Αίσωνα, τον πατέρα του Ιάσωνα, κόβωντάς τον σε μικρά κομμάτια και βράζοντάς τα με μαγικά βότανα. Με τέτοια βότανα κοίμησε και το χρυσόμαλλο δέρας. Ένα απ' αυτά τα μαγικά βότανα ήταν και το «εφήμερον» που έπιζε στα αλκαλοειδή κολχικά (*Colchicum* sp.). Τα κολχικά έχουν στην Ελλάδα 26 αυτοφυή είδη, που είναι από τα ωραιότερα στολίδια του φθινοπώρου. Ο Διοσκορίδης τα ήξερε σαν «άγρια κρεμμύδια», αλλά δεν τους αναγνώριζε καμιά θεραπευτική ιδιότητα. Συγγενικό με τα κολχικά είναι και το άσπρο βέρατο ή στερόγιαννη (*Veratrum album*), που το επιστημονικό του όνομα ανάγεται στον Πλίνιο. Παρ' όλες του τις φαρμακευτικές ιδιότητες το φυτό δεν χρησιμοποιόταν στην ιατρική, ίσως επειδή φύτρωνε μόνο στα βουνήσια λιβάδια της κεντρικής και βόρειας Ελλάδας που ήταν χωράφια των θεών.

Από τη Κολχίδα κατάγεται και η πικροδάφνη, γνωστή από πολύ παλιά σαν φυτό δηλητηριώδες για τα ζώα. Σήμερα ακόμα οι ποντικότρυπες φράζονται με φύλλα

πικροδάφνης: όταν τα ποντίκια προσπαθήσουν να φάνε τα φύλλα ψοφάνε. Στον άνθρωπο όμως τα φύλλα μέσα σε κρασί, δίνονται για τα δαγκώματα δηλητηριωδών ζώων. Ο σύγχρονος ταξιδιώτης χαίρεται τα άφθονα ρόζ και άπρα λουλούδια της πικροδάφνης που γεμίζουν κάθε καλοκαίρι τις ρεματιές και τις όχθες των ποταμών.

Στα δηλητηριώδη φυτά των αρχαίων ανήκει και η «άτροπος» του Διοσκορίδη (*Atropa belladonna*), ένας θάμνος ύψους ως δύο μέτρα, που συναντούμε στα γυμνά μέρη των δασών ή στις άκρες των δρόμων και που ανθίζει τον Ιούνιο. Τις τοξικές του ιδιότητες περιέγραψε ο Διοσκορίδης με μεγάλη λεπτομέρεια, λέγοντας πως ο χυμός, σε βάρος μιάς δραχμής, προκαλεί φαντασιώσεις, σε βάρος δύο δραχμών οι φαντασιώσεις κρατούν τέσσερις μέρες και με τέσσερις δραχμές επέρχεται ο θάνατος. Στους κινδύνους αυτού του φυτού αποδίδεται και το όνομα του, άτροπος που ετυμολογικά σημαίνει αδυσώπητος, άκαμπτος, υπονοώντας έτσι τη δραστηριότητα του δηλητηρίου. Δέκα ως δώδεκα καρποί είναι άλλωστε θανάσιμοι και για τον άνθρωπο. Το επιστημονικό όνομα του είδους «*Belladonna*» σημαίνει ωραία γυναίκα, γιατί ο χυμός του καρπού χρησίμευε στην αρχαιότητα για τη διαστολή της κόρης των ματιών, πράγμα που τα ομόρφαινε. Η ενεργός ουσία ατροπίνη χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα στην οφθαλμολογία. Τη δηλητηριώδη ενέργεια του κόνιου (*Conium maculatum*) αναφέρει ο Πλάτων στη καταδίκη σε θάνατο του Σωκράτη. Ο Διοσκορίδης περιγράφει το φυτό σαν «αδυνατίζον», «παυσίπονον» και «τερματίζον την ζώην». Ο Πλίνιος προσθέτει ότι το κόνιον είναι μεν μισητόν, αλλά προσφέρει και πολύτιμες υπηρεσίες σε πολλούς ανθρώπους.

Μια ωραία περιγραφή του πολύχρηστου φαρμάκου παναγιόχορτο (*Teucrium polium*) μας άφησε ο Πλίνιος. Κατά τον Μουσαίο και τον Ησίοδο, να αλείφεται με «πόλιον» όποιος επιδιώκει δόξα και αξία και το φυτό να κακαλλιεργείται και να βρίσκεται πάντα διαθέσιμο για τα δαγκώματα των φιδιών. Οι γιατροί το έδιναν με ξύδι στους σπληνοπαθείς και με κρασί σ' αυτούς που υποφέραν από το σηκώτι. Στις γυναίκες το βότανο κάνει καλό στους πόνους του στομαχιού, εκκενώνει την κύστη και επιδρά στα ερεθισμένα μάτια. Για το στομάχι όμως είναι βλαβερό και προκαλεί πονοκέφαλο. Το κοινό όνομα «παναγιόχορτο» οφείλεται στις θεραπευτικές και προστατευτικές ιδιότητες του φυτού. Στη σύγχρονη λαϊκή ιατρική το έκχυμα του φυτού συνιστάται για το έλκος του στομαχιού και γι' αυτό υπάρχει και το όνομα «στομαχοβότανο».

Ανάλογες προστατευτικές ιδιότητες αποδίδονται από την αρχαιότητα και στην ασκέλλα (*Urginea maritima*), που κάθε φθινόπωρο υψώνει τα ωραία ανθισμένα βλαστάρια της πάνω από ένα μέτρο ύψους. Η κρεμμυδιά χρησίμευε από την αρχαιότητα σα φυλαχτό και τη κρεμμούσαν πάνω από τις πόρτες των σπιτιών. Ακόμα και ο Διοσκορίδης εκθειάζει την κρεμμύδα κρεμασμένη π' σνω από την πόρτα και κατατάσει την ασκέλλα στους «πάνακες». Κι ο σπουδαίος Πυθαγόρας ακολουθούσε αυτή τη συνήθεια. Το γιγαντιαίο κρεμμύδι, που επιζεί στην καλοκαιρινή ξηρασία για να βγάλει το φθινόπωρο τους ψηλούς στάχτες λουλουδιών, συμβολίζει τη δύναμη που ήθελαν να περάσουν στα κτήματα και στα σπίτια τους. Για τες Ιπποκράτειους η ασκέλλα ήταν ένα από τα πιο αρχαία φυτά.

Για όλες τις αρρώστιες ήταν τελικά και το «φωφεκάθεον» των αρχαίων, που ίσως να ταυτίζεται με ένα βουνήσιο είδος από τα φυτά γνωστά σαν παναγίτσες την *Primula elatior*. Σύμφωνα με άλλες πηγές το δωδεκάθεον ήταν ένα φάρμακο, φτιαγμένο από δώδεκα βότανα. Τα λουλούδια του τα συλλέγουν οι δρυάδες με το νέο φεγγάρι και τα προσφέρουν στους ανθρώπους για τη μελαγχολία». [Μπάουμαν, 1993: 105- 115]

3.2. Ο κόσμος της φύσης στη τελετουργία των θυσιών

3.2.1. Καρυκείματα και αρωματικά φυτά κατά τη μυκηναϊκή εποχή

«Η αποκρυπτογράφηση των πινακίδων της Γραμμικής Β Γραφής το 1952, έργο του Michael Ventris, μας έδωσε την ευκαιρία να προσεγγίζουμε καλύτερα την κοινωνική οργάνωση, τη θρησκεία και την υλική ζωή των Μυκηναίων. Στις πινακίδες αυτές έχουν χαραχθεί συλλαβογράμματα και ιδεογράμματα με γραφικές μεθόδους που προέρχονταν από τους προκατόχους της γραφής αυτής, τους Κρήτες, αλλά διαμέσου μιας άλλης γλώσσας, ενός είδους αρχαϊκών ελληνικών, των Μυκηναϊκών. Σε πινακίδες που βρέθηκαν στη Κνωσό, τη Πύλο και τις Μυκήνες φαίνεται να γίνεται καταγραφή που αφορά τη συλλογή πρώτων υλών, τη χορήγηση των πρώτων υλών σε αρωματοποιούς, την αποθήκευση, ολοκληρωμένη παραγωγή, και τη διανομή του τελικού προϊόντος». [Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1997: 39]

3.2.2. Αρωματικά φυτά, αρώματα και μυροδοχεία: χρήσεις τους στη καθημερινή ζωή και θρησκευτική ζωή κατά τους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους

«Το πλούσιο λεξιλόγιο που σχετίζεται με την καθημερινότητα, το καλλωπισμό, τις αρωματικές πρώτες ύλες και τα παράγωγά τους φανερώνει τη σημασία που έχουν οι αντίστοιχες δραστηριότητες σε διάφορους τομείς της καθημερινής αλλά και της θρησκευτικής ζωής ως έκφανση ενός υψηλού πολιτιστικού επιπέδου. Ειδικότερα τα μύρα, δηλαδή τα αιθέρια έλαια και άλλες σύνθετες αρωματικές ουσίες, ήταν εξίσου απαραίτητα στην αρχαιότητα για την περιποίηση του σώματος, στην ιατρική και στη λατρεία. Εκτός από τις φαρμακευτικές χρήσεις των αρωματικών φυτών, διαθέτουμε επίσης αρκετές πληροφορίες για τη συμβολή τους στο καλλωπισμό ανδρών και γυναικών, καθώς – ανάλογα με τη σημερινή εποχή – οι αρχαίοι Έλληνες έδιναν μεγάλη σημασία στην επιμελημένη εξωτερική εμφάνιση.

Η συνήθεια του αρωματισμού συνδέεται τις περισσότερες φορές με τη πρακτική του λουτρού, που έχει ξεχωριστή σημασία για τους ομηρικούς ήρωες, και μάλιστα για τον κόσμο της *Οδύσσειας*. Πρόκειται, επομένως, για μια απαραίτητη διαδικασία, που συμπληρώνει την ιεροτελεστία του πλυσίματος, είτε αυτό γίνεται για λόγους προσωπικής υγιεινής και χαλάρωσης, είτε για τελετουργικούς λόγους, όπως είναι το λουτρό του νεκρού πριν τον ενταφιασμό. Στη ραψωδία Ψ της *Ιλιάδας* ο Αχιλλέας

δίνει σαφείς εντολές για το πλύσιμο και το άλειμμα του σώματος του νεκρού Πατρόκλου με πολύτιμα αρώματα. Ο ίδιος επίσης εναποθέτει στη νεκρική κλίνη του αδελφικού του φίλου αγγεία με μέλι και έλαια (Ψ 170-171). Πάντως, η μεγαλύτερη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται περιγραφές λουτρού και καλλωπισμού στον ειρηνικό κόσμο της νεότερης Οδύσσειας αποτελεί σαφή ένδειξη για την αύξηση της χρήσης, επομένως και την ευρύτερη κυκλοφορία των αρωματικών ελαίων και άλλων κοσμητικών ουσιών από τον 7^ο αι. π.Χ. και εξής.

Από το δεύτερο μισό του 7^{ου} αι. π. Χ. προέρχεται μάλιστα και η πρώτη γραπτή μαρτυρία της λέξης *μύρον* στο έργο του ποιητή Αρχίλοχου από τη Πάρο. Την ίδια περίπου εποχή, και κυρίως μέσα στον 6^ο αιώνα π.Χ., πληθαίνουν οι αναφορές σε διάσημα και εξωτικά αρώματα, που γνώρισαν πρώτοι οι Έλληνες άποικοι της Ιωνίας και της Αιολίδας στη Μικρά Ασία, όταν ήρθαν σε επαφή με τους ανατολικούς γείτονές τους, όπως τους Λυδούς, τους Σύριους και τους Φοίνικες. Γνωστοί ποιητές των αρχαϊκών χρόνων, όπως η Σαπφώ, ο Αλκμάν, ο Αλκαίος, ο Σιμωνίδης ο Αμοργίνος και ο Ιππώναξ ο Εφέσιος επαινούν τη λεπτή και μεθυστική ευωδιά αυτών των πολύτιμων αρωμάτων. Από την Ανατολή (Αραβία, Ινδίες, Βόρεια Αφρική) οι σπάνιες αρωματικές πρώτες ύλες γρήγορα πέρασαν και για στην ηπειρωτική Ελλάδα, όπου αποτέλεσαν τη βάση για την Παρασκευή πολύπλοκων αρωμάτων και καλλυντικών και βρήκαν μεγάλη διάδοση ανάμεσα στον ανδρικό και το γυναικείο πληθυσμό των ελληνικών πόλεων. Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, ώστε στην Αθήνα απαγορεύτηκε με νόμο η πώληση και η χρήση τους από τους άντρες ήδη από τα χρόνια του Σόλωνα (γύρω στο 594 π. Χ.), ενώ γενικότερη και πιο αυστηρή απαγόρευση ίσχυε από νωρίς και στη συντηρητική Σπάρτη.

Ανάμεσα στα κτερίσματα των πρώιμων αρχαϊκών τάφων του 7^{ου} αι. π.Χ. από την ηπειρωτική και τη νησιωτική Ελλάδα, αφθονούν τα μικροσκοπικά πήλινα μυροδοχεία που ονομάζουμε συμβατικά αρυβάλλους σε διάφορες παραλλαγές του σχήματός τους. Αυτοί, μαζί με τα πήλινα αλάβαστρα, έκαναν διάσημα τα κεραμικά εργαστήρια της Κορίνθου και βρήκαν μιμητές σε πολλές περιοχές. Επίσης εμφανίζονται μυροδοχεία που πλάθονται με τη μορφή ανθρώπινων κεφαλιών, ζώων (ολόκληρων ή προτομές) και αντικειμένων (όπως υποδήματα, καρποί), κάνοντας έτσι ακόμη πιο ελκυστική την εμφάνιση του σκεύους με το ακριβό περιεχόμενο. Αυτά τα τελευταία, καθώς και τα αλάβαστρα, ήταν ήδη γνωστά από το με την Ανατολή (Αίγυπτο, Σύρο-Παλαιστίνη) και μάλιστα σε πολυτιμότερα υλικά, όπως το αλάβαστρο, η φαγεντιάνη, η υαλόμαζα, ακόμη και το μάρμαρο – όλα «ψυχρά» υλικά που ευνοούσαν τη διατήρηση των ευπαθών αρωμάτων. Λίγο αργότερα, στις αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ. , εντάσσονται στο κορινθιακό ρεπερτόριο και οι λήκυθοι, κάτω από την επίδραση προτύπων από την Ανατολή (Λυδία) και την ανατολική Ελλάδα.

Γενικά η υιοθέτηση και μετάπλαση από τους Κορίνθιους κεραμείς μιας σειράς μυροδοχείων από την Ανατολή, με βάση τις εγχώριες ανάγκες, παράλληλα με την επινόηση άλλων σχημάτων και την τεράστια κυκλοφορία των προϊόντων αυτών στις αγορές του τότε γνωστού κόσμου φανερώνουν την κυριαρχία της Κορίνθου στο εμπόριο, ίσως εν μέρει και στη παραγωγή ακριβών αρωμάτων. Το μονοπώλειο της

Κορίνθου θα σπάσει από τον 6^ο αιώνα π.Χ. και μετά η Αθήνα, τα αγγεία και άλλα προϊόντα της οποίας θα επικρατήσουν στις ξένες αγορές. Οι Αθηναίοι κεραμείς υιοθέτησαν, αντιγράφοντας ως ένα βαθμό στην αρχή, τα γνωστά σχήματα μυροδοχείων με επικρατέστερο αυτό που ονομάζουμε συμβατικά σήμερα *λήκυθο*. Η ποικιλία των παραλλαγών των αττικών ληκύθων τόσο στο μελανόμορφο όσο και στον ερυθρόμορφο ρυθμό είναι ενδεικτική της εξέχουσας θέσης που κρατά αυτό το σχήμα στη φύλαξη των ντόπιων και εισαγόμενων αρωμάτων.

Εισαγόμενο από την Ανατολή και πολύ φημισμένο όσο και ακριβό, ήταν το αιθέριο έλαιον του θάμνου της σμύρνας (σμύρνης) ή μύρρας, η λεγόμενη στακτή, την οποία γνώριζαν οι έλληνες της Μικράς Ασίας, από όπου και πέρασε στην ηπειρωτική Ελλάδα. Πρόκειται για το ρετσίνι του θάμνου της σμύρνας που επιχωριάζει στη νότια Αραβία, την Ερυθραία και τη βόρεια Αβησσονία. Το όνομα *στακτή* που χαρακτηρίζει το άρωμα υποδηλώνει τον τρόπο παραγωγής του, καθώς προέρχεται από το στάξιμο του πολύτιμου υγρού της σμύρνας όταν χαραχτούν ο βλαστός και τα κλαδιά της. Η στακτή θεωρούνταν άρωμα ευώδες και πολυτελές και η χρήση του οδήγησε σε κατάχρηση, με αποτέλεσμα να απαγορευτεί δια νόμου ήδη από τα χρόνια του Σόλωνα. Χρησιμοποιούνταν ως πρώτη ύλη από τους Έλληνες μυροποιούς για υγρά αρώματα, αλοιφές, παστίλιες, θυμιάματα, ακόμη και αρωματικά κρασιά. Επίσης το χρησιμοποιούσαν μαζί με άλλα αιθέρια έλαια ως συστατικό διάφορων σύνθετων αρωμάτων, όπως ήταν το νάρδιον, το κιννάμωμον, το κύπρινον ή το μενδέσιον.

Από τα πιο συνιθισμένα σχετικά φθηνά αρώματα ήταν το *τήλινον έλαιον*, περίφημο για το «γλυκύ και απαλόν» άρωμά του. Αυτό παράγεται από τη σύνθλιψη των σπόρων του φυτού τήλιος ή βούκερας, γνωστού και ως ελληνόχορτου. Αν και κατάγεται από την Ανατολική Ινδία, συναντάται σε άγρια μορφή- ακόμη και σήμερα- στα βραχώδη και λεπτόγαια εδάφη της Αττικής, όπως στον Ύμηττό και αλλού. Η παρουσία του φυτού στην αττική ύπαιθρο μας επιτρέπει να υποθέσουμε βέβαια ότι η παραγωγή του αντίστοιχου αρώματος γινόταν στην Αθήνα. Φαίνεται μάλιστα ότι οι Αθηναίοι το εκτιμούσαν ιδιαίτερα όχι μόνον για καλλωπιστικούς αλλά και για ιατρικούς σκοπούς και ως φαγώσιμο.

Άλλα κοινά αιθέρια έλαια ήταν το *μύρτινον μύρον* από τα φύλλα και τους καρπούς της μυρτιάς, το *ρόδιον μύρον* από ροδοπέταλα, ενώ επιγραφικά – πάνω σε αλάβαστρα- μαρτυρούνται ακόμη το *κιννάμωμον* ή *κασία* που παράγεται από ένα είδος κανέλας, η *κύπρος* ή *κύπρινον μύρον* από τα άνθη του φυτού της χέννας και ο γνωστός και στην πεοελληνική εποχή κύπαιρος. Εξίσου διαδεδομένα ήταν ωστόσο και άλλα σύνθετα αρώματα, όπως το Αιγύπτιον, το μεγαλείον και το πλαγγόνιον». [Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1997: 83- 87]

Μυροδοχεία και χρήσεις τους με βάση την αττική αγγειογραφία

«Τα αρώματα έπαιζαν κύριο ρόλο και στην προετοιμασία των νεκρών για ταφή. Το πλύσιμο, ο αρωματισμός και ο στολισμός τους γινόταν στο σπίτι, αποκλειστικά από

γυναίκες της οικογένειας που είχαν περάσει το 60ό έτος της ηλικίας τους. Ο νεκρός τοποθετούνταν πάνω στο νεκρικό κρεβάτι, στη μέση ενός δωματίου, και από κάτω απλώνονταν σπασμένες κληματίδες ή κλαδιά ρίγανης. Στις παραστάσεις των αττικών ληκύθων με λευκό βάθος, που έχουν κατά βάση ταφικό προορισμό, εικονίζονται αρκετές φορές διάφοροι τύποι ληκύθων που προσφέρονταν ως κτερίσματα στους νεκρούς ή χρησιμοποιούνταν με το πολύτιμο περιεχόμενό τους στις χοές που γίνονταν πάνω από τον τάφο προς τιμή των νεκρών. Συχνά, για οικονομία, έφεραν εσωτερικά ένα πολύ μικρότερο φιαλίδιο, το οποίο γεμιζόταν με άρωμα. Μερικές ληκύθους φέρνουν μέσα σε καλάθια μαζί με άλλες νεκρικές προσφορές (όπως αυγά, καρπούς, ταινίες, στεφάνια) ή τις τοποθετούσαν μαζί με άλλα αγγεία και αφιερώματα πάνω στις βαθμίδες των επιτύμβιων στηλών. Εκτός από τις ληκύθους, στις ταφικές σκηνές παριστάνονται επίσης αλάβαστρα και πλημοχόες, εξίσου αγαπητά δώρα σε προσφιλείς νεκρούς. Τα ίδια αγγεία συνόδευαν συχνά ως κτερίσματα τους νεκρούς μέσα στον τάφο, αρωματίζοντάς τον». [Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1997: 88 -90]

3.2.3. Λατρευτικές εκδηλώσεις

«Το *θυμίαμα* ένα είδος αρωματικού ρετσινιού, αλλιώς λιβάνι ή λιβανωτός, ήταν το κυριότερο αρωματικό φυτό – μαζί με τη σμύρνα- που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι στις λατρευτικές τους εκδηλώσεις. Αποτελούμενο από ρετσίνι, μαστίχη και άχρωμα αιθέρια έλαια με ελαφρύ άρωμα λεμονιού, έβγαζε πολύ καπνό μόλις το άναβε κανείς. Όση περισσότερη ώρα έκαιγε, τόσο λιγότερο καπνό έβγαζε, ενώ ταυτόχρονα πλημμύριζε το χώρο με το δυνατό του άρωμα. Τόπος παραγωγής του θεωρείται η Συρία και η Αραβία, ενώ το εμπόριό του γνώρισε μεγάλη διάδοση σε όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας. Προκειμένου να παραχθεί το ρετσίνι, χαράσσονταν τα κλαδιά και ο κορμός του φυτού. Το ρετσίνι προερχόταν από νεαρά δένδρα και είχε λευκό χρώμα και λιγότερο έντονη οσμή, ενώ εκείνο από μεγαλύτερα σε ηλικία δένδρα ήταν κιτρινωπό και με δυνατό άρωμα. Το θυμιάτισμα ήταν απαραίτητο στοιχείο των συνεστιάσεων και των γαμήλιων τελετών, και γενικά αποτελούσε ένα προσιτό υποκατάστατο για τις προσφορές των φτωχών πιστών στους θεούς αντί για τις δαπανηρές θυσίες που προσέφεραν οι πιο εύποροι.

Συχνή χρήση σε διάφορες εκδηλώσεις της ζωής και φυσικά στη λατρεία των αρχαίων έβρισκαν τα στεφάνια, πλεγμένα από διάφορα λουλούδια, καθώς επίσης από επίσης από φύλλα και κλαδιά αρωματικών φυτών. Αυτά δεν ήταν απλώς τυπικά διακοσμητικά στοιχεία, αλλά συνδέονταν άμεσα με τις τελετουργίες στις οποίες τα χρησιμοποιούσαν. Στην αθηναϊκή αγορά μαρτυρείται χώρος για την πώληση στεφανιών, απαραίτητων στις γιορτές και τα συμπόσια- γίνεται λόγος για αγορά εν τοις στεφανώμασι και εν ταις μυρρίναις, καθώς η μυρτιά ήταν από τα πιο συνηθισμένα αρωματικά φυτά που θεωρούνταν μάλιστα ιερά και συνδέονταν στενά με ορισμένους θεούς .

Ανάμεσα στα λουλούδια που συνηθίζονταν για τη κατασκευή στεφανιών ξεχωρίζουν τα γαρύφαλλα που ονομάζονταν και « Διός άνθη», αγαπητά για την όμορφη εμφάνιση και τη λεπτή ευωδιά τους. Διαδεδομένοι ήταν και οι νάρκισσοι με το έντονο, μεθυστικό άρωμα, ικανό να ναρκώσει όποιον τους μύριζε. Σύμφωνα με το μύθο φύτευαν για χάρη του Άδη ώστε να γοητεύσει την Περσεφόνη στο υπόγειο βασίλειο του, γι αυτό και είναι γνωστοί μέχρι σήμερα ως νεκρολούλουδα και στολίζουν συχνά τους νεκρούς και τους τάφους». [Πολιτιστικό τεχνολογικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1997: 94-96]

4. ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΟΠΟΙΗΣΗ-ΛΑΤΡΕΙΑ ΦΥΤΙΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

4.1. Τα φυτά των θεών και των ηρώων

«Σύμφωνα με την παράδοση, πολλά φυτά χρωστούν την ύπαρξη τους σε θεούς και ήρωες ή είναι στενά συνδεδεμένα με τις μυθολογικές ιδέες των αρχαίων. Πολλά ονόματα φυτών προέρχονται από ονόματα θεών. Άλλα φυτά είναι μεταμορφωμένες νύμφες. Σ' αυτές τις ιστορίες αναφέρεται αυτό το κεφάλαιο που θέλει να δημιουργήσει ένα ζωντανό σύνδεσμο με όλα εκείνα τα φυτά που εμπύχωσαν τους αρχαίους στη φαντασία τους.

Στην αρχή ήταν ο Προμηθέας της παλιάς φυλής των Τιτάνων που είχε εκθρονισθεί από τον Δία. Σαν έξυπνος εφευρέτης, ο Προμηθέας είχε δημιουργήσει τον άνθρωπο και του δίδαξε τη τέχνη της ξυλουργικής και της γεωργίας. Ο Ζεύς, που παρακολουθούσε με ζήλεια αυτά τα επιτεύγματα, αποφάσισε να αρνηθεί την τελευταία προσφορά στους κοινούς θνητούς, τη φωτιά που τους έλειπε. Ο Προμηθέας πάντα εφευρετικός, έκλεψε τη φωτιά από το καμίνι του Ηφαίστου και την έφερε πάνω στη γη, κρυμμένη μέσα σε ένα ξερό βλαστό από το φυτό **νάρθηκα**. Ο νάρθηκας αυτός που στολίζει τους ξηρούς λόφους με τα ψηλά κλαριά του, έχει μέσα στους κούφιους βλαστούς του μια ψυχή που καίγεται σαν φυτίλι, αφήνοντας το φλοιό απείραχτο. Και τελευταία ακόμα οι ναύτες άναβαν τα τσιμπούκια τους μ' αυτόν τον τρόπο, αψηφώντας τον αέρα. Ο νάρθηκας ήταν αφιερωμένος και στον Διόνυσο. Οι ξεροί βλαστοί, ελαφριοί και κούφιοι, χρησιμοποιούνταν για να φτιάχνουν τους «θύρσους», εκείνα τα κοντάρια μ' ένα κουκουναίρι στην άκρη, που τα βαστούσαν στις τελετές οι συνοδοί του Διονύσου.

Για να τιμωρήσει τον Προμηθέα για το κλέψιμο της φωτιάς, ο Ζεύς τον αλυσόδεσε στον Καύκασο. Όπου ένας αετός του έτρωγε το συκώτι που ξαναγινόταν συνεχώς. Όταν ο Προμηθέας ελευθερώθηκε, έβαλε στο κεφάλι του ένα στεφάνι από κλαριά **λυγαριάς** για να θυμάται τα δεσμά του. Στα δάση της Ίδης στη Κρήτη, ο Αχιλλέας έδεσε τους γιούς του Πριάμου με βέργες λυγαριάς και ο Οδυσσέας χρησιμοποίησε τις ίδιες βέργες για να δέσει μαζί τα πρόβατα του μονόφθαλμου πολύφημου, προκειμένου να βγάλει απ' τη σπηλιά του κύκλωπα τους συντρόφους του.

Η Ήρα η προστάτιδα του γάμου λέγεται πως γεννήθηκε κάτω από μια λυγαριά. Στην Αρκαδία, διηγήθηκαν στον Πausανία πως η λυγαριά, που στόλιζε το προαύλιο του ναού της Ήρας στη Σάμο, ήταν μαζί με την ιερή δρύ της Δωδώνης, ένα από τα μεγαλύτερα δέντρα που υπήρχαν ακόμα στην εποχή του. Στη Σπάρτη, ο Ασκληπιός είχε και το επώνυμο «άγνητας», επειδή το ξόανό του ήταν φτιαγμένο από ξύλο «άγνης», δηλαδή λυγαριάς. Η λυγαριά είναι από τα πιο φημισμένα φυτά της αρχαιότητας.

Για την ιστορία της δημιουργίας του ανθρώπου μας άφησε ο Ησίοδος την πληροφορία ότι χρησιμοποιήθηκε για το σκοπό αυτό η **μελία** ή **μέλεγος**. «Μελία», το αρχαίο όνομα του φυτού, μας θυμίζει τις μελιές νύμφες που ήταν οι αρχαιότερες

θεότητες της φύσης και προστάτιδες των κοπαδιών. Επειδή το λουλούδι του μέλεγου μοιάζει με τα σύννεφα που προηγούνται από μια καταιγίδα, οι αρχαίοι έβλεπαν στο δέντρο αυτό μια ουράνια παρουσία. Η Νέμεσις, η θεά της δικαιοσύνης, βαστά ένα κλαρί μελιάς στο χέρι, σύμβολο της σκληρότητας και της νηφαλιότητάς της, και οι Ερινύες, σα θεότητες της εκδίκησης, βαστούσαν στα σιδερένια παλάτια τους στον κάτω κόσμο ραβδιά από ξύλο μελιάς για τη τιμωρία των αμαρτωλών. Την εκτίμηση, που είχε το ξύλο της μελιάς, τη μαρτυρεί και το γαμήλιο δώρο που έκανε ο κένταυρος Χείρωνας στον Πηλέα στο γάμο του με τη Θέτιδα : ένα κλαρί μελιάς απ' όπου κατασκευάστηκε μια λόγχη, που κρατούσε πρώτα ο Πηλέας κι ύστερα απ' αυτόν ο Αχιλλέας.

Η θεϊκή αγγελιαφόρος Ίρις έδωσε τ' όνομά της στο ομώνυμο λουλούδι. Ο ρόλος της Ίριδας ήτα να συνοδεύει τις ψυχές των κοινών θνητών στους τόπους της αιώνιας ειρήνης από τη διαδρομή του ουράνιου τόξου, που έχει τα χρώματά της. Ίσως αυτό να έχει σχέση με τη σημερινή ακόμα συνήθεια, ιδιαίτερα στις ανατολικές χώρες, να στολίζονται οι τάφοι με αγριόκρινους. Οι ίριδες είναι από τα πρώτα ανοιξιάτικα λουλούδια που χαίρεται ο εκδρομέας στους περιπάτους του». [Μπάουμαν, 1993: 61-65]

«Για να ανοίξει τις πόρτες του κάτω κόσμου, η Περσεφόνη χρησιμοποιούσε το μαγικό κλαρί του **ιξού**. Το περίεργο αυτό παράσιτο το είχαν περιγράψει και οι αρχαίοι με μεγάλη ακρίβεια. Με τους ιξώεις καρπούς του, ανακατεμένους με μέλι, έφτιαχναν άλλοτε τις ιξόβεργες για να πιάνουν μικρά πουλιά. Το κυνήγι των μικρών πουλιών ήταν και στην αρχαιότητα μια αγαπημένη απασχόληση και τροφοδοτούσε την κουζίνα με διαλεχτούς μεζέδες. Στην ιατρική τον καρπό του ιξού τον θεωρούσαν ως προσφορά του ουρανού γιατί θεράπευε την επιληψία.

Ο **Νάρκισσος** είναι ένα φυτό που η Γή είχε αφήσει να φυτρώσει για να δαλεάσει στο κάτω κόσμο με την ωραία μυρωδιά του τη Περσεφόνη. Σ' αυτό το μύθο, σε συσχετισμό και με το ναρκωτικό άρωμα του λουλουδιού, ίσως να στηρίζεται η συνήθεια να στολίζουν με νάρκισσους τους νεκρούς και τους τάφους. Ο Νάρκισσος πήρε τ' όνομά του από τον ομώνυμο γιού του θεού Κηφισού κα μιας νύμφης των δασών. Ήταν τόσο όμορφος ώστε όλες οι νύμφες τον είχαν ερωτευθεί. Αυτός όμως

δεν ανταπόδιδε την αγάπη τους γιατί ήταν ερωτευμένος με τον εαυτό του. Οι θεοί αποφάσισαν να τον τιμωρήσουν, γι' αυτό μια μέρα που παρατηρούσε και πάλι το καθρέφτισμά του σε μια από τις πηγές του Ελικώνα, έπεσε στο νερό και πνίγηκε. Απόμεινε ένα λουλούδι μ' ένα χρυσό στεφάνι, ο νάρκισσος, που και σήμερα ακόμα γέρνει το κεφάλι του πάνω από τα νερά, στις λίμνες και στους ποταμούς.

Όταν ο Άδης έκλεψε τη Περσεφόνη, η Δήμητρα γιάτρευε το πόνο της με το ναρκωτικό χυμό του **αφιονιού**. Η μήκων η υπνοφόρος ήταν γνωστή από πολύ νωρίς στους αρχαίους, όπως φαίνεται και σε μυκηναϊκές παραστάσεις, με θεότητες στολισμένες με κεφάλια τέτοιας παπαρούνας. Με τους πολλούς της σπόρους η παπαρούνα αυτή περνούσε σαν ζωοδόχος, γι' αυτό και είχε στενή σχέση με τη Δήμητρα που έκανε τα χωράφια γόνιμα. Ο χυμός του αφιονιού είναι το όπιο που η ναρκωτική του ενέργεια ήταν γνωστή στον Ιπποκράτη. Ο Διοσκορίδης έδινε ακριβείς οδηγίες για την παραγωγή του όπιου και ακόμα για το πώς μπορεί να νοθευθεί το ακριβό αυτό ναρκωτικό. Σύμφωνα με τη συνταγή του, ένα χάπι σε μέγεθος μπιζελιού καταπραύνει τον πόνο και φέρνει ύπνο. Μεγαλύτερες δόσεις καταλήγουν σε υπνηλία και τελικά στο θάνατο. Η Ελένη πρόσφερε στον Τηλέμαχο και τους συντρόφους του το ηρεμιστικό «νηπενθές» για να ξεχάσουν τη πίκρα για το χαμό των πολεμιστώπου έπεσαν στη Τροία. Ίσως σ' αυτή τη περίπτωση να πρόκειται για το χυμό του αφιονιού. Το αφιόνι, που δίνει το όπιο, πρέπει να εισαγόταν στην Ελλάδα από την Αίγυπτο. Τα ξερά σέπαλα τα θεωρούσαν απλώς σαν ελαφρό κατευναστικό και το ανακάτευαν με τσάι σα φάρμακο του βήχα». [Μπάουμαν, 1993: 61 -72]

4.2. Ιερά δάση και λατρεία των δέντρων

«Οι δρυμόνες ήταν οι πρώτοι ναοί των θεών και τα ιερά δάση οι χώροι όπου του λάτρευαν. Εδώ φανερόνταν στους ανθρώπους οι πρωτόγονες φυσικές δυνάμεις που ξεσήκωσαν τη φαντασία τους. Ο μύθος είναι η έκφραση του βαθιά ριζωμένου ενδιαφέροντος που ο αρχαίος άνθρωπος αισθανόταν για κάθε πράγμα που συνέβαινε στη φύση. Το αιώνιο γίνεσθαι και αφανίζεσθε ήταν για τους αρχαίους θεία συναρμογή. Γι' αυτό αφιέρωναν στους θεούς τους ορισμένα δένδρα, που τα έβαζαν κάτω απ' την προστασία των Αμαδρυάδων.

Ένα από τα πιο φημισμένα ιερά δάση στην αρχαιότητα ήταν η **Άλτις της Ολυμπίας**. Η παράδοση λέει πως το θρησκευτικό αυτό άλσος το διαμόρφωσε ο ίδιος ο Ηρακλής για τον πατέρα του το Δία. Από τις περιγραφές του Πausανία ξέρουμε ότι εκείνη την εποχή η περιοχή που βρίσκεται στις όχθες του Αλφειού δεν είχε πεύκα αλλά πλατάνια.

Άμεση σχέση με το μύθο της απαγωγής της Ευρώπης από το Δία είχε ο **πλάτανος** που αναφέρει ο Θεόφραστος στη Γορτύνα της Κρήτης. Ο πλάτανος αυτός, σε ανάμνηση του θεϊκού γάμου που έγινε κάτω από τη σκιά του, δεν έχασε ποτέ πια τα φύλλα του. Είναι αξιοσημείωτο ότι υπάρχουν σήμερα στη Κρήτη 29 άτομα μιας ποικιλίας πλατάνου που έχει αιθαλή φύλλα. Η απαγωγή της Ευρώπης από το Δία,

μασκαρεμένο σε ταύρο, είναι ένα θέμα που επανειλημμένα απασχόλησε ποιητές και καλλιτέχνες. Το ιερό αειθαλές πλατάνι, μάρτυρας για τη γέννηση της Μινωικής επικράτειας, παρακίνησε τους Γορτύνιους στην εκλογή ακόμα και της παράστασης των νομισμάτων τους.

Ο πλατάνος είχε γενικά εξαιρετική θέση ανάμεσα στα ιερά δέντρα. Το πράσινο φύλλωμά του αναγγέλλει από μακριά, στο διψασμένο οδοιπόρο, τη κοντινή βρύση και τη φιλόξενη δροσιά. Το γεγονός αυτό και μόνο ίσως να έκανε τους αρχαίους να θεωρούν το πλατάνι σα δώρο των θεών που έπρεπε να λατρεύουν. Στη κοιλάδα του Λυδικού Μαϊάνδρου, ένα πλατάνι τόσο πολύ μάγεψε με την ομορφιά του τον Ξέρξη, ώστε διέταξε να το στολίσουν με χρυσάφι και οι στρατιώτες του να το φρουρούν διαρκώς.

Φημισμένα ήταν και τα πλατάνια που στόλιζαν τους δρόμους της Ακαδημίας του Πλάτων στην Αθήνα. Στις αρχαίες Φάρες, ανατολικά από τη Πάτρα και στη νότια όχθη του σημερινού ποταμού Πεΐρου, ο Πausανίας περιγράφει με ενθουσιασμό ένα δάσος από εξαιρετικά ωραία πλατάνια, με κορμούς κούφιους, όπου μπορούσαν να κατοικήσουν άνθρωποι. Και ο Πλίνιος τοποθετεί τα πλατάνια στη πρώτη θέση ανάμεσα στα δέντρα. Όταν το πλατάνι προφητεύτηκε στη Σικελία, φάνηκε τόσο σπουδαίο, ώστε το πότιζαν με κρασί και πλήρωναν ένα δικαίωμα για τη σκιά του.

Στο παντοδύναμο Δία ήταν αφιερωμένη η **δρυς**, που είναι ίσως το πιο γερό δένδρο. Στη Δωδώνη καλούσαν το Δία κάτω από μια δρυ και όταν ο θεός δεχόταν τις παρακλήσεις των πιστών, τα φύλλα άρχιζαν να μουρμουρίζουν και από την κορυφή αντηχούσαν φωνές πουλιών, και που σήμαινε πως ο θεός ήταν παρών.

Η πίτυς των αρχαίων, το αειθαλές πεύκο της Μεσογείου, ήταν το αγαπημένο δένδρο της θεομήτορος Ρέας, κόρης του Ουρανού και της Γής, κι αυτό γιατί το κομψό αυτό δέντρο, συμβολίζει τον σύνδεσμο ουρανού και γης.

Το όνομα πίτυς έδιναν οι αρχαίοι και στο **έλατο**, που σαν ενδημικό ελληνικό είδος συναντούμε και σήμερα στα βουνά πάνω από τα 800μ. το έλατο ήταν αφιερωμένο από τους αρχαίους στο θεό των βοσκών Πάνα. Αυτός είχε κάποτε ερωτευθεί τη νύμφη Πίτυ που έκανε λιγότερο θόρυβο, κι ο Βοριάς, για να την εκδικηθεί, την φύσηξε κάτω από ένα βράχο. Εκεί την βρήκε ξεψυχισμένη ο Πάνας και τη μεταμόρφωσε στο ιερό του δέντρο έλατο. Από τότε η νύμφη έκλαιγε κάθε φορά που φυσούσε ο βοριάς και τα δάκρυά της είναι οι σταγόνες ρετσινιού που στάζουν κάθε φθινόπωρο από τα κουκουνάκια του έλατου.

Δάφνη ήταν το όνομα μιας νύμφης, κόρης του θεού-ποταμού Λάδωνα, που είχε ερωτευθεί ο Απόλλων. Ήταν μια όμορφη, αλλά άγρια κοπέλα, που όταν την επιθύμησε ο θεός κατάφυγε στη μητέρα της Γη που τη μεταμόρφωσε στο δέντρο δάφνη. Από τότε η δάφνη είναι αφιερωμένη στον Απόλλωνα, στον οποίο χρησίμευε και σαν μέσο καθαμού χάρη στην αρωματική ιδιότητα της. Ο μύθος αναφέρει πως όταν ο Απόλλων σκότωσε το δράκο Πύθωνα πλύθηκε στα νερά του ποταμού, εκεί που ακόμα και σήμερα φυτρώνουν δάφνες και μπήκε σαν καθαρός νικητής στους

Δελφούς μ' ένα στεφάνι από φύλλα δάφνης. Από τότε η δάφνη είναι σύμβολο νίκης, δόξας και τιμής. Σύμφωνα με το Πausανία, ο παλιός ναός του Απόλλωνα ήταν φτιαγμένος από κλαριά δάφνης». [Μπάουμαν, 1993: 50]

«Μέσα από τις σημερινές θρησκείες που κατέληξαν στη λατρεία της Αφροδίτης, πήρε τη δόξα της και η **σμουρτιά**. Με τα καταπράσινα φύλλα της, το λεπτό άσπρο λουλούδι και την ευχάριστη μυρωδιά, η σμουρτιά ήταν το σύμβολο της ομορφιάς και της νεότητας. Ήταν αφιερωμένη στη Πάφιο Αφροδίτη, που όταν βγήκε από τη θάλασσα έκρυψε την ακάλυπτη ομορφιά της πίσω από ένα θάμνο σμουρτιάς. Η σμουρτιά ήταν και στην αρχαιότητα ένας από τους πιο γνωστούς θάμνους της ζώνης των πλατύφυλλων δέντρων και την φύτευαν συχνά κοντά στους ναούς σαν καλλωπιστικό φυτό. Ο Θεόφραστος την αναφέρει 4 φορές. Ο Διοσκορίδης έκανε διάκριση ανάμεσα σε μια ποικιλία με τους γνωστούς μπλε καρπούς και μια άλλη με άσπρους, που είχαν φαρμακευτικές ιδιότητες. Ο Διοσκορίδης τους χρησιμοποιούσε σε αρρώστιες της κύστης και για δαγκώματα αραχνών και σκορπιών. Το βρασμένο χυμό τους, ανακατεμένο με κρασί τον έδινε για τη διάρροια. Η συνταγή αυτή εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στη λαϊκή ιατρική για τις πεπτικές διαταραχές των παιδιών. Με το χυμό από τους κούρους καρπούς έβαφαν τα μαλλιά τους μαύρα. Ο γάμος και η σμουρτιά έχουν και τα δύο προστάτιδα την Αφροδίτη. Η συσχέτιση με το γάμο επικράτησε πολλά χρόνια και οι νύφες φορούν ακόμα και σήμερα στεφάνια σμουρτιάς. Ο Αθηναίος περιγράφει τους καλεσμένους στο δείπνο του, στολισμένους με τέτοια στεφάνια, που σ' αυτή τη περίπτωση, εμπόδιζαν και τη μέθη. Οι χρυσοχόοι είχαν ιδιαίτερη προτίμηση στην απομίμηση της σμουρτιάς. Το χρυσό στεφάνι σμουρτιάς, που βρέθηκε το 1977 στο προθάλαμο του βασιλικού τάφου στη Βεργίνα, είναι από τα πιο ωραία τέτοια κοσμήματα. Όταν κρατούμε ένα φύλλο σμουρτιάς στο φως, το βλέπουμε να είναι τρυπημένο με βελόνα. Τις τρύπες αυτές τις απόδιδαν στη δυστυχημένη Φαίδρα, τη σύζυγο του Θησέα, που από στεναχώρια για την περιφρόνηση του προγόνου της Ιππόλυτου, που τον είχε ερωτευθεί, τρύπησε τα φύλλα μιας σμουρτιάς στη Τροιζηνία, πριν κρεμαστεί στα κλαριά της. Σε μια άλλη παράδοση η Φαίδρα τρυπά τα φύλλα της σμουρτιάς για να εκδικηθεί την Αφροδίτη στο ναό της, γιατί δε μπόρεσε να εξασφαλίσει την εύνοια του Ιππόλυτου. Για τα τρυπημένα φύλλα της σμουρτιάς μας μιλά και ο Πausανίας, που τον βεβαίωσαν στην Τροιζηνία ότι δεν πρόκειται για φυσικό φαινόμενο, αλλά πράγματι για πράξη απελπισίας της Φαίδρας, που τρύπησε τα φύλλα της σμουρτιάς με τη φουρκέτα της. Η σύγχρονη βιολογία μας εξηγεί ότι τα στίγματα που φαίνονται σαν τρύπες στα φύλλα, είναι διαφανείς αδένες, γεμάτοι αιθέριο έλαιο που δίνουν και τη μυρωδιά στο φυτό.

Ένα από τα αρχαιότερα καρποφόρα δένδρα στη Μεσόγειο είναι η **ελιά**, δωρίθηκε στη πόλη της Αθήνας από την Αθήνα, στον καυγά που είχε με τον Ποσειδώνα για την κυριαρχία της Αττικής. Οι θεοί είχαν αποφασίσει ότι η χώρα θα ανήκε σ' εκείνον το θεό που θα της πρόσφερε το πιο πολύτιμο δώρο. Ο Ποσειδώνας με την τρίαινά του ανοίγει μια πηγή στην Ακρόπολη, αλλά το νερό της είναι αρμυρό. Η Αθηναίη φυτεύει την πρώτη ελιά και βγαίνει μ' αυτό κερδισμένη. Από τότε το κλαδί της ελιάς ήταν μαζί με την κουκουβάγια, το έμβλημα της Αθήνας και το σύμβολο της νίκης και της

ειρήνης. Η ελιά ήταν στενά συνδεδεμένη με τη λατρεία των θεών. Στην Ολυμπία, το άγαλμα του Δία, έργο του Φειδία, ήταν στολισμένο μ' ένα στεφάνι ελιάς. Οι θεές χρησιμοποιούσαν αλοιφή από το λάδι της ελιάς που είχε θαυματουργικές ιδιότητες. Η Ήρα αλείφθηκε η ίδια με το πολύτιμο μύρο όταν θέλησε να κατακτήσει το Δία. Την οικονομική της σημασία αποκτά η ελιά μόνο στα μετά τον Όμηρο χρόνια. Έως εκείνη την εποχή το λάδι χρησίμευε μόνο στους ευγενείς και στους πλούσιους. Το βρίσκουμε σε μορφή πανάκριβων μύρων στα θησαυροφυλάκια των τρωικών ηρώων». [Έλμουντ, 1993: 45-58]

4.3. Λατρεία φυτών και η σύνδεσή τους με τους θεούς

«Παντού όπου κατοικούσαν Έλληνες λατρευόταν η θεά του έρωτα Αφροδίτη. Ο κύριος τόπος λατρείας της βρισκόταν στη Κύπρο. Την Αφροδίτη λάτρευαν και στη γειτονική Ταρσό της Κιλικίας, απ' όπου προέρχεται αργυρός στατήρ με μια ενδιαφέρουσα παράσταση της θεάς. Στο νόμισμα αυτό, η Αφροδίτη καθισμένη οκλαδόν, παίζει ένα τυχερό παιχνίδι. Στο περιθώριο πίσω από τη θεά, είναι χαραγμένο ως σύμβολό της σαν άνθος, το οποίο μέχρι σήμερα είχε ερμηνευθεί ως τριαντάφυλλο ή τουλίπα. Όμως, εάν παρατηρήσει κανείς πιο προσεκτικά το στέλεχος του φυτού, θα διακρίνει ότι τα φύλλα είναι βαθυσχιδή, κάτι που δεν συμβαίνει ούτε στα φύλλα της τριανταφυλλιάς ούτε της τουλίπας. Αυτή η μορφή φύλλων, σε συνδυασμό με την κυπελλοειδή μορφή του άνθους, είναι γνωρίσματα της **ανεμώνης**, ενός από τα ωραιότερα και πιο εντυπωσιακά φυτά της Μεσογείου.

Οι ανεμώνες είναι αυτοφυείς και καλύπτουν, στην αρχή της άνοιξης, αγρούς και πλαγιές σαν πολύχρωμο χαλί. Έτσι ολάνθιστο φαντάζεται κανείς και το ιερό της *Αφροδίτης εν Κήποις* (ένα από τα πολυάριθμα προσωνύμια της θεάς) στις όχθες του Ιλισού, στους πρόποδες της Ακρόπολης των Αθηνών. Κατά μία εκδοχή του μύθου, η ανεμώνη φύτρωσε από τα δάκρυα της Αφροδίτης, όταν θρηνούσε το θάνατο του αγαπημένου της Άδωνη, από χτύπημα αγριόχοιρου. Εκεί όπου έσταξε το αίμα της πληγής του Άδωνη, φύτρωσε η αγριοπαπαρούνα. Βασισμένη μάλιστα στο μύθο αυτό είναι η επιστημονική ονομασία *Adonis*, την οποία οι σύγχρονοι βοτανικοί έδωσαν στο συγκεκριμένο γένος φυτών.

Τόσο η ανεμώνη όσο και η αγριοπαπαρούνα ανθίζουν νωρίς την άνοιξη, προαναγγέλλοντας κάθε χρόνο τον ερχομό της. Απανθίζουν όμως πολύ γρήγορα και τα πέταλά του σκορπίζονται από τον άνεμο. Οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν την ανεμώνη, *άνεμο*, για τη σύντομη ζωή της και τη θεωρούσαν σύμβολο της εφήμερης νεότητας, που ενσαρκώνεται από τον πρόωρα χαμένο Άδωνη. Η σύνδεση της Ανεμώνης με τη θεά Αφροδίτη, αντανακλά τη στενή σχέση των αρχαίων Ελλήνων με τα φυτά της γης τους, τα οποία συμβόλιζαν πάντοτε τη ζωή μέσα από την αέναη αναγέννησή τους». [Μπάουμαν, 2004 : 18]

«Στη Νάγιδο, αποικία της Σάμου, στις απότομες ακτές της Κιλικίας, λάτρευαν την Αφροδίτη ως προστάτιδα της πόλης, όπως μαρτυρά νόμισμα του 4ου αι. π. Χ. Η θέα

παριστάνεται σε θρόνο κρατώντας το χέρι μία φιάλη ενώ ο Έρως τη στολίζει με στεφάνι, προφανώς από φύλλα **μυρτιάς**. Η μυρτιά ήταν αφιερωμένη στη θεά Αφροδίτη που, κατά το μύθο, αναδύθηκε γυμνή από τη θάλασσα στον αφρό των κυμάτων, στην Πάφο της Κύπρου. Εκεί, κρύφτηκε πίσω από θάμνο μυρτιάς, πριν οι Χάριτες της φορέσουν χιτώνα και πέπλο και ανέβει στον Όλυμπο. Δυτικότερα στη Κνίδα, στο ιερό της Αφροδίτης, υπήρχε το περίφημο άγαλμα της θεάς, σύμβολο της πόλης, φιλοτεχνημένο από τον Πραξιτέλη.

Η μυρτιά είναι χαρακτηριστικό φυτό της Μεσογείου. Στην αρχαιότητα ήταν ένας από τους γνωστότερους αείφυλλους θάμνους και τον φύτευαν συχνά στους ναούς και τα ιερά ως καλλωπιστικό. Με τα αειθαλή της φύλλα και τα κομψότατα, λευκά άνθη της συμβόλιζε την ωραιότητα και τη νεότητα. Για αυτό, η μυρτιά αφιερώθηκε στην Αφροδίτη, θεά της ομορφιάς και της γυναικείας χάρης, προστάτιδα επίσης του γάμου. Ίσως έτσι να εξηγείται από το γαμήλιο έθιμο να πλέκουν με κλαδιά και φύλλα μυρτιάς το νυφικό στεφάνι, που διατηρήθηκε μέχρι τα νεότερα χρόνια.

Οι αρχαίοι Έλληνες αγαπούσαν τα στεφάνια από άνθη, φύλλα και κλαδιά και τα χρησιμοποιούσαν ευρέως για θρησκευτικούς, διακοσμητικούς, τιμητικούς κ.α. σκοπούς. Η μυρτιά αποτελούσε το κατεξοχήν φυτό και τελετουργικά στεφάνια. Στην αρχή, με στεφάνια στόλιζαν μόνο τα αγάλματα από τον θεών. Αργότερα, το έθιμο επεκτάθηκε στα ζώα που θυσίαζαν, ύστερα στους ιερείς και στο τέλος σε όλους τους πιστούς. Κάθε άνοιξη, οι Αθηναίοι στεφάνωναν τα παιδιά που είχαν συμπληρώσει το 3ο έτος της ηλικίας τους, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης, που μπόρεσαν να περάσουν την ευαίσθητη παιδική ηλικία, χωρίς προβλήματα. Ως τελευταία εκδήλωση αγάπης, εκτίμησης και αφοσίωσης, στόλιζαν με στεφάνια τόσο τους νεκρούς όσο και τα μνημεία τους. Τα χρυσά ή αργυρά ομοιώματα των νεκρικών αυτών στεφανιών, που τοποθετούσαν σε τάφους, συμβόλιζαν τη νίκη της ψυχής στην επίγεια ζωή.

Το είδος και τη χρήση των στεφανιών καθόριζαν αυστηροί κανόνες. Στους θεούς αφιέρωναν κλαδιά και φύλλα φυτών αειθαλών, όπως της μυρτιάς, που συμβόλιζαν την αιώνια θεϊκή τάξη. Από εκεί καθιερώθηκε αργότερα το έθιμο να απονέμουν στεφάνια στους νικητές των Πανελληνίων Αγώνων, ως έπαθλα τιμητικά, χωρίς καμιά υλική αξία. Έτσι, στεφάνια από κλαδιά αγριελιάς ήταν το έπαθλο του ολυμπιονίκη, από πεύκο του νικητή των Ίσθμιων, στην Κόρινθο, από δάφνη του πυθιονίκη στους Δελφούς και από σέλινο του νικητή των αγώνων στη Νεμέα. Πάντως, οι αθλητές που αναδεικνύονταν νικητές είχαν άλλα προνόμια, όπως δωρεάν διατροφή και απαλλαγή από την υποχρέωση καταβολής φόρων στον τόπο κατοικίας τους». [Μπάουμαν, 2004 : 44]

«Η Ελλάδα είναι η ιστορική πατρίδα της **ελιάς**. Κατά τη μυθολογία, το πρώτο δέντρο καλλιεργημένης ελιάς προσφέρθηκε στην πόλη των Αθηνών από τη μετέπειτα προστάτιδα θεά της Αθηνά. Όταν οι Πέρσες κυρίευσαν την Ακρόπολη και το δέντρο αυτό καταστράφηκε από πυρκαγιά, βλάστησαν από τον καμένο κορμό του νέοι οι κλώνοι, όπως παριστάνεται σε νόμισμα από την Ταρσό της Κιλικίας. Στα ηφαιστειακά πετρώματα της Σαντορίνης ανακαλύφθηκαν απολιθώματα φύλλων ελιάς

ηλικίας 50.000 ετών, που μαρτυρούν την ύπαρξη ελαιόδεντρων από την εποχή εκείνη. Η ελιά ήταν ένα από τα πρώτα φυτά που καλλιεργήθηκαν στη Μεσόγειο, κατά τους αρχαίους χρόνους και ένα από τα πιο χρήσιμα δένδρα στον άνθρωπο. Το λάδι της ήταν σημαντικό στοιχείο της καθημερινής διατροφής, ενώ με λάδι ελιάς αλείφονταν θεοί αθλητές. Με το πολύτιμο προϊόν του ελαιώδους καρπού της, άναβαν οι λύχνοι που έκαναν τους ιερούς τόπους λατρείας των αρχαίων Ελλήνων να ακτινοβολούν θεϊκό φως, ακόμη και τους σκοτεινούς μήνες του χειμώνα. Στο εμπόριο μεταξύ των πόλεων, το ελαιόλαδο ήταν το δημοφιλέστερο είδος ανταλλαγής, με το οποίο μπορούσε κανείς να προμηθευτεί προϊόντα που έλειπαν από τον τόπο του. Ακόμη και σήμερα, η ελαιοκομία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κλάδους της Ελληνικής Αγροτικής οικονομίας, με περισσότερα από ογδόντα εκατομμύρια δέντρα. Από πολύ παλιά, το κλαδί της ελιάς είχε πολύ ισχυρή συμβολική σημασία ως σύμβολο νίκης και ειρήνης. Στα Παναθήναια, το έπαθλο των νικητών των αγώνων ήταν στεφάνι από κλάδο ελιάς. Γεγονός που έκανε τον Ξέρξη, όταν εισέβαλε στην Ελλάδα, να παρατηρήσει πόσο ευτυχημένος λαός πρέπει να ήταν οι Έλληνες, ώστε να αγωνίζονται για τη δόξα και όχι για τα χρήματα.

Στα Αθηναϊκά νομίσματα, το κλαδί της ελιάς εικονίζεται σε συσχέτιση με τη γλαύκα(κουκουβάγια), σύμβολο της θεάς Αθηνάς. Σε νόμισμα της Ελληνικής αποικίας των Θουρίων, στη Κάτω Ιταλία, από τα ωραιότερα της εποχής του, απεικονίζεται η Αθηνά με κράνος διακοσμημένο με κλαδί ελιάς. Σε νόμισμα της Λέσβου, η ελιά ανάμεσα στις κεφαλές δύο μόσχων ίσως συμβολίζει τον πλούτο του νησιού στα ελαιόδεντρα που διατηρήθηκε μέχρι σήμερα. Ξεχωριστό ενδιαφέρον έχει η παράσταση που συναντάμε σε νόμισμα από τα Μύρα της Λυκίας. Εκεί, όπως σε πολλά άλλα μέρη, λατρευόταν η Άρτεμις ως θεά των ζώων και των φυτών. Ένα ειδώλιό της εικονίζεται στην κορυφή ελαιόδεντρου, το οποίο απειλούν να κόψουν με υψωμένα τσεκούρια δύο άντρες, αλλά εμποδίζονται από δύο φίδια: μία εικόνα από την αρχαιότητα που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πρώιμη αναφορά στην προστασία της φύσης. Το κλαδί ελιάς, σε αργυρό στατήρα της Σάμου, υποδηλώνει επίσης τον ελαιοκομικό πλούτο του νησιού αυτού. Το κεφάλι του ταύρου είναι εδώ σύμβολο της θεάς- μητέρας Ήρας, που λατρευόταν στο νησί από παλαιωτάτων χρόνων». (παράρτημα 1, εικ.9) [Μπάουμαν, 2004 : 46]

«Σε νόμισμα της πόλης Αμάστρις, στην Παφλαγονία, απεικονίζεται μία γυναικεία θεότητα και μπροστά της μία σπερματοφόρος κάψα φυτού, ως συνοδευτικό διακοσμητικό. Παλαιότεροι συγγραφείς ερμήνευσαν την κάψα αυτή ως καρπό μυρτιάς ή ενός ημιθαμνώδους είδους της οικογένειας των Σανταλιδών. Όμως, εάν τη συσχετίσουμε με την παράσταση που φέρει το νόμισμα, συνάγεται ότι ίσως πρόκειται για κάψα λιναριού.

Η εικονιζόμενη θεότητα είναι η Αθηνά όπως συμπεραίνεται από το σκήπτρο που κρατά, σύμβολο της ισχύος και του αξιώματός της, και το αγαλματίδιο της Νίκης, σύμβολο θριάμβου. Το περίφημο χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς, στον Παρθενώνα, την παρουσίαζε ομοίως να κρατά στο χέρι της ένα αγαλματίδιο της Νίκης. Η Αθηνά, όμως, ήταν επίσης προστάτιδα της χειροτεχνίας και των τεχνών και επινόησε τον

αργαλειό. Πασίγνωστος είναι ο μύθος, κατά τον οποίο, οργισμένη με την Αράχνη, μία νεαρή κοπέλα που κόμπαζε ότι την συναγωνιζόταν στην υφαντική τέχνη, τη μεταμόρφωσε σε αράχνη. Είναι εύλογο, λοιπόν, η κάψα αυτή να είναι λιναριού, φυτού από το οποίο παράγονται κλωστικές ίνες. Ταυτόχρονα όμως, φαίνεται ότι αποτελεί και σύμβολο του πλούτου της πόλης Αμάστρις, που χρωστούσε την ευπορία της στο λινάρι, όπως η Κυρήνη όφειλε την ευημερία της στην καλλιέργεια του σίλφιου.

Το λινάρι είχε την εποχή εκείνη μεγάλη οικονομική αξία. Ευδοκίμούσε στις ελώδεις των ακτών της Παφλαγονίας και της Κολχίδος, στον Εύξεινο Πόντο, εκεί όπου βρίσκονταν και οι αγροτικές εκτάσεις της Αμάστρεως. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ήταν οι μόνες περιοχές όπου η καλλιέργειά του γινόταν σε τόσο μεγάλη κλίμακα. Τα νήματα λιναριού από την Κολχίδα ήταν τότε ξακουστά και περιζήτητα σε όλο τον κόσμο. Μεγάλες ποσότητες εξαγονταν στη μητροπολιτική Ελλάδα, όπου τα επεξεργάζονταν για πετονιές και δίχτυα αλιείας ή ενδύματα, κλινοσκεπάσματα και πανιά ιστιοφόρων. Από την εποχή των ομηρικών επών, βασιλείς και βασίλισσες φορούσαν λινά ενδύματα. Με λινό ύφασμα, ετοίμασαν οι Φαίακες το στρώμα με το οποίο μετέφεραν τον Οδυσσέα από το πλοίο του στη ξηρά, ενώ κοιμόταν. Εξάλλου, οι ελαιώδεις καρποί του λιναριού αποτελούσαν πολύτιμο είδος διατροφής ενώ τους χρησιμοποιούσαν και σε θρησκευτικές τελετές.

Οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν **κρίνα** ή λείρια και φυτά που δεν ανήκαν μόνο στην οικογένεια των Λιλιδών, όπως π.χ. ο νάρκισσος, το κρίνο της θάλασσας, η ίρις, οι υάκινθοι. Κοινό γνώρισμα των ανθέων όλων αυτών των ειδών είναι η τέλεια συμμετρία και η γλυκιά ευωδία, που ικανοποιούσαν πάντα τον πόθο του ανθρώπου για κομψότητα και αρμονία. Εδώ ανήκει και ο ονομαζόμενος από τους αρχαιολόγους *λωτός*. Δηλαδή μία σχηματοποιημένη, ενίοτε γεωμετρική, απεικόνιση όχι μόνο των κρίνων, αλλά και άλλων μορφών ανθέων, που αποτελούσε διακοσμητικό μοτίβο στις εικαστικές τέχνες.

Στη μυθολογία, τα κρίνα ήταν φυτά ιερά, σύμβολα του φωτός και της καθαρότητας των θεών. Ένα κρίνο, σε πλήρη άνθηση, συναντάμε ως συνοδευτικό διακοσμητικό σε νόμισμα της Λευκάδας, που απεικονίζει την Αθηνά με κράνος. Το κρίνο αυτό δήλωνε αναμφίβολα την αγνότητα της θεάς, που ονομαζόταν και Παλλάδα, δηλαδή Παρθένα. Σε αθηναϊκό νόμισμα, το κράνος της Αθηνάς είναι στολισμένο με σχηματοποιημένα άνθη και πέταλα κρίνου, διακριτά από τις χαρακτηριστικές διπλές ραβδώσεις. Ο χαρακτήρας έχει τροποποιηθεί εδώ, με πλαστικότητα, την κλασική μορφή του στεφανιού από κλαδιά ελιάς, που συνήθως συμβολίζει τη θεά». [Μπάουμαν, 2004 : 38]

«Ο Ρωμαίος ποιητής Οβίδιος διηγείται μία χαριτωμένη ιστορία για την προέλευση της **Δάφνης**: όταν ο Απόλλων καταδίωκε την όμορφη νύμφη Δάφνη με ερωτικό σκοπό, αυτή ικέτευσε τη μητέρα της Γαία, να τη μεταμορφώσει σε δέντρο για να τον αποφύγει. Η επιθυμία της πραγματοποιήθηκε και έτσι φύτρωσε το ομώνυμο δέντρο, που αφιερώθηκε στον Απόλλωνα. Η Δάφνη είναι αειθαλές φυτό, αυτοφυές στην

Ελλάδα, με έντονο άρωμα. Στη μυθολογία, ήταν ιερό φυτό του θεού του φωτός και του ήλιου Απόλλωνα, που το χρησιμοποιούσε ως μέσο καθαρμού και αντιμετώπισης ασθενειών και επιδημιών. Και ο ίδιος, κατά το μύθο, εξαγνίστηκε με κλαδί δάφνης, στα Θεσσαλικά Τέμπη, όταν σκότωσε το δράκοντα των Δελφών Πύθωνα. Επιστρέφοντας ύστερα από χρόνια, εισήλθε στους Δελφούς στεφανωμένος με δάφνη και θεμελίωσε εκεί το ομώνυμο μαντείο. Σε αργυρό στατήρα της Αμφικτιονίας των Δελφών,(ένωσης που είχε υπό την προστασία της το ιερό), ο μύθος της ίδρυσης του μαντείου παριστάνεται με αξιοθαύμαστη τελειότητα, στη μικρή επιφάνεια του νομίσματος. Ο Απόλλων κάθεται πάνω στον *Ομφαλό της Γης* (δηλαδή στο κέντρο του κόσμου), κρατώντας στο αριστερό του χέρι κλαδί δάφνης, ενώ δίπλα του βρίσκονται η αχώριστη λύρα του και ένας τρίποδας, που συμβολίζει το χώρο του μαντείου. Σχεδόν κανένα άλλο φυτό δεν είχε τόσο ισχυρό συμβολισμό όσο η δάφνη: σύμβολο νίκης, δόξας και τιμής αλλά και αιώνιας νεότητας. Είχε επίσης θεραπευτικές ιδιότητες, τις οποίες κατά το μύθο αξιοποίησαν και ο θεός της Ιατρικής Ασκληπιός και η κόρη του Υγεία για την ανακούφιση σωματικών ασθενειών. Αλλά και ο Αριστοφάνης έγραφε ότι μία δάφνη, φυτεμένη μπροστά στην πόρτα, προστάτευε το σπίτι ακόμη και από την πανώλη. Οι πολυάριθμες ιδιότητές της, ήταν που οδήγησαν τους αρχαίους Έλληνες να χρησιμοποιήσουν τη δάφνη ως σύμβολο δόξας και ευζωίας.

Σε τετράδραχμο της πόλης Γέλα, παριστάνεται η νύμφη Σωζόπολις να στεφανώνει με φύλλα δάφνης τον θεό- ποταμό Γέλωνα- με σώμα ταύρου και πρόσωπο ανθρώπου- για να τον ευχαριστήσει που έσωσε την πόλη από την πλημμύρα. Το δάφνινο στεφάνι υποδηλώνει τον Απόλλωνα, στον οποίο οι κάτοικοι της Γέλας αφιέρωσαν στους Δελφούς άγαλμα της Νίκης και χρυσό τρίποδα, όταν νίκησαν τους Καρχηδόνιους. Σε νόμισμα του Μεταπόντιου, ο Απόλλων ο Λύκιος απεικονίζεται ολόσωμος να κρατά δέντρο δάφνης. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει τη μαρτυρία του Ηρόδοτου ότι υπήρχε άγαλμα του θεού στη «φυτεμένη με δάφνες» αγορά της πόλης». [Μπάουμαν, 2004 : 40]

«Το **κυπαρίσσι**, όπως και η δρυς, το έλατο και ο κέδρος, ήταν κατά την αρχαιότητα δέντρα εξαιρετικά ωφέλιμα στον άνθρωπο. Το ξύλο του κυπαρισσιού, σκληρό και πολύ ανθεκτικό ήταν χρήσιμο κυρίως στη ναυπηγική, την οικοδομική και την ξυλουργική. Από κυπαρισσόξυλο είχαν κατασκευαστεί οι θύρες του ναού της Εφέσου. Από το πολύτιμο αυτό υλικό, που προμηθευόταν από τη Φοινίκη και την Κύπρο, είχε ναυπηγήσει και ο Μέγας Αλέξανδρος τα πλοία του στόλου του. Πολυάριθμοι ήταν οι μύθοι και οι παραδόσεις που συνέδεαν το αειθαλές και λυγρό κυπαρίσσι με τους ήρωες και τους θεούς. Από ξυλεία κυπαρισσιού ήταν κατασκευασμένο το σπίτι του Οδυσσέα, κυπαρίσσια φύονταν έξω από τη σπηλιά που γεννήθηκε ο Δίας, στην Ίδη, δάσος κυπαρισσιών ήταν το ιερό άλσος της Ρέας, στην Κρήτη. Αλλά και οι νόμοι του Σόλωνα χαράχθηκαν σε πλακίδια από κυπαρισσόξυλο.

Ως δένδρο ιερό, το κυπαρίσσι φυτευόταν στον περίβολο των ναών. Ενδεικτική είναι η παράσταση σε νόμισμα από την Ιλλυρική Απολλωνία: ένας μικρός ναός, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται μια θεότητα, πλαισιώνεται από τέσσερα κυπαρίσσια. Τη χθόνια

σημασία που είχε το δένδρο αυτό στην αρχαιότητα, μαρτυρούν και τα «ενεπίγραφα χρυσά ελάσματα», με οδηγίες στους νεκρούς για την πορεία τους προς τον Άδη, τοποθετημένα στο «φωτισμένο από κυπαρίσσια» δρόμο προς το Κάτω Κόσμο. Κατά το Θεόφραστο, τα κυπαρίσσια ήταν διαδεδομένα στη Λυκία, την Κρήτη και τη Ρόδο, όπου απαντούν και σήμερα αυτοφυή. Ο Πλίνιος μάλιστα αναφέρει και τη διάκριση μεταξύ της πυραμιδοειδούς μορφής του δέντρου και της οριζόντιας παραλλαγής της. Στην πρώτη περίπτωση, τα κλαδιά συγκλίνουν προς τα επάνω σχηματίζονταν στην κορυφή ένα μυτερό κώνο, ενώ στη δεύτερη διακλαδίζονται οριζοντίως.

Λόγω του σκοτεινού χρώματος που έχει το φύλλωμά του, το κυπαρίσσι ήταν επίσης σύμβολο του θανάτου και του πένθους. Ο Οβίδιος αναφέρει ότι προήλθε από τη μεταμόρφωση ενός αγαπημένου νέου του Απόλλωνα, του Κυπαρίσσου, όταν σκότωσε άθελά του ένα ιερό ελάφι του θεού. Για να γλιτώσει από τη θλίψη του μεταμορφώθηκε σε κυπαρίσσι που θεωρήθηκε δένδρο πένθιμο και φυτεύεται στα νεκροταφεία μέχρι σήμερα.

Το κυπαρίσσι ήταν ακόμη το ιερό δέντρο του θεού της Ιατρικής Ασκληπιού και κοσμούσε τους κήπους του ναού του, στην Επίδαυρο. Στην κύρια όψη των νομισμάτων της πόλης αυτής, από το 4^ο αι. π.Χ., απεικονίζεται ο θεός-θεραπευτής με το φίδι, το σύμβολο του, ενώ ως οπισθότυπος η κεφαλή του πατέρα του θεού Απόλλωνα. Στην απεικόνιση που φέρει ρωμαϊκό νόμισμα, μία αίγα θηλάζει τον Ασκληπιό μπροστά από ένα κυπαρίσσι: πιθανώς, να υποδηλώνεται εδώ ο δραματικός μύθος της εγκατάλειψης του θεού -βρέφους ακόμη- από τον πατέρα του, στα δάση της Πελοποννήσου, όπου επέζησε γιατί τον θήλασε μία αίγα.

Όπως στους κήπους των αρχαίων ναών φύτευαν κυπαρίσσια, έτσι και σήμερα τα δέντρα αυτά κοσμούν τους περιβόλους των εκκλησιών». [Μπάουμαν, 2004 : 70]

«Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν την **άμπελο** δημιούργημα του θεοί Διόνυσου και γι' αυτό αποτελούσε το ιερό του σύμβολο. Πολλοί είναι οι μύθοι που μνημονεύουν τη στενή σχέση του πανάρχαιου αυτού φυτού με το θεό του οίνου και προστάτη της αμπελοργίας και της οινοποιίας . εκείνος ήταν που δίδαξε στους ανθρώπους πώς να παρασκευάζουν το κρασί, που ευφραίνει και παρηγορεί.

Για να συντηρείται το κρασί, οι αρχαίοι Έλληνες πρόσθεσαν αλάτι κατά τη ζύμωση του μούστου και τον αρωμάτιζαν με μυρτιά και θυμάρι. Η ρητίνη του πεύκου ήταν επίσης μέσο συντήρησης, όπως και σήμερα.

Για την κατανάλωση κρασιού υπήρχαν αυστηροί κανόνες. Απαγορευόταν στους άνδρες, πριν συμπληρώσουν το 35^ο έτος της ηλικίας τους, και στις γυναίκες ανεξαρτήτως ηλικίας. Στα ομηρικά έπη, το κρασί αναφέρεται ως απαραίτητο συμπλήρωμα των γευμάτων, αναμεμιγμένο, όμως, πάντα με νερό.

Τα καλύτερα κρασιά προέρχονταν από τη Μακεδονία, τη Θράκη, τα νησιά του Αιγαίου και τη Σικελία. Επομένως, ήταν εύλογο οι οινοπαραγωγές αυτές περιοχές να είχαν επιλέξει την άμπελο και τα σταφύλια, ως σύμβολά τους στα νομίσματα που

έκοβαν. Στη Νάξο της Σικελίας, είχαν κοπεί από παλιά νομίσματα με απεικονίσεις φύλλων και τσαμπιών σταφυλιού υψηλής αισθητικής.

Σε νόμισμα της μακεδονικής πόλης Μένδη, ονομαστής για την αμπελουργία της, συναντάμε τον κόσμο του Διονύσου, που λατρευόταν εκεί ως δημιουργός της δύναμης της φύσης. Το αισθησιακό περιβάλλον του θεού συμπληρώνεται στην ωραία αυτή παράσταση με τον όνο, γνωστό για τον άγριο οργανισμό του. Στο έργο του, Ελλάδος Περιήγησις, ο Πausανίας αναφέρει ότι ο όνος ίσως να θεωρήθηκε ο «επινοητής» του κλαδέματος των αμπελιών γιατί, τρώγοντας τους νεαρούς βλαστούς της αμπέλου, προκαλούσε μεγαλύτερη καρποφορία. Μεταγενέστερα, το λιτό μοτίβο του σταφυλιού αντικαταστάθηκε από ένα μεθυσμένο Σειληνό, φιλοτεχνημένο με εκπληκτική λεπτομέρεια, σε νόμισμα της Νάξου». [Μπάουμαν, 2004 : 66]

«Ο **κισσός**, γνωστός από τους ομηρικούς χρόνους, συνδέεται με το θεό Διόνυσο μέσα από πλήθος παραδόσεων και παραστάσεων. Στο γεγονός αυτό, μπορεί να συνέβαλε η ομοιότητα των βλαστών και των φύλλων του, που είναι αειθαλή, με αυτά της αμπέλου, που όμως είναι φυλλοβόλα. Και ο κισσός και η άμπελος ήταν τα ιερά φυτά και σύμβολα του Διονύσου. Τα Ανθεστήρια, εορτή προς τιμήν του Διονύσου, τελούνταν στις 11, 12 και 13 του μήνα Ανθεστηρίωνα. Με βάση το σημερινό ημερολόγιο, ο μήνας αυτός αντιστοιχούσε στο τέλος περίπου του Φεβρουαρίου, τότε δηλαδή που οι άμπελοι δεν έχουν ακόμη φύλλα. Πιθανώς, να χρησιμοποιούσαν κλαδιά του αειθαλούς κισσού, που έμοιαζαν με αυτά της αμπέλου, για να πλέξουν το στεφάνι του θεού που χρησιμοποιούσαν στις τελετές. Ίσως έτσι να εξηγείται και η ταυτόχρονη παρουσία φύλλων κισσού και αμπέλου στη διακόσμηση διονυσιακών σκηνών, κυρίως στη κεραμική.

Στις απεικονίσεις που φέρουν τα αρχαία ελληνικά νομίσματα, η μεν άμπελος συμβόλιζε κυρίως περιοχές αμπελουργίας ενώ ο κισσός ήταν σύμβολο του Διονύσου. Στολισμένοι με στεφάνια από κισσό απεικονίζονται εκτός από τον Διόνυσο – που ονομαζόταν για το λόγο αυτό και *κισσοφόρος*- και η ακολουθία του δηλαδή οι Σάτυροι, οι Σειληνοί και οι Μαινάδες.

Ο κισσός ήταν αφιερωμένος και σε άλλες θεότητες όπως η Δήμητρα, ο τραγοπόδαρος Παν- θεός των κοπαδιών και των δασών- και οι φιλήδονοι συνοδοί του. Τα αειθαλή κλαδιά του συμβόλιζαν τη σταθερότητα της θεϊκής τάξης.

Στα νομίσματα που εικονίζεται ο Διόνυσος στεφανωμένος με φύλλα κισσού, διακρίνεται καθαρά το φαινόμενο της *ετεροφυλλίας*, το οποίο έχει επίσης απασχολήσει τον Θεόφραστο στα βοτανικά του συγγράμματα. Πράγματι, στον κισσό παρατηρούνται δύο διαφορετικές μορφές φύλλων: τα καρδιόσχημα, που αναπτύσσονται στα άγωνα κλαδιά και τα ωοειδή-ρομβοειδή στα γόνιμα κλαδιά, που το φθινόπωρο σχηματίζουν στις άκρες τους σφαιρικές ταξιανθίες. Η ευδιάκριτη διαφορά μεταξύ των δύο τύπων φύλλων στη νομισματοκοπία αποδεικνύει την εξαιρετική παρατηρητικότητα των Ελλήνων χαρακτών». [Μπάουμαν, 2004 : 24]

«Στη βοτανική ορολογία, ο Λινναίος ονόμασε Πρίγκιπες μια μεγάλη ομάδα φυτών στην οποία ανήκουν και οι φοίνικες. Με 203 γένη και 2.650 είδη- ένα από τα οποία είναι και η **χουρμαδιά**- τα Φοινικόδη είναι από τις πολυπληθέστερες οικογένειες των ανθοφύτων. Οι φοίνικες, δένδρα υψηλόκορμα και μεγαλοπρεπή, με μεγάλα και εντυπωσιακά φύλλα, θεωρούνταν στον αρχαίο κόσμο ως θαύμα του Νότου. Για την κομψότητα και την ασυνήθιστη μορφή τους, χρησιμοποιούνται και σήμερα ως διακοσμητικά φυτά σε υπαίθριους χώρους.

Οι φυσικές φυτείες της χουρμαδιάς ήταν περιορισμένες στις θερμές ζώνες γύρω από τις νότιες ακτές της Μεσογείου. Οι γλυκείς καρποί της, οι χουρμάδες, ήταν ένα εύγεστο και θρεπτικότερο είδος διατροφής. Στις Αραβικές χώρες, αποτελούσαν την κατ' εξοχήν καθημερινή τροφή των κατοίκων και, ταυτόχρονα, το σημαντικότερο εξαγωγικό εμπόρευμα της περιοχής.

Τον 6^ο αι. π.Χ. , οι Καρχηδόνιοι από την απέναντι ακτή της Αφρικής κατέλαβαν τη Σικελία. Ιδρύοντας εκεί τις αποικίες τους, έκοψαν για το στρατό τους δικά τους νομίσματα. Στην εικονογράφηση τους, χρησιμοποίησαν μεν ως πρότυπα τα νομίσματα των Συρακουσών, υποδήλωναν όμως τη φοινικική καταγωγή τους με στοιχεία από τη δική τους παράδοση. Έτσι, αντικατέστησαν την εικόνα της Περσεφόνης με εκείνη της καρχηδονιακής- φοινικικής θεάς Τάνιθ ενώ, ως έμβλημά τους, επέλεξαν τη χουρμαδιά. Η ταυτόχρονη απεικόνιση λιονταριού- επίσης συμβόλου της Αφρικής- και χουρμαδιάς, υποδήλωνε τη δύναμη και την εξουσία του αφρικανού κατακτητή.

Οι Έλληνες γνώρισαν, πιθανώς, τη χουρμαδιά από τους φοίνικες εποίκους. Όμως, στη Κρήτη απαντά ένα άλλο είδος φοίνικα, γνωστό από την αρχαιότητα και αυτοφυές στη νήσο. Στο είδος αυτό, που περιγράφηκε πριν περίπου τριανταπέντε χρόνια, δόθηκε το όνομα *Phoenix theophrasti*, προς τιμήν του πατέρα της Βοτανικής Θεόφραστου. Απολιθωμένα τμήματα δένδρου αυτού του είδους έχουν βρεθεί στη Σαντορίνη. Ίσως ήταν αυτός ο φοίνικας που είχε φέρει ο Θησέας από τη Κρήτη και τον είχε φυτέψει στη Δήλο, τόπο τέλεσης αγώνων προς τιμήν του Απόλλωνα, για να στεφανώνουν τους νικητές με τα φύλλα του.

Πάντως, το ασυνήθιστο σχήμα του φοίνικα προκαλούσε στους αρχαίους τόσο θαυμασμό, που τον φύτευαν στον περίβολο ναών. Τον ανέδειξαν μάλιστα σε σύμβολο του Απόλλωνα – θεού του φωτός και του ήλιου- που κατά το μύθο γεννήθηκε μαζί με τη δίδυμη αδελφή του Άρτεμη, κάτω από ένα φοίνικα, στη Δήλο». [Μπάουμαν, 2004 : 20]

5. ΛΑΤΡΕΙΑ ΠΤΗΝΩΝ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΣΜΟ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναφερθούμε σε μερικά πτηνά τα οποία αποτελούν εξαιρετικά παραδείγματα δημιουργίας μύθων και λατρευτικών δοξασιών κατά την αρχαιότητα. Από την ενότητα της ορνιθολογίας που παρουσιάζει το μουσείο

Γουλανδρή ,επιλέχθηκαν τα είδη εκείνα στα οποία υποβόσκει το αρχαίο στοιχείο και ο μύθος. Η ενότητα της ορνιθολογίας παρουσιάζετε με εντυπωσιακό τρόπο σε μία ενιαία προθήκη περίπου 22 μ. τα είδη διαχωρίζονται αναλόγως το περιβάλλον στο οποίο ζουν (βουνό, δάσος, λίμνη, θάλασσα) και το αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό.

«Η **Αλκυόνη** ήταν κόρη του Άτλαντα και γυναίκα του Κήκυκα, που έμενε στην Τραχίνα, κοντά στο όρος Οίτη, και τον αγαπούσε πολύ. Κάποτε ο Κήκυκας χρειάστηκε να πάει στο μαντείο των Δελφών για να ζητήσει τη συμβουλή του Απόλλωνα. Αποφάσισε όμως να ταξιδέψει με καράβι, παρόλο που η αφοσιωμένη του γυναίκα, η Αλκυόνη, τον παρακαλούσε να ματαιώσει το ταξίδι. Και είχε δίκιο! Ήταν ένα ταξίδι δυστυχημένο, γιατί ο Κήκυκας ναυάγησε και πνίγηκε. Η Αλκυόνη που ανησυχούσε, είχε δει στον ύπνο της τη συμφορά και τρέχοντας στη θάλασσα βρήκε το πτώμα του σε μια έρημη ακτή να παρασέρνεται από τα κύματα. Ρίχτηκε τότε από ένα σκόπελο, αγκάλιασε το νεκρό άντρα της και δεν ήθελε να τον αποχωριστεί. Οι θεοί τότε τη σπλαχνίστηκαν και τη μεταμόρφωσαν σε θαλασσοπούλι. Επειδή όμως ούτε σαν πουλί δεν μπορούσε να αποχωριστεί τον άντρα της, τον μεταμόρφωσαν και εκείνον σε πτηνό, το **γλάρο**.

Ο λαός μας θεωρεί την Αλκυόνη σαν το σύμβολο της αφοσιωμένης γυναίκας και πιστεύει ότι τρέφει τόση αγάπη για το σύντροφό της, ώστε όχι μόνο δεν τον αποχωρίζεται καθόλου μέχρι να πεθάνει, αλλά κι αν τυχόν εκείνος δε μπορεί να πετάξει, τον παίρνει στους ώμους της και τον κουβαλάει πάντοτε μαζί της, χωρίς να τον αφήνει ούτε στιγμή. Τον τρέφει και τον περιποιείται μέχρι θανάτου, όπως μας διηγείται ο Πλούταρχος.

Ένας δεύτερος μύθος λέει ότι η Αλκυόνη ήταν κόρη του Αιόλου, του θεού των ανέμων και της Αιγιάλης και σύζυγος του Κήκυκα, που ήταν δύτης. Κάποτε φέρθηκαν χωρίς σεβασμό στο Δία και στη γυναίκα του την Ήρα. Η αλαζονεία τους να προσφωνούνται με τα ονόματα του Δία και της Ήρας έμελλε ν' αλλάξει ριζικά τη ζωή τους. Οδύνη θα σκίαζε τις μέρες τους. Θύελλες και άνεμοι θα σάρωναν τη φτερωτή πλέον ζωή τους. Μεταμορφώθηκαν λοιπόν σε πτηνά, γλάρο και Αλκυόνη, και καταδικάστηκαν να μην κλωσάνε τα αυγά τους την άνοιξη, όπως όλα τα άλλα πουλιά, αλλά το χειμώνα. Επειδή όμως η Αλκυόνη γεννούσε τα αυγά στις στις όχθες των ποταμών και στα θαλασσόβραχα και τα αγριεμένα χειμωνιάτικα κύματα άρπαζαν μέσα από τη φωλιά τα μικρά και τ' αυγά της, έκλαιγε διαρκώς για τη συμπεριφορά της και παρακαλούσε το Δία να τη συγχωρήσει. Οι θεοί, καθώς δεν άντεξαν το δράμα της Αλκυόνης τη λυπήθηκαν και αποφάσισαν να της χαρίσουν δεκατέσσερις ηλιόλουστες μέρες μέσα στο καταχείμωνο για να κλωσάει τα αυγά της. Γι' αυτό στα μέσα του Γενάρη έχουμε συνήθως, εκείνες τις θαυμάσιες μέρες, που μας είναι γνωστές με το όνομα αλκυονίδες ημέρες. Ο Δίας τη σπλαχνίστηκε και διέταξε τους ανέμους να σταματήσουν για επτά ημέρες πριν και επτά μετά το χειμερινό ηλιοστάσιο, για να μπορεί η Αλκυόνη να επωάζει τα αυγά της. Αυτές είναι οι αλκυονίδες ημέρες, γράφει ο Αριστοτέλης». [Σπυροπούλου, 1998: 49-52]

«Ο κύκνος ήταν αδελφός του Φαέθοντα. Τα δύο αδέλφια ήταν πολύ αγαπημένα. Όταν ο Φαέθοντας, κατακεραυνωμένος από το Δία πνίγηκε στον Ηριδανό ποταμό ο κύκνος έκλαιγε απαρηγόρητα για το χαμό του αδελφού του. Οι θεοί τον λυπήθηκαν και τον έκαναν πουλί. Από τότε γυρίζει στα ποτάμια και τις λίμνες, ψάχνοντας για τον αδελφό του». (παράρτημα 1, εικόνα 10) [Σπυροπούλου, 1998: 84]

«Ο αετός είναι το δυνατότερο πουλί σ' όλο τον κόσμο. Χιλιάδες χρόνια ήταν ο άρχοντας τ' ουρανού. Για μας τους Έλληνες ο αετός έχει ιστορική σημασία. Έγινε το σύμβολο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με τα δικέφαλα αέτινα σήματα των λαβάρων της.

Χιλιάδες χρόνια πριν, οι αετοί προσδιόρισαν τους Δελφούς ως κέντρο όλης της Γης. Ο αετός θεωρείται ο βασιλιάς των αιθέρων. Όταν ανοίξει τις φτερούγες του καταλαβαίνουμε πως έχουμε ένα από τα μεγαλύτερα πτηνά. Ανοιγμένες έχουν και οι δύο μαζί 2 έως 2,5 μέτρα. Με τέτοια φτερά ανεβαίνει σε μεγάλα ύψη, ακόμα και 5.00 μέτρων. Πετάει με ταχύτητα 31 μέτρα το δευτερόλεπτο. Φτερωτός κεραυνός. Ο Δίας τον είχε σύντροφό του πάνω στον Όλυμπο και τον έστελνε να του φέρει τους κεραυνούς». (παράρτημα 1, εικόνα 12) [Σπυροπούλου, 1998: 98-99]

«Οι πρόγονοί μας, οι αρχαίοι Έλληνες, που δημιούργησαν το μεγαλύτερο πολιτισμό του κόσμου, αγαπούσαν πολύ τη **κουκουβάγια**, αυτό το ωφέλιμο πουλί και το είχαν αφιερώσει στη θεά Αθηνά, που την ονόμαζαν γλαυκώπιδα, γιατί τα μάτια της ήταν μεγάλα, σπινθηροβόλα και διαπεραστικά σαν της κουκουβάγιας. Πίστευαν ότι η κουκουβάγια αγρυπνούσε πάνω από την Αθήνα και την προστάτευε από κάθε κίνδυνο. Έγινε σύμβολο της σοφίας και των γραμμάτων. Στην Ακρόπολη και τον Παρθενώνα υπήρχαν πλήθος κουκουβάγιες». (παράρτημα 1, εικόνα 11) [Σπυροπούλου, 1998: 95-96]

6. ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΠΟΝΔΥΛΟΖΩΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναφερθούν μύθοι και δοξασίες γύρω από συγκεκριμένα σπονδυλόζωα τα οποία κατείχαν σημαντικό ρόλο στην κατά την αρχαιότητα. Συγκεκριμένα θα αναφερθούμε σε πέντε ζώα, τα τέσσερα εκ των οποίων συναντάμε στενά συνδεδεμένα με έναν από τους γνωστότερους ήρωες της μυθολογίας, τον Ηρακλή (συγκεκριμένα θα αναφερθούμε στο ελάφι, το αγριογούρουνο, το λιοντάρι και το βόδι) και πως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τους δέκα άθλους του. Το πέμπτο από αυτά είναι η αρκούδα και θα εξετάσουμε τη σχέση που έχει με το γνωστότερο όλων των αστερισμών, αυτόν της μικρής και της μεγάλης άρκτου.

6.1. Η κερυνίτιδα έλαφος

Ένας από τους δέκα άθλους του Ηρακλή απαθανατίζεται σε μια από τις μετόπες του οπισθόδομου ναού του Δία που βρέθηκε στην αρχαία Ολυμπία και διασώζονται

αποσπασματικά τα λίγα τμήματά της τα οποία βρίσκονται στο Μουσείο του Λούβρου. Συγκεκριμένα η πέμπτη μετόπη εικονίζει τον άθλο του Ηρακλή με την Κερυνίτιδα έλαφο. Ο βασιλιάς Ευρυσθέας παραλαμβάνει από τον Ηρακλή το ιερό ελάφι της Αρτέμιδας με τα χρυσά κέρατα. Το ελάφι ήταν το ιερό ζώο της θεάς Αρτεμης. Όταν ήταν μικρή η Άρτεμις θαμπώθηκε από την ομορφιά πέντε ελαφιών που είδε να βοσκούν στο θεσσαλικό κάμπο. Παγιδεύοντας τα τέσσερα, το πέμπτο από αυτά με τα χρυσά κέρατα, όντας το γρηγορότερο απ' όλα, κατάφερε να ξεφύγει και εγκαταστάθηκε στο Κερύνειο Όρος όπου τέθηκε υπό τη προστασία της θεάς.

Όταν ο Ευρυσθέας ανέθεσε στον Ηρακλή τον επόμενο άθλο του, ζήτησε από αυτόν να του φέρει την Κερυνίτιδα Έλαφο. Όταν ο ήρωας κατάφερε τελικά να εξουθενώσει το γρήγορο ελάφι και να το παγιδεύσει ήρθε αντιμέτωπος με την οργή της θεάς. Ο Ηρακλής μετανιωμένος υποσχέθηκε στη θεά ότι θα επέστρεφε το ελάφι στο τόπο του μετά το πέρας της αποστολής του. Όταν ο Ευρυσθέας βγήκε για να συγχαρεί τον Ηρακλή για το κατόρθωμα του άπλωσε τα χέρια του προς αυτόν και ο Ηρακλής αστραπιαία άρπαξε από αυτόν το ζώο το οποίο έτρεξε καταπάνω στη θεά Άρτεμη. Έτσι τήρησε την υπόσχεσή του και για τον άθλο, αλλά και απέναντι στη θεά. [<http://www.greek-language.g...s.edu.gr/mythology//index.html>, τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

6.2. Ο Ερυμάνθιος Κάπρος

Η νοτιοανατολική μετόπη του πρόναου του προαναφερθέντος ναού, απεικονίζει τον άθλο του Ηρακλή με τον Ερυμάνθιο Κάπρο. Ο Ευρυσθέας διέταξε τον Ηρακλή να πιάσει το άγριο ζώο που προξενούσε καταστροφές στην περιοχή του όρους Ερύμανθου, στην Πελοπόννησο και να το φέρει ζωντανό εμπρός του. Ο Ηρακλής έπρεπε να καταφέρει να πλησιάσει με τέτοιο τρόπο το ζώο ώστε να μην το σκοτώσει αλλά να το δέσει. Έτσι με τεχνάσματα ο Ηρακλής καταφέρνει να ξεγελάσει τον κάπρο, οδηγώντας τον στο φαράγγι της Φολόης όπου τον παγίδευσε και τον έπιασε. Στη μετόπη του ναού του Διός παριστάνεται ο Ηρακλής που έχει ολοκληρώσει τον άθλο του και φέρνει πάνω στον ώμο του το ζώο για να το δείξει στον Ευρυσθέα, ο οποίος από το φόβο του κρύβεται πίσω από ένα πιθάρι (παράρτημα 1, εικόνα 13- 14). Διάφορες αναπαραστάσεις συναντάμε σε πολλά νομίσματα στην Αρκαδία, την Ηλεία και αλλού. [<http://www.greek-language.g...s.edu.gr/mythology//index.html>, τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

6.3. Το λιοντάρι της Νεμέας

Ένας από τους πρώτους και ίσως πιο γνωστούς άθλους του Ηρακλή είναι αυτός με το λιοντάρι της Νεμέας. Και ο συγκεκριμένος άθλος απεικονίζεται στη πρώτη μετόπη του οπισθόδομου στο ναό του Δία. Ο ήρωας παριστάνεται μετά τον άθλο του, να ακουμπά κουρασμένος το πόδι του πάνω στο άψυχο σώμα του λιονταριού. Του

συμπαραστέκεται η θεά Αθηνά, και ο Ερμής. Το πρόσωπο της Αθηνάς αποτελεί ένα από τα πιο όμορφα πορτραίτα του αυστηρού ρυθμού. Στο κεφάλι του Ηρακλή και σε άλλα σημεία διατηρούνται ίχνη χρώματος. Το σώμα του λιονταριού είναι στο Μουσείο του Λούβρου, ενώ η μετόπη είναι ελλιπής κατά το μεγαλύτερο τμήμα της. (παράρτημα 1, εικόνα 15). Με βάση τη μυθολογία λέγεται ότι στη Νεμέα κατοικούσε ένα λιοντάρι το οποίο κατέστρεφε τις περιουσίες και κατασπάραζε τους ανθρώπου. Ο Ηρακλής κλήθηκε να το βρει και να το σκοτώσει. Όταν το βρήκε προσπάθησε μάταια, να το εξολοθρεύσει με τα βέλη του. Το δέρμα του όμως ήταν τόσο σκληρό που κανένα βέλος δεν το πλήγωνε. Αστραπιαία έπιασε το ρόπαλο του και το χτύπησε με δύναμη στο κεφάλι. Όταν αυτό σωριάστηκε το άρπαξε από το λαιμό και με τα χέρια του το έπνιξε. Λέγεται ότι έγδαρε και πήρε το δέρμα του λιονταριού το οποίο και φόρεσε στο σώμα του. [<http://www.greek-language.g...s.edu.gr/mythology//index.html>, τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

6.4. Τα βόδια του Γηρυόνη

Ο Γηρυόνης ήταν ένας τερατόμορφος γίγαντας γιος του Ποσειδώνα και της Καλλιρόης, κόρης του Ωκεανού. Ο Γηρυόνης είχε στην κατοχή του τα ζώα αυτά τα οποία είχε αναθέσει να φυλάνε ο Ευρυτίωνας, γιος του Άρη και της Ευρυθείας και ο Όρθρος, ένας τερατόμορφος σκύλος με δύο κεφάλια και επτά κεφάλια φιδιού. Όταν ο Ηρακλής εξολόθρευσε με το ρόπαλό του τους δύο φύλακες των βοδιών, ήρθε αντιμέτωπος με τον Γηρυόνη ο οποίος θανατώθηκε εξίσου, από τα βέλη του ήρωα. Δεν άργησε όμως να έρθει αντιμέτωπος με την οργή της Ήρας, η οποία λέγεται ότι είχε αναθρέψει τα βόδια. Εκείνη σκόρπισε το κοπάδι των βοδιών στα βουνά της Θράκης όπου ο Ηρακλής κατάφερε να μαζέψει αρκετά τα οποία και επέστρεψε στον Ευρυσθέα στις Μυκίνες ο οποίος τα θυσίασε προς τιμήν της Ήρας. [<http://www.greek-language.g...s.edu.gr/mythology//index.html>, τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

6.5. Η σύνδεση της αρκούδας με τη μικρή και μεγάλη άρκτο

Όταν η Ήρα ζήλεψε την όμορφη Καλλιστώ, που αγαπήθηκε από το Δία, τη μεταμόρφωσε σε αρκούδα. Εκείνη περιπλανώμενη στα δάση συνάντησε το γιο της Αρκάδα. Στη προσπάθειά της να τον αγκαλιάσει εκείνος για να αμυνθεί και μη γνωρίζοντας ότι απέναντί του ήταν η μητέρα του προσπάθησε να τη σκοτώσει. Ο Δίας βλέποντάς τους και λυπημένος γι αυτό το γεγονός τους ανύψωσε στον ουρανό και τους μετέτρεψε στη μικρή (Αρκάδας) και τη μεγάλη (Καλλιστώ) άρκτο. Η Ήρα εξαγριωμένη παρότρυνε τον Ουρανό και τη Θέτιδα να μην επιτρέψουν στους δύο αυτούς αστερισμούς να πλησιάζουν τα υγρά βασίλειά τους. Έτσι λέγεται ότι οι Άρκτοι περιστρέφονται συνεχώς γύρω από τον ουράνιο πόλο χωρίς ποτέ να δύνουν κάτω από τον ορίζοντα. Στην αρχαιότητα χρησίμευαν ιδιαίτερα ως ρολόγια , εφόσον

οι συγκεκριμένοι αστερισμοί είναι πάντα ορατοί στον ουρανό, που με τη περιστροφική τους κίνηση αποκαλύπτουν τη πρόοδο της νύχτας. [<https://www.nea-acropoli.gr/online-arthra/>, τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

7. Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ENTOMΩΝ ΣΤΙΣ ΔΟΞΑΣΙΕΣ

Οι αρχαίοι Έλληνες ενδιαφέρθηκαν από πολύ νωρίς για τη φύση και τη μελέτησαν με ότι μέσα διέθεταν. Ο Αριστοτέλης και ο Διοσκουρίδης ήταν εκείνοι που εξέτασαν λεπτομερώς το φυτικό και ζωικό περιβάλλον. Ο Αριστοτέλης αφού ασχολήθηκε εκτενώς με τα έντομα, ήταν αυτός που τους έδωσε τη συγκεκριμένη, καθόλου τυχαία ονομασία. Στην εξήγηση που δίνει ο Αριστοτέλης και στο έργο του «ΠΕΡΙ ΤΑ ΖΩΑ ΙΣΤΟΡΙΩΝ», αναφέρει ότι η λέξη έντομο προέρχεται από τα συνθετικά εν + τομή. Ουσιαστικά το σώμα των εντόμων χωρίζεται με τομές σε 3 μέρη, το κεφάλι το θώρακα και τη κοιλιά. Απόσπασμα από το λόγο του Αριστοτέλη αναφέρεται μέσα στον εκθεσιακό χώρο στην ενότητα των εντόμων κάτι που αφήνει μια μικρή υπόνοια σύνδεσης με μια άλλη ειδικότητα. (Παράρτημα 1, εικόνα 16)

7.1. Μέλισσα! Η «βασιλίτσα» των εντόμων

Ένα από τα πιο αρχαία έντομα είναι η μέλισσα αφού κατοικεί στο πλανήτη μας για τουλάχιστον 15.000.000 χρόνια. Ένα έντομο με μεγάλη και ποικίλων μορφών ιστορία που τη συναντάμε σε όλα τα μέρη της χώρας, από τη Κρήτη μέχρι την Αθήνα. Θα μπορούσαμε να αφιερώσουμε σελίδες ολόκληρες αν αναλογιστούμε τον όγκο πληροφοριών που υπάρχουν για το συγκεκριμένο έντομο όσον αφορά την παρουσία του κατά την αρχαιότητα. Ενδεικτικά μερικοί από τους μύθους και τις ιστορίες που περικλείουν το συγκεκριμένο έντομο αναφέρονται παρακάτω.

Λέγεται ότι Μέλισσα ονομαζόταν η νύμφη η οποία τάιζε με μέλι το μικρό Δία, εθίζοντάς τον έτσι στην γεύση του. Όταν ο Κρόνος υποψιάστηκε τη συμμετοχή της νύμφης στο να ανατραφεί και να μεγαλώσει ο Δίας, τη μεταμόρφωσε σε σκουλήκι, κάτι που στη πορεία ανέτρεψε ο Ζεύς ο οποίος τη μορφοποίησε στο έντομο που ξέρουμε μέχρι σήμερα.

Ο Φιλόστρατος έγραψε πως όταν οι Αθηναίοι έστειλαν την πρώτη τους αποικία στην Ιωνία, τους οδήγησαν οι ίδιες οι Μούσες που είχαν μεταμορφωθεί σε μέλισσες. Ενδιαφέρουσα πάντως είναι η μία ακόμη αντίθεση της δικής μας οiwονοσκοπίας με την Ρωμαϊκή, που, ως γνωστόν, όριζε εντελώς αντίθετα από την Ελληνική την κατεύθυνση του ευοίωνου ή δυσοίωνου. Η ερμηνεία της μέλισσας αποτελεί μία ακόμη αντίθεση ανάμεσα στις δύο οiwονοσκοπικές σχολές, καθώς για τους Ρωμαίους δεν αποτελεί καλό οiwνό: πριν λ.χ. την ήττα του Πομπήϊου, ένα σμήνος μελισσών είχε έλθει και καθίσει επάνω στον βωμό.

Ο Ησύχιος διέσωσε ότι ένα από τα λατρευτικά επίθετα του Θεού Διός είναι «Μελισσαίος», η δε Νύμφη Μέλισσα εμφανίζεται επίσης ως διδάσκαλος των Θεών Απόλλωνος (Ομηρικός Ύμνος 4.555 -557), Διονύσου (Οππιανός 4.265 - 272) και Αρισταίου (Διόδωρος 4.81). Ο τελευταίος μυθολογείται ότι δίδαξε στην ανθρωπότητα, πέραν της μελισσοουργίας που προαναφέραμε και την τέχνη της ποιμαντικής και της συστηματικής κτηνοτροφίας. Στην κλασική αρχαιότητα η Θεά Μέλισσα ταυτίστηκε με τις Θεές Αρτέμιδα («Αρτεμις Μέλισσα» ως εξέλιξη της μινωϊκής «Πότνιας Θηρών», της θεότητας της παρθένας φύσης και της γονιμότητας), Αφροδίτη «Ανθεία» (μία από τις εξελίξεις της μινωϊκής «Ορείας Μητρός»), Δήμητρα (κάποιες ιέρειες της οποίας μάλιστα, κατά τον νεοπλατωνικό Πορφύριο στο «Περί του εν Οδυσσεΐα των Νυμφών άντρου», λέγονταν «Μέλισσαι»), κ.α.(παράρτημα 1, εικόνα 17) [<https://www.rassias.gr/1087MELISSA.html>, τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

7.2. Μύγα η βασανιστική

Η Ιώ ήταν ιέρεια της Ήρας στο Ηραίο του Άργους και έγινε ερωμένη του Δία, είτε γιατί η ομορφιά της κοπέλας τράβηξε τη ματιά του υπέρτατου θεού είτε χάρη, ή εξαιτίας, στα μάγια της Ίυγγας, κόρης της Ηχώς. Η ένωση του θεού με τη θνητή έγινε ύστερα από παρέμβαση των μαντείων των Δελφών και της Δωδώνης, όπου κατέφυγε ο πατέρας της Ιώς, για να του εξηγήσουν ένα όνειρο που είδε η κόρη του που την παρακινούσε να πάει στις όχθες της λίμνης της Λέρνας και να ενωθεί με τον Δία. Τα μαντεία χρησιμοποίησαν ότι το κορίτσι έπρεπε να ακολουθήσει τις οδηγίες του ονείρου, διαφορετικά κινδύνευε ο βασιλικός οίκος από τον κεραυνό του Δία. Η ερωτική ένωση έπεσε αμέσως στην αντίληψη της Ήρας, η οποία, μη μπορώντας να κάνει οτιδήποτε στον παντοδύναμο σύζυγό της, κυνήγησε και αυτή τη φορά την ερωμένη του, την οποία ο Δίας λέγεται ότι μεταμόρφωσε σε αγελάδα προκειμένου να την προστατέψει.

Μια άλλη εκδοχή του ίδιου μύθου αναφέρει ότι η Ιώ συχνά ονειρευόταν μια φωνή που της έλεγε ότι ο Δίας την είχε αγαπήσει και ότι δεν έπρεπε να φέρει αντιρρήσεις για την ένωσή τους στο λιβάδι της Λέρνας. Η κόρη πολλές φορές αγνόησε το όνειρο, όμως η επανάληψη του ονείρου την έκανε να το διηγηθεί στον πατέρα της που έστειλε ανθρώπους του στα μαντεία των Δελφών και της Δωδώνης. Οι χρησμοί που δόθηκαν ήταν σκοτεινοί και ανεξήγητοι, και ο Ίναχος έστειλε ξανά απεσταλμένους. Μέχρι που αποκαλύφθηκε στον πατέρα ότι θα έπρεπε να διώξει την κόρη του από το παλάτι και τη χώρα, αλλιώς ο Δίας θα τον κατακεραύνωνε. Τότε ήταν που η Ιώ ένιωσε να μεταμορφώνεται και να γίνεται αγελάδα όχι μόνο στη μορφή και αλλά και στις αισθήσεις. Ένας αγροίκος βοσκός, ο Άργος, άρχισε να την παρακολουθεί, μέχρι που κάποιος τον σκότωσε. Όμως και τότε η Ιώ μεταμορφωμένη σε αγελάδα δεν ησύχασε. Μια μύγα άρχισε να την κεντά, να την τσιμπά, μέχρι που την τρέλανε και την έκανε να τρέχει πέρα δώθε. Πέρασε από τους Χάλυβες που δούλευαν το σίδηρο, τον Καύκασο, όπου ήταν δεμένος ο Προμηθέας, τη χώρα των Αμαζόνων, τις

Γοργόνες, τους μονόφθαλμους Αριμασπούς, τη Δωδώνη, όπου άκουσε τις βαλανιδιές με το θρόισμά τους να της λένε ότι ήταν η τιμημένη σύζυγος του Δία. [http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorfoseis/page_113.html], τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

7.3. Η σχέση ανθρώπων - μυρμηγκιών

Σύμφωνα με το μύθο αναφέρεται πως κάποτε ο Δίας μεταμόρφωσε όλα τα μυρμήγκια του νησιού Οινώνη σε ανθρώπους που αποτέλεσαν τον λαό των Μυρμιδόνων. Αυτό το έκανε, όταν ο γιος του Αιακός -από τη νύμφη Αίγινα- του ζήτησε να μεταμορφώσει σε ανθρώπους τα μυρμήγκια που αφθονούσαν στη γενέτειρά του Οινώνη, που μετονομάστηκε σε Αίγινα από τη μητέρα του, ώστε να έχει συντρόφους και ένα λαό να βασιλεύσει. Κατά τον Όμηρο οι Μυρμιδόνες ήταν πολεμικός λαός με αρχηγό τον Αχιλλέα. Το βασίλειό τους εκτεινόταν από τα Φάρσαλα, ως την Αλόπη. [http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorfoseis/page_183.html], τελευταία επίσκεψη στις 11/4/2018]

7.4. Η «ψυχή» ή αλλιώς πεταλούδα

Από τη κατηγορία των εντόμων δε θα μπορούσαμε να μην αναφέρουμε, ένα από τα πιο εντυπωσιακά έντομα που παρουσιάζει, σε μεγάλη ποικιλία από την Ελλάδα και όλο τον κόσμο το μουσείο Γουλανδρή. Την πεταλούδα. Στην αρχαία Ελλάδα οι πεταλούδες ονομάζονταν «ψυχές», καθώς πιστευόταν ότι είναι οι ψυχές των νεκρών. Οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν την πεταλούδα «σκώληκα ή καμπή», ενώ τη χρυσαλίδα, το επόμενο δηλαδή στάδιο μεταμόρφωσης από την κάμπια, «νεκύδαλλο», που σημαίνει «περίβλημα νεκρού».

Στην ελληνική αλλά και τη ρωμαϊκή μυθολογία η Ψυχή, μια θνητή, απελευθερώθηκε από τον Δία από τα δεσμά του θανάτου και αναπαριστάται πολλές φορές με φτερά πεταλούδας. Απελευθερωμένο από τον θάνατο, το σώμα της Ψυχής θα μπορούσε να πετάξει ελεύθερα στα ύψη, αναχωρώντας από τα δεσμά της χρυσαλίδας της.

Στο μύθο η Ψυχή συνδέεται με την πεταλούδα και ο μύθος ερμηνεύεται βάσει αυτής της διπλής ιδιότητας. Είναι η ιστορία της ψυχής που αγγίζεται από τη θεία αγάπη, αλλά εξαιτίας των λαθών της πρέπει να υποβληθεί σε ορισμένες δοκιμασίες πριν επιτύχει την μακαριότητα της αθανασίας. Η νυχτοπεταλούδα που προσελκύεται από τη φλόγα, σαν την ψυχή που προσελκύεται από τις θεϊκές αλήθειες, καίει τα φτερά της. [οι πληροφορίες προέρχονται από προσωπικό αρχείο και υλικό που παρείχε το μουσείο για τη πραγματοποίηση ξεναγήσεων στο μουσείο] (παράρτημα 1, εικόνα 18).

8. ΕΡΠΕΤΑ ΚΑΙ ΜΥΘΟΙ

Τα ερπετά είναι μία μεγάλη ομάδα ζώων που ζουν κοντά και μακριά από το νερό. Ανάλογα με το περιβάλλον τους αλλάζει η μορφολογία του σώματος τους. Μερικά από τα ζώα που ανήκουν σε αυτή τη κατηγορία είναι οι κροκόδειλοι, τα βατράχια, τα φίδια οι χελώνες κ.α. όλα τα προαναφερθέντα ζώα εκτίθενται στο μουσείο Γουλανδρή, ενώ όσον αφορά τη δική μας μελέτη και σύνδεση της συγκεκριμένης κατηγορίας ζώων με την αρχαιολογία και τους μύθους θα αναφερθούν η χελώνα, η φώκια και το φίδι.

8.1. Η χελώνα της ξηράς και της θάλασσας

Η μεταμόρφωση της Χελώνης στο ομώνυμο ζώο που κουβαλά το σπίτι του οφείλεται στην περιφρόνηση που έδειξε η κόρη με το όνομα **Χελώνη** (Ορεάδα Νύμφη από την Αρκαδία), απέναντι στους θεούς, και μάλιστα στο θεϊκό ζευγάρι Δίας - Ήρα. Στους γάμους τους προσκεκλημένοι ήταν όλοι οι θεοί και οι άνθρωποι, ως και τα ζώα. Μόνο η Χελώνη δεν καταδέχθηκε να πάει παραμένοντας προκλητικά, στο σπίτι της που βρισκόταν στην όχθη ενός ποταμού. Ο Ερμής, που παρατήρησε την απουσία, κατέβηκε από τον ουρανό και άρπαξε το σπίτι με τη νέα μέσα και το έριξε στο νερό. Η Χελώνη μεταμορφώθηκε στο ζώο που είναι καταδικασμένο να κουβαλά το σπίτι του διαρκώς, σε αιώνια σιωπή (η χελώνα συμβόλιζε τη σιγή στην αρχαία Ελλάδα). Από το κέλυφός της ο θεός Ερμής αργότερα θα κατασκεύασε την πρώτη λύρα τεντώνοντας χορδές στην κοίλη πλευρά του.

Στην ελληνική μυθολογία ή απλώς μία νέα κοπέλα, που κάποτε, σύμφωνα με μύθο του Αισώπου, έκανε το λάθος να μην καταδεχθεί να παραστεί στους θεϊκούς γάμους του Δία και της Ήρας. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, η Χελώνη πήγε στους γάμους, αλλά ήταν άτακτη και ασεβής. Για να την τιμωρήσουν για την περιφρόνησή της αυτή, οι θεοί την μεταμόρφωσαν στο ομώνυμο ζώο, τη χελώνα, καταδικάζοντάς την έτσι σε αιώνια σιωπή (η χελώνα συμβόλιζε τη σιγή στην αρχαία Ελλάδα). Από το κέλυφός της ο θεός Ερμής αργότερα θα κατασκεύαζε την πρώτη λύρα τεντώνοντας χορδές στην κοίλη πλευρά του. (Παράρτημα 1, εικόνα 19)

Ένα από τα πρώτα γνωστά ελληνικά νομίσματα, ήταν ο στατήρας της Αίγινας (περίπου 5ος αι. μ.Χ). Ο στατήρας συναντάται σε αρκετές περιοχές της αρχαίας Ελλάδας, κυρίως στη Μακεδονία αλλά και σε Εύβοια, Αττική, Κόρινθο. Ο αιγινήτικος στατήρας απεικόνιζε στη μία του όψη ένα τετράγωνο με τα αρχικά ΑΙΓ ενώ στην άλλη απεικόνιζε μια θαλάσσια χελώνα που ήταν το ιερό ζώο της Αφροδίτης ή κατ' άλλους της θεάς Αστάρτης των Φοινίκων, προστάτιδας του εμπορίου και θεάς της θάλασσας. (παράρτημα 1, εικόνα 20) Κρίνοντας από τους πέντε κύκλους που διακρίνονται στη ράχη της χελώνας αυτής, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως πρόκειται για τη γνωστή αγαπημένη Καρέττα-Καρέττα [http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorfoseis/page_273.html], τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

8.2. Ο μύθος της φώκιας

Η Ψαμάθη ήταν Νηρηίδα, κόρη δηλαδή του Νηρέα και της Δωρίδας, αδελφή, ανάμεσα σε άλλες Νηρηίδες, και της Θέτιδας που επίσης είχε την ικανότητα της μεταμόρφωσης. Την αγάπησε ο Αιακός, κι εκείνη, για να τον αποφύγει, πήρε διάφορες μορφές, μέχρι που έγινε φώκια. Ωστόσο, ο Αιακός κατάφερε να κοιμηθεί μαζί της. Από την ένωσή τους γεννήθηκε ένα παιδί που δικαιολογημένα ονομάστηκε Φώκος. Ετεροθαλή του αδέλφια είχε τον Πηλέα και τον Τελαμόνα, τους γιους του Αιακού από την Ενδηίδα. Όταν ο Φώκος μεγάλωσε, έφυγε από την πατρίδα του πατέρα του, τη Σαλαμίνα, για την Κεντρική Ελλάδα, όπου κατέκτησε τη χώρα που από εκείνον ονομάστηκε Φωκίδα. Εκεί παντρεύτηκε και έκανε παιδιά. Αργότερα πήγε στην Αίγινα, όπου οι διακρίσεις του στους αθλητικούς αγώνες προκάλεσαν τη ζήλεια των ετεροθαλών αδελφών του. Ο Τελαμόνας έριξε τον δίσκο του με τρόπο που να χτυπήσει τον Φώκο κατακέφαλα και μαζί τα δύο αδέρφια έθαψαν το πτώμα σε ένα δάσος. Όταν ο Αιακός ανακάλυψε τη δολοφονία, εξόρισε τα παιδιά του από την Αίγινα: ο Τελαμόνας πήγε στη Σαλαμίνα και ο Πηλέας στη Φθία της Θεσσαλίας. Η Ψαμάθη, για να εκδικηθεί τον θάνατο του παιδιού της, έστειλε έναν τεράστιο λύκο που αποδεκάτιζε τα κοπάδια του Πηλέα στη Θεσσαλία. Όμως υπέκυψε στα παρακάλια της αδελφής της Θέτιδας και γυναίκας του Πηλέα και απολίθωσε τον λύκο. Αργότερα εγκατέλειψε τον Αιακό και παντρεύτηκε τον Πρωτέα, τον βασιλιά της

Αιγύπτου.

[http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorfoseis/page_274.html , τελευταία επίσκεψη 11/4/2018]

8.3. Οι διαφορετικοί συμβολισμοί του φιδιού

Από την ενότητα των ερπετών δε θα μπορούσε να λείπει το σημαντικότερο όλων! Το φίδι. Το μοναδικό ερπετό που αναφέρεται σε τόσες πολλές και διαφορετικές θρησκείες και καταφέρνει να δημιουργεί μια «σύγχυση» γύρω από το όνομά του. Στη μυθολογία το συναντάμε παντού και οι σχέσεις που είχε με θεούς και σύμβολα ποικίλουν. Αλλού λατρευόταν και αλλού θεωρείτο κακώς οίωνος. Για άλλους προστάτευε και για άλλους αποτελούσε απειλή. Σήμερα, και όσον αφορά τα ελληνικά δεδομένα μόνο ένα φίδι θεωρείται θανάσιμο και αυτό δεν είναι άλλο από την οχιά, εξαιτίας του δηλητηρίου της, η οποία εκτίθεται και στο μουσείο Γουλανδρή.

Ο μύθος της **Μέδουσας** εξελισσόταν μέχρι τα ελληνιστικά χρόνια και φυσικά οι όποιες προσθήκες, αφαιρέσεις, μετατροπές συμβάδιζαν με τις επιταγές και την ιδεολογία του χρόνου και των τόπων. Έτσι, η Μέδουσα από αρχέγονο προολύμπιο τέρας μετατράπηκε σε μια κοπελίτσα όμορφη αλλά περήφανη και υπεροπτική, που τόλμησε να συγκρίνει την ομορφιά της με της Αθηνάς και να τη βρει ανώτερη. Και η Αθηνά άλλαξε τα μαλλιά της σε φίδια. Λεγόταν ακόμη ότι η αιτία γι' αυτήν τη μεταμόρφωση ήταν η αναγκαστική για το κορίτσι συνεύρεσή της με τον θεό

Ποσειδώνα μέσα σε ένα ιερό αφιερωμένο στην Αθηνά. Φυσικά, η οργή της θεάς δεν θα μπορούσε να ξεσπάσει σε έναν θεό· στη συνάντηση των θεών με τους θνητούς χαμένοι βγαίνουν οι τελευταίοι. [http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorfoseis/page_073.html, τελευταία επίσκεψη 13/4/18]

Ο Πύθωνας ήταν φίδι, φρουρός του μαντείου και της ιερής πηγής, που όμως σκότωνε ζώα και ανθρώπους, θόλωνε τα νερά, κατέσκαπτε την εύφορη κοιλάδα της Κρίσας, τρώμαζε τις Νύμφες. Ως γιος της Γαίας που ήταν, είχε την ικανότητα να χρησιμοδοτεί, εμπόδισε μάλιστα τον Απόλλωνα να πλησιάσει το χάσμα, δηλαδή τον υπόγειο χώρο του μαντείου, όπου η ιέρεια, σε κατάσταση έκστασης, χρησιμοδοτούσε. Αυτόν τον αντίπαλο χρειάστηκε να εξουδετερώσει ο Απόλλωνας, και εξαιτίας αυτού του φόνου ο θεός λατρεύτηκε και με το επίθετο Πύθιος, ενώ η ιέρειά του ονομαζόνταν Πυθία. Άλλη εκδοχή αποδίδει τις ονομασίες αυτές στο ρήμα *πύθω*, *πύθομαι*, που σημαίνει σαπίζω, από τη δράκαινα Δελφύνη, φύλακα του παλιού μαντείου, που επίσης μυθολογείται ότι τη σκότωσε ο Απόλλωνας -το νεκρό της σώμα είχε ταφεί εκεί και σάπιζε. Ο Πύθωνας δεν ταυτίζεται με τη Δελφύνη αλλά θεωρείται μεταγενέστερη και διαδοχική μορφή του μύθου, ενώ στον Ομηρικό Ύμνο στον Απόλλωνα, και ενίοτε στην τέχνη, ταυτίζεται με την Έχιδνα. Λεγόταν, ακόμη, ότι ο Πύθωνας γεννήθηκε από τη λάσπη που άφησε πίσω του ο κατακλυσμός, ότι μπορεί να ήταν αρσενικός ή θηλυκός. [http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/gods/apollo/page_008.html, τελευταία επίσκεψη 13/4/18]

9. ΚΟΧΥΛΙΑ ΚΑΙ ΟΣΤΡΑΚΑ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Η έβδομη και τελευταία ενότητα είναι αυτή που αφορά τον κόσμο της θάλασσας και ονομάζεται υδροβιολογική (ύδωρ + βίος). Αναφέρεται κυρίως στη θέση που είχαν τα όστρακα και τα κοχύλια στη ζωή και τη καθημερινότητα των αρχαίων και πως αυτά στάθηκαν αφορμή να εμπνευστούν και να τα αξιοποιήσουν σε διάφορους τομείς. Στον εκθεσιακό χώρο του μουσείου Γουλανδρή αυτή η ενότητα κάνει ειδική αναφορά για τα κοχύλια και το πλούτο των ελληνικών θαλασσών, ενώ μέσα στις προθήκες σε συγκεκριμένα σημεία, γίνεται αναφορά στην έντονη σύνθεση με το αρχαίο περιβάλλον (παράρτημα 1, εικόνες 28-30).

Η μελέτη των οστράκων ξεκινά στην αρχαία Ελλάδα τον 4ο π.Χ. αιώνα από τον Αριστοτέλη και του Θεόφραστο. Ο Αριστοτέλης, στην "περί ζώων ιστορία" περιγράφει με εξαιρετική λεπτομέρεια το διαχωρισμό των μαλακίων σε "μαλακόστρακα" και "οστρακόδερμα". Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, η Αφροδίτη, η θεά του έρωτα και της ομορφιάς, αναδύθηκε από τη θάλασσα μέσα από ένα κτένι κοντά στις ακτές της Κύπρου. Τον 15ο π.Χ. αιώνα στην Τύρο και τη Σιδώνα, ένα είδος οστράκου χρησίμευε για την πορφυρή βαφή των ενδυμάτων και αργότερα των χιτώνων των Ρωμαίων και

Βυζαντινών αυτοκρατόρων. Κατά τον Πλίνιο Γάιο η διαδικασία αφορούσε το βράσιμο κατακεραματισμένων οστράκων και την εκχύλιση του χρώματος, σε συγκεκριμένους χώρους, τα "Πορφυρεία". Για ένα γραμμάριο βαφής χρειάζονταν 10.000 πορφύρες. Η πορφύρα, γνωστή και σαν **βασιλική βαφή**, ήταν η ωραιότερη και ακριβότερη βαφή της αρχαιότητας. Επί αιώνες ο όρος πορφύρα προκαλούσε σύγχυση, διότι χρησιμοποιήθηκε τόσο για τα **κοχύλια**, από τα οποία παραλαμβάνεται η βαφή, όσο και για την ίδια τη βαφή, που ο Αριστοτέλης την είχε ονομάσει «**άνθος**».

Όταν ο Περσέας αναδύθηκε από το νερό, ο Δίας αναγνώρισε αμέσως το πορφυρό μανδύα που φορούσε. Ο Θησέας, πάλι, όταν προκλήθηκε από τον Μίνωα να αποδείξει τη θεία καταγωγή του, βυθίστηκε στη θάλασσα αναδύμενος φορούσε πορφυρό ένδυμα, που του έδωσε η Αμφιτρίτη. Ομοίως, ο Ιάσοντας είχε πορφυρό χιτώνα που του έδωσε η Αθηνά. (παράρτημα 1, εικόνα 31)

Σε πολλές αποτυπώσεις νομισμάτων σε αρχαία ελληνικά νομίσματα, συναντάμε συνήθως κτένια ή μύδια, νομίσματα τα οποία σήμερα μπορούμε να θαυμάσουμε στο Νομισματικό μουσείο.

Πολλά κοχύλια χρησίμευσαν ως μουσικά όργανα ή ως εργαλεία παραγωγής ήχου. Εκτός όμως από τη παραγωγή «μουσικού ήχου» χρησιμοποιούνταν με σκοπό να προειδοποιούν σε περιπτώσεις κινδύνου, να προσκαλούν τους πολεμιστές στη μάχη, να διατυμπανίζουν τη νίκη και το θρίαμβο, ή να προετοιμάζουν την είσοδο των βασιλέων και των ηρώων . [οι πληροφορίες προέρχονται από προσωπικό αρχείο και υλικό που παρείχε το μουσείο για τη πραγματοποίηση ξεναγήσεων στο μουσείο]

ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

10. ΜΙΚΡΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ

«Το Μουσείο Γουλανδρή ήταν το πρώτο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα το 1964, και το πρώτο που έθεσε τα θεμέλια της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Το 1964, ο Άγγελος και η Νίκη Γουλανδρή ίδρυσαν το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας (Ν.Π.Ι.Δ.) ως εργαστήριο έρευνας και δράσης. Το έργο τους προχώρησε σιωπηρά, παράλληλα με τις άλλες αναπτυξιακές επενδύσεις. Η δική τους ήταν μία ιδιωτική επένδυση πόρων, χρόνου και γνώσης για τη δημιουργία ενός θεσμού, που θα είχε ως στόχο την εθνική ετοιμότητα για την προστασία του πολύτιμου φυσικού πλούτου της χώρας και τη συνείδηση των νέων για ένα νέο κώδικα αξιών, με γνώμονα την ισόρροπη συνύπαρξη φυσικού περιβάλλοντος και ανθρώπου.

Με ένα επιτελείο Ελλήνων και ξένων επιστημόνων, το Μουσείο προχώρησε επί δεκαετίες, στην έρευνα και καταγραφή του φυσικού (βιολογικού και γεωλογικού) πλούτου της χώρας. Η έρευνα και η μελέτη της ελληνικής φύσης αποκάλυψε την ποικιλία και την απaráμιλλη ομορφιά του ελληνικού χώρου.

Αρχικά, λειτούργησε ως Βοτανικό Μουσείο με αντικείμενο την έρευνα, μελέτη και καταγραφή της ελληνικής χλωρίδας. Το 1977 επεκτάθηκε στους τομείς της ζωολογίας, παλαιοντολογίας και γεωλογίας και μετονομάστηκε σε *Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας*.

Δέκα χρόνια επιστημονικής έρευνας και συλλογής χρειάστηκαν στους Έλληνες και ξένους επιστήμονες, καλλιτέχνες και μουσειολόγους για να σχεδιάσουν και να παρουσιάσουν τους πρώτους *εκθεσιακούς χώρους* στο κοινό, εκπληρώνοντας έτσι την διττή αποστολή του Μουσείου ως επιστημονικού και εκπαιδευτικού κέντρου.

Το 1991 το Μ.Γ.Φ.Ι. προχώρησε στην δημιουργία του *Ελληνικού Κέντρου Βιοτόπων - Υγροτόπων (Ε.Κ.Β.Υ.)*, το οποίο έχει τον ρόλο συμβουλευτικού οργάνου προς την Πολιτεία, ασχολείται με την καταγραφή των υγροτόπων του ελληνικού χώρου και προδιαγράφει τη στρατηγική διαχείρισης και προστασίας τους. Σκοπός του είναι να προωθήσει την αειφορική διαχείριση των ανανεώσιμων φυσικών πόρων στην Ελλάδα και σε άλλες περιοχές της Μεσογείου και της Ευρώπης.

Προσβλέποντας στις ραγδαίες εξελίξεις του 21ου αιώνα το Μουσείο προχώρησε σε νέα επέκταση των εγκαταστάσεών του με τη δημιουργία του *Κέντρου Περιβαλλοντικής Έρευνας και Εκπαίδευσης - του Κέντρου ΓΑΙΑ*. Το έργο άρχισε τον Σεπτέμβριο του 1995 και ολοκληρώθηκε το 2000. Στην πραγματοποίησή του συνέβαλαν η Ε.Ε. και το ελληνικό Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων. Το νέο κτίριο φέρει το όνομα του πλανήτη Γη - ΓΑΙΑ - γεγονός που το συνδέει με την μυθολογία, τη φιλοσοφία και την επιστήμη του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Στα Ομηρικά Έπη απαντάται για πρώτη φορά η λέξη ΓΑΙΑ ως δηλωτική του πλανήτη Γη. [<http://www.gnhm.gr/the-museum/identity-history/>, τελευταία επίσκεψη 8/4/18]

11. ΣΤΑ ΑΔΥΤΑ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ – ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ

11.1.Ερμηνεύοντας τις μαρτυρίες της γης

Η γεωαρχαιολογία έρχεται να γεφυρώσει ακόμα περισσότερο τα πράγματα μεταξύ Βιολογίας και Αρχαιολογίας. Ο κλάδος της γεωλογίας είναι αυτός που γεννά και το κλάδο της γεωαρχαιολογίας. Γεωλογία είναι η επιστήμη που εστιάζει στη μελέτη της

γης (Γαία) τόσο στην εξωτερική όσο και στην εσωτερική της δομή. Κατά συνέπεια ασχολείται και με τα υλικά που η ίδια παράγει (γεωυλικά) και τις συνθήκες που όλα αυτά αλληλεπιδρούν και επηρεάζουν το ένα το άλλο. Την εμφάνισή της εδώ έρχεται να κάνει ο τομέας της γεωαρχαιολογίας.

Ορίζοντας το περιεχόμενο του κλάδου της γεωαρχαιολογίας, θα λέγαμε ότι στο σύνολο της ασχολείται με την επίλυση προβλημάτων αρχαιολογικού περιεχομένου που στην ουσία τους έχουν να κάνουν με τη γη. Είναι ένας όρος ο οποίος επίσημα χρησιμοποιήθηκε το 1973 από τον Άντριου Κόλιν Ρένφιου (παράρτημα 1, εικόνα 21) (έναν Βρετανό αρχαιολόγο-παλαιογλωσσολόγο, ο οποίος ξεχώρισε για το έργο του και την ανάμειξή του σε υποθέσεις που σχετίζονταν με το τομέα της αρχαιολογίας). Με βάση τον Renfrew, ο νέος αυτός επιστημονικός κλάδος με εφόδια την γνώση του αναγλύφου, των ιζημάτων και των εδαφών στοχεύει στη μελέτη του πλαισίου (context) στο οποίο βρίσκονται τα αρχαιολογικά ευρήματα. Η γεωαρχαιολογική έρευνα εξετάζει:

α) Την παλαιοπεριβαλλοντική αναπαράσταση ενός αρχαιολογικού τοπίου με απώτερο σκοπό να κατανοηθεί η αλληλοεπίδραση ανθρώπου και περιβάλλοντος.

β) Τη μελέτη των διαδικασιών που σχημάτισαν, διατήρησαν ή κατέστρεψαν μερικώς ή ολικώς μία αρχαιολογική θέση [https://anaskamma.files.wordpress.com/2009/10/01_karkanass.pdf, τελευταία επίσκεψη 8/4/18]

11.2.Βιοαρχαιολογία, ένας νέος κλάδος αναπτύσσεται

Μία ειδικότητα που δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ούτε ως παρακλάδι της Αρχαιολογίας αλλά ούτε και της βιολογίας, αλλά συνδυασμός τους, είναι αυτή της βιοαρχαιολογίας. Μία ανερχόμενη ειδικότητα (που πλέον αποτελεί και ανεξάρτητη επιστήμη), η οποία βρίσκεται κάπου στη μέση και ουσιαστικά θα λέγαμε πως αποτελεί τη «γέφυρα» επικοινωνίας μεταξύ των δύο αυτών επιστημών. Συγκεκριμένα η ειδικότητα αυτή, μελετάται τα αρχαιοπεριβαλλοντικά κατάλοιπα (ζωικά φυτικά και ανθρώπινα). Ο όρος αυτός, σχεδιάστηκε για πρώτη φορά το 1972 από τον Grahame Clark (Γκράχαμε Κλαρκ) (παράρτημα 1, εικόνα 22), έναν βρετανό αρχαιολόγο με ειδίκευση στη μελέτη των περιβαλλοντικών συνθηκών της προϊστορικής Ευρώπης. Ο Clark συσχέτισε τη βιοαρχαιολογία με την αρχαιοζωολογία ή αλλιώς με τη γενικότερη μελέτη ζωικών καταλοίπων που προκύπτουν από αρχαιολογικές ανασκαφές. Το 1977 η Jane Ellen Buikstra (Τζέιν Έλεν Μπούκστα) (παράρτημα 1, εικόνα 23), μια Αμερικανίδα ανθρωπολόγος και βιοαρχαιολόγος, έρχεται να εξελίξει κι άλλο αυτό τον όρο μέσω ενός άρθρου της το οποίος σχετιζόταν με τις βιολογικές διαστάσεις τις οποίες μπορεί να αποκτήσει η Αρχαιολογία. Κατάφερε έτσι να καθορίσει το πεδίο της βιοαρχαιολογίας στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, το οποίο σχετιζόταν με την εφαρμογή βιολογικών- ανθρωπολογικών μεθόδων για τη μελέτη και επίλυση αρχαιολογικών προβλημάτων. Συνοπτικά λοιπόν (και όσον αφορά τα

αμερικανικά δεδομένα) η βιοαρχαιολογία αποσκοπεί στην επιστημονική μελέτη ανθρώπινων καταλοίπων από αρχαιολογικούς χώρους. Ωστόσο για άλλες χώρες, η βιοαρχαιολογία ισοδυναμεί με επιστήμες όπως η οστεοαρχαιολογία ή παλαιοστεολογία. Στην Αγγλία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, θα λέγαμε ότι το αντικείμενό της σχετίζεται με τα βιολογικά κατάλοιπα που βρίσκονται σε ανασκαφικούς τόπους. Η ανάγκη για κατανόηση και προσέγγιση του παρελθόντος, οδήγησε στο να αναπτυχθεί στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1970 η συγκεκριμένη επιστήμη η οποία θα λέγαμε ότι ήταν αναμενόμενη έπειτα από τις πρακτικές που ακολουθούσε η "Νέα Αρχαιολογία". Φυσικά αρκετοί ήταν εκείνοι οι οποίοι υποστήριζαν τη χρήση διαδικαστικών μεθόδων με σκοπό να εξετάσουν τυχόν σε άρια που σχετίζονταν με την αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτισμού και βιολογίας (βιοπολιτισμική προσέγγιση).
[<http://www.kathimerini.gr/320967/article/epikairothta/kosmos/vioarxaiologia-mia-nea-episthmh-gennietai>, τελευταία επίσκεψη 12/4/18]

11.2.1.Βιοαρχαιολογία στην Ελληνική πραγματικότητα

Όπως διαβάζουμε και σε σχετικό άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της Καθημερινής η βιοαρχαιολογία ήρθε στην επιφάνεια μετά από τις ανάγκες μελέτης 2 κρανίων που βρέθηκαν μετά από ανασκαφή στη νοτιοδυτική Καμπότζη στην Ασία. Μία ομάδα διεθνών επιστημόνων (κυρίως από τον κλάδο των θετικών επιστημών, όπως π.χ. γιατροί, μοριακοί βιολόγοι κ.λ.π), κινητοποιήθηκε με σκοπό την εξέταση βιολογικών αιτιών θανάτου των ανθρώπων που ανήκαν τα δύο κρανία που βρέθηκαν. Σύμφωνα με τον Κώστα Τρομπούκη, επ.καθηγητή της ιστορίας της Ιατρικής και διευθυντή εργαστηρίου ιστορίας της Ιατρικής, που συμμετείχε στη συγκεκριμένη μελέτη, μετά το πέρας της έρευνας ήρθε στην επιφάνεια η αναγκαία χρησιμότητα τέτοιων μεθόδων στον τομέα της Αρχαιολογίας (η ανάλυση δηλαδή και η διεξαγωγή συμπερασμάτων με τη συνεισφορά σύγχρονων τεχνολογιών όπως π.χ αξονικού τομογράφου για περιπτώσεις που η λεπτομερειακή ανάλυση δεν είναι εφικτή). Ο ίδιος διοργάνωσε το Σεπτέμβριο του 2009 στην Κρήτη το 1ο διεθνές συνέδριο για τη νέα αυτή επιστήμη, σε συνεργασία με την ερευνητική μονάδα Αρχαιολογίας του πανεπιστημίου Κύπρου. Το αξιοσημείωτο στοιχείο αυτής της επιστήμης είναι όχι μόνο οι δημογραφικές πληροφορίες και τα στοιχεία γύρω από το βίο του ανθρώπου, αλλά επίσης η προσθήκη μιας νέας (έγκυρης και ακριβής) πηγής πληροφοριών πλάι σε αυτές που προϋπήρχαν (δηλ. γραπτές και προφορικές). Πλέον βλέπουμε ότι η βιοαρχαιολογία διδάσκεται ως βασικό μάθημα σε πολλά επιστημονικά ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μερικά από τα οποία είναι το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ), στη σχολή Φιλοσοφικής και συγκεκριμένα στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, καθώς και στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας στο Βόλο, στη σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών σπουδών και συγκεκριμένα στο τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας.
[<http://www.kathimerini.gr/320967/article/epikairothta/kosmos/vioarxaiologia-mia-nea-episthmh-gennietai>, τελευταία επίσκεψη 9/4/18]

11.3. Αναπλάθοντας το περιβάλλον και τους «ζωντανούς» οργανισμούς του

Η παλαιοντολογία αποτελεί την επιστήμη εκείνη που εξετάζει και παρατηρεί την πορεία ανάπτυξης και εξέλιξης ζωής πάνω στη γη συμπεριλαμβανομένων γενικά όλων των ζωντανών οργανισμών (αρχαίων φυτών και ζώων). Με στόχο τη διεξαγωγή έρευνας και τελικών συμπερασμάτων, βασίζεται στη μελέτη απολιθωμάτων(κυρίως ζωικών και φυτικών). Ως απολιθώματα ορίζουμε τα ζωικά και φυτικά "λείψανα" των οποίων την παρουσία χρονολογούμε τουλάχιστον 10.000 χρόνια πριν. Η παλαιοντολογία αποτελεί βασικό κλάδο, στα παρακλάδια της οποίας βρίσκονται άλλες επιστήμες και ειδικότητες, μερικές από τις οποίες είναι η αρχαιοζωολογία (που εστιάζει στη μελέτη των ζώων), η αρχαιοβοτανική(που εστιάζει στη μελέτη των φυτών) και η μικροπαλαιοντολογία(που εστιάζει στη μελέτη μικροσκοπικών οργανισμών). Φυσικά οι διαχωριστικές γραμμές είναι πολύ λεπτές γι' αυτό και θα λέγαμε ότι οι συσχετισμοί με τον κλάδο της βιολογίας(με την οποία παρουσιάζει πολλά κοινά) είναι αρκετοί. Αξίζει λοιπόν να κρατήσουμε ότι μπορεί το αντικείμενο μελέτης τους να είναι παρόμοιο, αλλά βασική διαφορά αυτών των δυο επιστημών είναι πως η μία μελετά με μία συνέχεια μέσα στο χρόνο, ενώ η άλλη επικεντρώνεται στο παρελθόν προσπαθώντας να το αποδώσει στο παρόν με σκοπό την καλύτερη κατανόηση του.

Φυσικά ανάλογες ειδικότητες δε σταματούν εδώ. Η ανθρωπολογία, η παλαιοζωολογία, η παλαιοπαθολογία, κ.α , είναι μερικές από τις οποίες υπάρχουν και είναι εκεί δίνοντας τη γνώση και την εμπειρία τους όταν χρειάζεται σε οποιαδήποτε ανάγκη. Όλες σχετίζονται με τις 3 βασικές κατηγορίες επιστημών που γνωρίζουμε (θετική, τεχνολογική, θεωρητική) και μπορούμε να δούμε κάποιες από αυτές στο διάγραμμα που αναφέρεται (παράρτημα 1, εικόνα 24)

12. ΣΥΝΔΕΣΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ

Μελετώντας και ανακαλύπτοντας στοιχεία τα οποία θα μας βοηθούσαν στο να πραγματοποιήσουμε και να ολοκληρώσουμε τη (συγκεκριμένη) θεματολογία αυτής της πτυχιακής εργασίας, οδηγηθήκαμε στο συμπέρασμα πως "φυσικό περιβάλλον" και "άνθρωπος" είναι δύο έννοιες άκρως αλληλένδετες, καθεμιά της οποίας η παρουσία επηρεάζει και κρίνεται από την άλλη.

Η παρουσία του ανθρώπου στη γη σχετίζεται άμεσα από το περιβάλλον που την περικλείει, το οποίο περιβάλλον (πλέον) ο ίδιος ο άνθρωπος τείνει να "επηρεάζει" σε ανησυχητικό βαθμό. Από την πρώτη στιγμή παρουσίας του ανθρώπου πάνω στη γη, ο ίδιος, προσπαθεί να προσαρμόσει το βίο του με όσα εκείνη του προσφέρει. Από τη στιγμή που ο ίδιος ξεκινάει να εκμεταλλεύεται το χώρο που τον περικλείει και ξεκινάει τις μετακινήσεις και τη διαμονή του σε συγκεκριμένες περιοχές, μπορούμε να πούμε ότι αυτομάτως έχουμε τα πρώτα αρχαιολογικά δείγματα τα οποία μαρτυρούν την ύπαρξη του ανθρώπου στη γη. Οποιοδήποτε ίχνος ανθρώπινου βίου στο περιβάλλον αποτελεί σημείο ανάγνωσης.

Τα συγκεκριμένα αρχαιολογικά συμπεράσματα για την πορεία και την εξέλιξη του ανθρώπου σχετικά με το περιβάλλον του προέρχονται από τη συνεργασία διαφόρων ειδικοτήτων και επιστημών (γεωαρχαιολογία, αρχαιοζωολογία, βιοαρχαιολογία, παλαιοντολογία κλπ) που διαπιστώνονται εκατέρωθεν στους δύο μεγάλους κλάδους (αυτόν της αρχαιολογίας και της βιολογίας). Εν κατακείδι, κατανοούμε ότι τόσο για τη μελέτη όσο και για την τελική διεξαγωγή συμπερασμάτων, σχετικά με τους δύο αυτούς κλάδους, (οι οποίοι είναι άκρως αλληλένδετοι), κρίνεται απαραίτητη όχι μόνο η εκάστοτε επιστήμη, αλλά ειδικότερα ο συνδυασμός όλων αυτών που θα μας βοηθήσουν να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα, αλλά και να ερμηνεύσουμε την ανθρώπινη δραστηριότητα ανά τους αιώνες και στο περιβάλλον που αυτή λαμβάνει χώρα. Είναι, ωστόσο, δύσκολο να προσδιορίσουμε την ακριβή «αρχή των πραγμάτων», από τότε δηλαδή που εμφανίζεται ο άνθρωπος και γενικά αρχίζουμε να παρατηρούμε ανθρώπινη δράση-ενέργεια.

12.1.Τεκμηρίωση προβληματικής και στόχοι

Κατά τη διάρκεια εθελοντικής εργασίας στο μουσείο Γουλανδρή φυσικής ιστορίας ασχοληθήκαμε κυρίως με τα εκπαιδευτικά προγράμματα, καθώς και με ξεναγήσεις σχολείων στους εκθεσιακούς χώρους του μουσείου. Μέσα σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες και προθήκες των εκθεμάτων, μπορούσε κανείς να παρατηρήσει αρκετές αναφορές και συσχετισμούς του υλικού που παρουσιάζοταν με τον κλάδο της αρχαιολογίας. Αυτό άρχισε να γεννά πολλά ερωτήματα και απορίες γύρω από τη σχέση που θα μπορούσαν να έχουν δύο επιστήμες (αυτή της αρχαιολογίας και αυτή της βιολογίας), οι οποίες στην ουσία φάνταζαν τελείως διαφορετικές. Έτσι λοιπόν, με μια δεύτερη ματιά και με τη καθοδήγηση επιστημονικών συγγραμμάτων άρχισε να παρουσιάζεται ένας κόσμος επιστημών και ειδικοτήτων (άγνωστες προς το ευρύ κοινό), οι οποίες όχι μόνο συνεργάζονταν αλλά καθεμιά τους ασχολείτο και με διαφορετικό επιστημονικό κλάδο. Κάπως έτσι ξεκίνησε η αναζήτηση «κοινής οδού» μεταξύ της βιολογίας και της αρχαιολογίας και όλα αυτά υπό τη μουσειακή στέγη του Μουσείου φυσικής ιστορίας Γουλανδρή.

Μία επιπλέον σκέψη, η οποία θα επιβεβαίωνε ακόμα περισσότερο αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά που έκρυβαν τα εκθέματα του συγκεκριμένου μουσείου, ήταν η πρόταση πραγματοποίησης μίας περιοδικής έκθεσης με τίτλο «*Η αρχαιολογία συναντά εκθέματα φυσικής ιστορίας στο μουσείο Γουλανδρή*» που στην ουσία της θα αποδείκνυε με έμπρακτο τρόπο όσα είχαν ανακαλυφθεί καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και της μελέτης. Μέσω αυτής της πρότασης επιχειρούμε να εξοικειώσουμε το κοινό με άγνωστες γι' αυτό ειδικότητες, να αποδείξουμε την αναγκαιότητα συνεργασίας διαφορετικών επιστημών (θετικών, θεωρητικών ακόμα και τεχνολογικών) με στόχο τη διεξαγωγή σωστών συμπερασμάτων, ώστε να προκύψουν άρτια αποτελέσματα. Πρωτίστως όμως επιχειρούμε να παρουσιάσουμε και να αποδείξουμε (μέσω άρτιων εκθεσιακών κειμένων), ότι η αρχαιολογική πλευρά, το

παρελθόν και κομμάτια της ιστορίας μας κρύβονται και υποφώσκουν ακόμα και πίσω από εκθέματα που δύσκολα θα συνδέαμε και θα σκεφτόμασταν από μόνοι μας.

13. ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΜΕ ΘΕΜΑ «Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΥΝΑΝΤΑ ΕΚΘΕΜΑΤΑ ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ»

13.1. Περιγραφή χώρου και θεματικών ενότητων (πορεία επισκέπτη, εποπτικό υλικό, σειρά τοποθέτησης αντικειμένων, χρήση νέων τεχνολογιών)

Η έκθεση λαμβάνει χώρα στον πρώτο όροφο σε ένα χώρο ο οποίος χρησιμεύει για τη φιλοξενία περιοδικών εκθέσεων. Σήμερα φιλοξενεί μια περιοδική έκθεση με τίτλο « Τα ορυκτά και ο άνθρωπος ». Ο **χώρος** δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλος και άνετος, οπότε οι επιλογές μας για το «στήσιμο» της έκθεσης είναι περιορισμένες. Αν μπορούσαμε να δημιουργήσουμε μια κάτοψη του χώρου στο μυαλό μας, το σχήμα του θα έμοιαζε περισσότερο με ένα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο που στο κέντρο του δημιουργεί ένα άνοιγμα με θέαση στον κάτω όροφο. Επομένως ο χώρος που αξιοποιείται είναι το κυκλικό κομμάτι, γύρω από το κεντρικό κενό που δημιουργεί ο όροφος. Εξαιτίας του περιορισμένου χώρου, οι προθήκες που χρησιμοποιούνται στις περιοδικές εκθέσεις είναι συγκεκριμένων διαστάσεων, οπότε και εμείς θα λάβουμε ως παράδειγμα τις προθήκες εκείνες που χρησιμοποιούνται και στην τωρινή περιοδική έκθεση του μουσείου (συγκεκριμένα υπάρχουν τρία μεγέθη : μία μικρή που χωρίζεται σε τέσσερα ράφια, μια μεγάλη ενιαία, και άλλη μια που παρουσιάζεται μαζί με μία οθόνη τηλεόρασης) (παράρτημα 1 εικόνες 25-27)

Οι **θεματικές ενότητες** αυτής της έκθεσης δημιουργήθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να πλαισιώνονται από το θεωρητικό κομμάτι που έχει αναφερθεί παραπάνω (το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει και το βασικό εποπτικό και πληροφοριακό υλικό της έκθεσης). Συγκεκριμένα η κατανομή των ενότητων αποσκοπεί και στις θεματικές που προϋπάρχουν στους εκθεσιακούς χώρους του μουσείου Γουλανδρή. Στηριζόμενοι λοιπόν στις ήδη υπάρχουσες θεματικές, έγινε μία προσπάθεια να ληφθεί κάθε μία ξεχωριστά υπ' όψιν ώστε να μπορέσουν να ξεχωρίσουν τα αντικείμενα εκείνα που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην έρευνά που πραγματοποιείται. Οι θεματικές ενότητες της έκθεσης είναι επτά (7). Πιο συγκεκριμένα:

1. ΒΟΤΑΝΙΚΗ,
2. ΕΝΤΟΜΟΛΟΓΙΑ,
3. ΥΔΡΟΒΙΟΛΟΓΙΑ,
4. ΟΡΝΙΘΟΛΟΓΙΑ,
5. ΣΠΟΝΔΥΛΟΖΩΑ,
6. ΕΡΠΕΤΟΛΟΓΙΑ,
7. ΓΕΩΛΟΓΙΑ- ΠΑΛΑΙΟΝΤΟΛΟΓΙΑ.

Η **πορεία** που θα πρέπει να ακολουθήσει ο **επισκέπτης** προκειμένου να περιηγηθεί στο χώρο της έκθεσης θα είναι κυκλική και όχι απαραίτητα δεσμευτική. Αναλύοντας την παραπάνω πρόταση, η πορεία του επισκέπτη θα μπορεί να γίνεται και από τις δύο εισόδους που έχει ο χώρος (αριστερά και δεξιά), εφόσον τα εκθέματα θα τοποθετηθούν θεματικά και όχι χρονολογικά. Ο λόγος που πάρθηκε η συγκεκριμένη απόφαση αφορά τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και το περιορισμό που παρουσιάζει ο χώρος, που σε καμία περίπτωση δε θα εξυπηρετούσε κάποια άλλη επιλογή. Επομένως η θεματική τοποθέτηση των αντικειμένων εξυπηρετεί αρχιτεκτονικά και συνάδει με το θέμα των αντικειμένων τα οποία δεν παρουσιάζουμε με βάση τη χρονολογική τους «εξέλιξη», αλλά αναφερόμαστε σε αυτά καθαρά με βάση το θεματικό τους υπόβαθρο και την ενότητα όπου αυτά εντάσσονται.

Η χρησιμότητα και η ανάγκη εξοικείωσης με τις **νέες τεχνολογίες** είναι ένας από τους λόγους που καθιστούν την παρουσία πολυμέσων στους εκθεσιακούς σχεδιασμούς απαραίτητη. Τα πολυμέσα που θα χρησιμοποιηθούν εδώ είναι έντεκα (10 οθόνες τηλεόρασης και 1 οθόνη αφής). Συγκεκριμένα καθεμία από τις δέκα οθόνες θα τοποθετηθεί ανάμεσα στις πιο μικρές προθήκες της έκθεσης όπως φαίνεται και στο παράρτημα 1, εικόνα 28, παρέχοντας επιπλέον πληροφοριακό υλικό το οποίο θα είναι δύσκολο να παρουσιαστεί εξολοκλήρου μέσα στη προθήκη. Η μία οθόνη αφής θα τοποθετηθεί μέσα στην έκθεση και θα αποτελεί αφεαυτής μία από τις 7 ενότητες (συγκεκριμένα θα εκτίθεται μαζί με ένα αντικείμενο) (παράρτημα 1 εικόνα 27). Ο λόγος που θα γίνει κάτι τέτοιο είναι εξαιτίας της έλλειψης χώρου αλλά και με σκοπό την προσθήκη ενός διαφορετικού τρόπου αφήγησης της ιστορίας των αντικειμένων. Δεν επιδιώκουμε την γνωστή και παρόμοια παρουσίαση των αντικειμένων στο χώρο με σκοπό να αποφύγουμε την επανάληψη και την μονοτονία.

13.2. Αντικείμενα περιοδικής έκθεσης (προϋπόθεση επιλογής αντικειμένων)

Το σημαντικότερο κομμάτι όλων αποτελεί το περιεχόμενο μιας έκθεσης, το οποίο δεν είναι άλλο από τα αντικείμενά της. Τα αντικείμενα αυτής της έκθεσης, και όπως έχουμε ήδη αναφέρει, έχουν επιλεγεί με βάση το αρχαιολογικό «παρασκήνιο» το οποίο μπορεί να κρύβουν. Μερικά εκδήλωναν πιο έντονα το αρχαιολογικό τους υπόβαθρο, ενώ για κάποια άλλα η εύρεση και η ταύτιση ήταν πιο δύσκολη. Τα αντικείμενα που ακολουθούν αναφέρονται και ομαδοποιούνται με βάση τη θεματική ενότητα στην οποία ανήκουν.

Αρχικά η ενότητα της **παλαιοντολογίας – γεωλογίας** θα παρουσιάζει μέσω ειδικής οθόνης αφής τις πληροφορίες τις οποίες θα παρέχει στο κόσμο (σχετικά με την παρουσία αλλά και την εξέλιξη του ανθρώπου πάνω στη γη), ενώ ακριβώς δίπλα, σε ειδική προθήκη θα εκτίθεται το κρανίο ενός homo sapiens που ήδη υπάρχει στο μουσείο, καθώς και ορισμένα φυτικά και ζωικά απολιθώματα (παράρτημα 1, εικόνα 27). Η γεωλογία θα παρουσιάσει με τη σειρά της τα επτά (7) βασικά μέταλλα της αρχαιότητας (χρυσός, αργυρός, χαλκός, σίδηρος, μόλυβδος, κασσίτερος, υδράργυρος)

και θα αιτιολογούνται οι συμβολισμοί που αποδίδονταν σε καθένα από αυτά ξεχωριστά (ήλιος, σελήνη, Αφροδίτη, Άρης, Κρόνος, Δίας, Ερμής αντίστοιχα). Αυτά θα παρουσιαστούν στις μικρότερες προθήκες.

Για την ενότητα της **ορνιθολογίας** τα εκθέματα που έχουν επιλεγεί να παρουσιαστούν είναι : ο κύκνος, ο γλάρος, η Αλκυόνη, η κουκουβάγια, ο αετός και το κοράκι. Αυτά τα έξι αντικείμενα κρύβουν από πίσω τους μύθους και συνδέονται έντονα με τους θεούς κάτι το οποίο θα παρουσιάζεται στο πληροφοριακό υλικό που θα τα συνοδεύει.

Στην ενότητα της **ερπετολογίας** τα ζώα που θα παρουσιαστούν είναι το φίδι, η χελώνα και η φώκια, καθένα από τα οποία μαρτυρά ιδιαίτερες πληροφορίες στο κοινό.

Στη **βοτανική** (που αποτελεί ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι της έκθεσης) θα παρουσιάζεται ένα μεγάλο μέρος πληροφοριών σχετικά με το ρόλο που είχαν τα φυτά (δέντρα και λουλούδια) στην υγεία, τη θρησκεία - λατρευτικές δοξασίες, και στη καθημερινή ζωή. Λόγω του πλήθους των εκθεμάτων ενδεικτικά θα αναφέρω μερικά φυτά που θα παρουσιαστούν στην έκθεση (σε πλαστική μορφή, μιας που στο ήδη υπάρχον βοτανικό τμήμα οποιαδήποτε απεικόνιση φυτού γίνεται σε πλαστική μορφή για να διατηρείται). Μερικά από αυτά είναι : ο νάρθηκας, ο νάρκισσος, η μελιά, η ελιά κ.α.

Τα έντομα που θα παρουσιαστούν στην **εντομολογική ενότητα** είναι η πεταλούδα, η μέλισσα, η μύγα, και το μυρμήγκι, αφού πρώτα γίνει αναλυτική αναφορά στον Αριστοτέλη και στις μελέτες που πραγματοποίησε κατά την αρχαιότητα (συμπεριλαμβανομένης και της ονομασίας που αυτός ανακάλυψε).

Άλλη μια ενδιαφέρουσα ενότητα είναι αυτή της **υδροβιολογίας** η οποία θα παρουσιάσει συγκεκριμένα όστρακα τα οποία όχι μόνο χρησίμευαν στη καθημερινή ζωή, αλλά φαίνεται να ενέπνευσαν και τους αρχαίους στο να δημιουργήσουν πράγματα διευκολύνοντας και εμπλουτίζοντας τη καθημερινότητά τους.

Η τελευταία ενότητα που θα παρουσιαστεί στο κοινό είναι αυτή των **σπονδυλόζων** από τα οποία θα εκτεθούν το ελάφι, το αγριογούρουνο, το λιοντάρι, το βόδι και η αρκούδα. Ο λόγος που ίσως κάποιες ενότητες από τις παραπάνω μπορεί να φαντάζουν μικρές είναι και εξαιτίας του «όγκου» που έχουν τα εκθέματα αυτής της ενότητας, κάτι που εξαιτίας του χώρου μας περιορίζει. Τα τέσσερα ζώα που συνδέονται με τους άθλους του Ηρακλή θα παρουσιάζουν τη σχέση αυτή και στο πληροφοριακό υλικό των προθηκών, ενώ στην ίδια προθήκη θα είναι και η αρκούδα η οποία με κάποιο τρόπο θα διαχωρίζει τη δική της εκδοχή του μύθου από τα υπόλοιπα σπονδυλόζωα. (παράρτημα 2,εικόνα 1)

Πρέπει να τονίσουμε ότι ο σκοπός της μελέτης των αντικειμένων ήταν να γίνει σε αντικείμενα που ήδη προϋπήρχαν και (στις περισσότερες περιπτώσεις) εκτίθονταν στο μουσείο. Επομένως όλα τα προαναφερθέντα αντικείμενα δεν αναφέρονται τυχαία

αλλά βασίζονται στο υλικό που παρουσιάζει ήδη το μουσείο στο κοινό του (μέσω μίας διαφορετικής οπτικής. Αυτή της επιστήμης της βιολογίας).

14. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ

Φυσικά δε θα μπορούσαμε να μην προνοήσουμε για τους μικρούς φίλους της έκθεσης, οι οποίοι ανήκουν σε μια από τις πιο σημαντικές ομάδες κοινού για κάθε έκθεση. Ενδεικτικά λοιπόν, για τη συγκεκριμένη έκθεση θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν δύο εκπαιδευτικές δράσεις οι οποίες θα απευθύνονται σε διαφορετικές ηλικίες παιδιών. Οι δράσεις έχουν ως εξής :

14.1. Δημιουργώντας τα δικά μας νομίσματα

Το εργαστήριο αυτό θα απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 6-9 ετών και θα πραγματοποιείται στην αίθουσα «κύκλος» (έτσι ονομάζεται ένας συγκεκριμένος χώρος, ιδανικά διαμορφωμένος τον οποίο παρέχει το μουσείο για τη πραγματοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων). Το συγκεκριμένο πρόγραμμα θα αφορά τη πληροφόρηση των παιδιών γύρω από θέματα εμπορίου και συναλλαγής στην καθημερινή ζωή κατά την αρχαιότητα. Στόχος είναι οι μικροί φίλοι να πληροφορηθούν για έναν από τους βασικότερους κλάδους εκείνης της εποχής και να ασχοληθούν λίγο περισσότερο με το ίδιο το αντικείμενο , δηλαδή τα νομίσματα. Αξίζει να αναφέρουμε ότι τα νομίσματα κατά την αρχαιότητα διαχωρίζονταν αναλόγως της εμπορικής, μεταλλικής και ονομαστικής τους αξίας. Έτσι λοιπόν θα εξετάσουν τα διαφορετικά μέταλλα με βάση τα οποία συναντάμε τα νομίσματα (χρυσός, άργυρος, χαλκός) και θα παρατηρήσουν ακόμα περισσότερο τις απεικονίσεις που αυτά έφεραν (ζώα, φυτά θεότητες κ.λ.π.). Στο τέλος καλούνται να δημιουργήσουν τα δικά τους νομίσματα στα οποία μπορούν να αποδώσουν όποια χρηματική αξία νομίζουν (βάφοντάς τα χρυσά, ασημένια ή χάλκινα) και να κάνουν έναν δικό τους μοναδικό συνδυασμό απεικονίσεων πάνω σε αυτά. Το υλικό το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία νομισμάτων είναι ο πηλός ή ο γύψος, μιας που είναι εύπλαστος, εύκολα διαχειρίσιμος (μπορεί να γίνει κάποια απεικόνιση στην επιφάνεια του) και φυσικά μπορεί με τα κατάλληλα χρώματα να αλλάξει απόχρωση (προκειμένου να φαίνεται και η αξία του νομίσματος που αναφέραμε και παραπάνω).

14.2. Τι μύθο κρύβεις?

Το δεύτερο εργαστήριο θα αφορά τις λίγο μεγαλύτερες ηλικίες παιδιών, 10-12 ετών, και θα πραγματοποιείται επίσης στην αίθουσα «κύκλος». Το δεύτερο αυτό εργαστήριο θα είναι διαφορετικό από το παραπάνω εφόσον σε αυτό θα υπάρχει πληροφόρηση

των παιδιών αλλά η δραστηριότητα εδώ θα σχετίζεται με θεατρικό παιχνίδι και όχι με κατασκευή. Αναλυτικότερα σε αυτό το πρόγραμμα τα παιδιά καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα σε διαφορετικά αντικείμενα που θα βρίσκονται στο χώρο, και να δουν να ξεδιπλώνεται μπροστά τους, με τη βοήθεια σύγχρονων τεχνολογιών, ο μύθος που κρύβει πίσω του το συγκεκριμένο αντικείμενο που επέλεξαν. Τα αντικείμενα που θα παρουσιάζονται σε αυτή τη δραστηριότητα θα έχουν επιλεγεί με βάση τη μυθολογική τους διάσταση (π.χ. φυτά που λατρεύονταν στην αρχαιότητα, ζώα που θεοποιούνταν, πετρώματα που θεωρούνταν απαραίτητα για τη δημιουργία αντικειμένων κ.λ.π). Στόχος είναι η γνωστοποίηση της αρχαιολογικής – μυθολογικής πλευράς αυτών των αντικειμένων και η συζήτηση γύρω από γεγονότα και «ιστορίες» που ξεχώρισαν κατά τη περίοδο της αρχαιότητας. Τέλος τα παιδιά έρχονται να φτιάξουν και να πραγματοποιήσουν το δικό τους σενάριο κάνοντας αναπαράσταση διαφόρων μύθων με τη βοήθεια των κατάλληλων κοστούμιών και αντικειμένων που καθιστούν την όλη διαδικασία πολύ πιο ενδιαφέρουσα και εποικοδομητική.

15. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ολοκλήρωση της συγκεκριμένης εργασίας αποτελεί την ολοκλήρωση μιας έρευνας και μιας μελέτης η οποία ξεκίνησε με σκοπό την εύρεση «κοινής οδού» ανάμεσα σε δύο επιστήμες που φάνταζαν αρκετά αντίθετες και διαφορετικές. Τα κοινά σημεία τα οποία άρχισαν να διαφαίνονται απέδειξαν πως η βιολογία και η αρχαιολογία μπορούν όχι μόνο να συνυπάρξουν, αλλά να συμβαδίζουν και να αλληλοεξαρτώνται. Όταν τελικά συνεργαστούν και λειτουργήσουν ως σύνολο, αποδίδουν πληροφορίες και στοιχεία που καθεμιά από μόνη της θα αδυνατούσε ίσως να καταφέρει.

Επιπροσθέτως μέσω αυτής της δουλειάς, γίνεται μια έμμεση πρόταση δημιουργίας τέτοιων εκθέσεων (είτε σε προσωρινό, είτε σε μόνιμο επίπεδο), σε χώρους με αντίστοιχο θεματικό υπόβαθρο(π.χ. ορυκτολογικό μουσείο Λαυρίου, μουσείο φυσικής ιστορίας Κρήτης κ.α.). Μ' αυτό τον τρόπο το κοινό θα έχει την ευκαιρία να ερευνήσει τόσο το περιβάλλον, όσο και τους ζωντανούς οργανισμούς του (συμπεριλαμβανομένου και του ανθρώπου), διαμορφώνοντας μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των πρώτων σταδίων ζωής πάνω στη γη.

16.ΠΗΓΕΣ

ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενογλώσση

1. *Department of anthropology* , Washington university in St. Louis, https://anthropology.artsci.wustl.edu/buikstra_jane , τελευταία επίσκεψη 13 Απριλίου 2018
2. *Jane Buikstra*, Arizona state university, <https://sols.asu.edu/jane-buikstra>, τελευταία επίσκεψη 13 Απριλίου 2018
3. *Bioarchaiology*, WIKIPEDIA, <https://en.wikipedia.org/wiki/Bioarchaeology>, τελευταία επίσκεψη 13 Απριλίου 2018

Ελληνική

1. *Ταυτότητα/ Ιστορία*, ανακτήθηκε 4/4/2018 από <http://www.gnhm.gr/the-museum/identity-history/>
2. *Μετόπες του ναού του Δία*, ανακτήθηκε 13/4/18 από http://odysseus.culture.gr/h/4/gh430.jsp?obj_id=8981
3. *Πύλη για την ελληνική γλώσσα*, ανακτήθηκε 11/4/2018 από <http://www.greek-language.g...s.edu.gr/mythology//index.html>
4. *Μύθοι των αστερισμών: η μεγάλη άρκτος*, ανακτήθηκε 11/4/2018 από <https://www.nea-acropoli.gr/online-arthra/37-astrologia/145-m>
5. Μήττα Δ. *Μορφές και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Μυθολογίας*, ανακτήθηκε 11/4/18 από http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorphoseis/page_113.html
6. Μήττα Δ. *Μορφές και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Μυθολογίας*, ανακτήθηκε 11/4/18 από http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorphoseis/page_183.html
7. Μήττα Δ. *Μορφές και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Μυθολογίας*, ανακτήθηκε 11/4/18 από http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorphoseis/page_273.html
8. Μήττα Δ. *Μορφές και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Μυθολογίας*, ανακτήθηκε 11/4/18 από http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorphoseis/page_274.html
9. Μήττα Δ. *Μορφές και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Μυθολογίας*, ανακτήθηκε 13/4/18 από http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/metamorphoseis/page_073.html

10. Μήττα Δ. *Μορφές και Θέματα της Αρχαίας Ελληνικής Μυθολογίας*, ανακτήθηκε 13/4/18 από http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/gods/apollo/page_008.html

ΑΡΘΡΑ

1. Τσιμιτάκη Μ, (3/5/2008), *Βιοαρχαιολογία, μια νέα επιστήμη γεννιέται, η καθημερινή*, ανακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr/320967/article/epikairothta/kosmos/vioarxaiologia-mia-nea-episthmh-gennietai>»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Νικολάου Μ, (2005). «*Ορυκτά Πετρώματα και Πολιτισμός*». Αθήνα: Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, έκδοση (εκδίδεται από το ίδιο το μουσείο),
2. Σπυροπούλου Ζ., (1998). «*Μύθοι περί πτηνών*». Αθήνα: ελληνικά γράμματα,
3. Μπάουμαν Ε, (1993). «*Η ελληνική χλωρίδα στο μύθο, στην τέχνη, και στη λογοτεχνία,*» Αθήνα: έκδοση ελληνικής εταιρείας προστασίας της φύσεως
4. Μπάουμαν Ε, (2004). «*Φυτά σε αρχαία ελληνικά νομίσματα*», Αθήνα: εκδόσεις Ηλίβατον (μετάφραση Μπάουμαν Έ. με τη συνεργασία της Γ. Τσάκωνα, γλώσσα πρωτότυπου γερμανικά)
5. Εκπαιδευτικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, (1997). «*Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά πολιτιστικό*», Αθήνα
6. *Ιστορία του ελληνικού έθνους (προϊστορία και πρωτοιστορία)* (2000). Αθήνα : Εκδοτική Αθηνών Α.Ε
7. Χρυσοστομίδου Μ. , (2010). «*Μέλισσα και μέλι στην αρχαία ελληνική μυθολογία και λατρεία*», Θεσσαλονίκη: Νησίδες
8. Τορναρίτης Γ, (1999). « *Τα στολίδια της Αφροδίτης*», Κηφισιά: Τορναρίτης Γ.
9. Delamotte Μ., Βαρδαλά-Θεοδώρου Ε.,(1994). «*Κοχύλια από τις ελληνικές θάλασσες*», Κηφισιά: Μουσείο Γουλανδρή φυσικής ιστορίας

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Οι περισσότερες από τις εικόνες προέρχονται από προσωπικό αρχείο (το οποίο δόθηκε από το ίδιο το μουσείο με σκοπό τις ξεναγήσεις επισκεπτών και σχολείων στους εκθεσιακούς χώρους), καθώς και από προσωπικές φωτογραφικές λήψεις στους εκθεσιακούς χώρους. Εκτός των ακόλουθων φωτογραφιών οι οποίες ανακτήθηκαν από το διαδίκτυο :

Εικ.13: ανακτήθηκε στις 15/4/18 από <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Olympia/N.D.M1.htm>

Εικ.15: ανακτήθηκε στις 15/4/18 από <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Olympia/N.D.M1.htm>

Εικ. 21: ανακτήθηκε στις 15/4/18 από <http://www.balzan.org/en/prizewinners/colin-renfrew>

Εικ.22: ανακτήθηκε στις 15/4/18 από <http://www.erasmusprijs.org/prijswinnaars?mode=detail&lang=en&itemid=D5914767-A9E2-F279-7B12CEFC169E2C4B>

Εικ.23: ανακτήθηκε στις 15/4/18 από <https://isearch.asu.edu/profile/850651>

17. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Εικόνα 1: ομοιώματα κεφαλών παλαιολιθικού ανθρώπου του εκθεσιακού χώρου στο μουσείο Γουλανδρή

Εικόνα 2: φυτικά απολιθώματα

Εικόνα 3: φυτικά απολιθώματα

Εικόνα 4: ζωικά απολιθώματα αλόγου

Εικόνα 5: διάγραμμα γεωλογικού χρόνου

Εικόνα 6 : πετρώματα και ορυκτά εκθεσιακού χώρου μουσείου Γουλανδρή

Εικόνα 7 : πετρώματα και ορυκτά εκθεσιακού χώρου μουσείου Γουλανδρή

☉	Χρυσός	(Au)	Ήλιος	☾	Αργυρός	(Ag)	Σελήνη
♀	Χαλκός	(Cu)	Αφροδίτη	♂	Σίδηρος	(Fe)	Άρης
♄	Μόλυβδος	(Pb)	Κρόνος	♃	Κασσίτερος	(Sn)	Ζεύς
			♃	Υδράργυρος	(Hg)		Ερμής
Τα σύμβολα των Ουρανίων Σωμάτων.							

Εικόνα 8: συμβολισμοί των επτά βασικών μετάλλων των αρχαίων

Εικόνα 9: αποτύπωση της ελιάς σε αρχαία ελληνικά νομίσματα

Εικόνα 10: λευκός κύκνος

Εικόνα 11: κουκουβάγια

Εικόνα 12: είδος εξαφανιζόμενου αετού (γυπαετός)

Εικόνα 13: παράσταση εικονιζόμενη σε αγγείο στην οποία ο Ηρακλής παραδίδει ζωντανό τον Ερυμάνθιο κάπρο στον Ευρυσθέα

Εικόνα 14: αγριόχοιρος στον εκθεσιακό χώρο του μουσείου Γουλανδρή

Εικόνα 15: παράσταση μετόπης από το ναό του Δία που απεικονίζει τον άθλο με το λιοντάρι της Νεμέας

Εικόνα 16: ορισμός της ονοματολογίας των εντόμων από τον Αριστοτέλη μέσα στην αίθουσα των εντόμων του μουσείου Γουλανδρή

Εικόνα 17: η μέλισσα και η φωλιά της

Εικόνα 18: διαφορετικά είδη πεταλούδων

Εικόνα 19: ελληνικές χελώνες της ξηράς

Εικόνα 20: αποτύπωση χελώνας σε αρχαιοελληνικό νόμισμα (στατήρας)

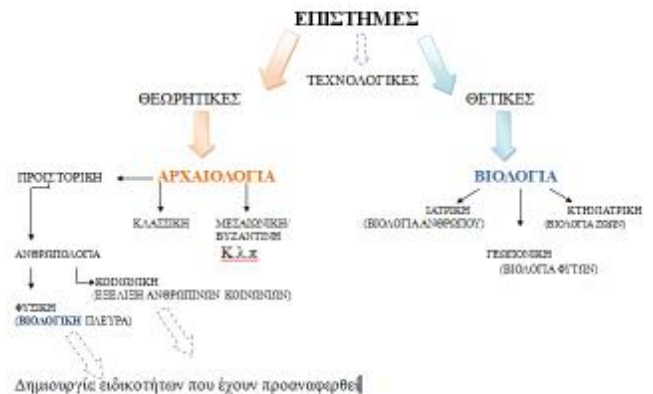
Εικόνα 21: Andrew Colin Renfrew

Εικόνα 22 : Grahame Clark

Εικόνα 23: Jane Ellen Buikstra

Εικόνα 24: διάγραμμα επιστημών και παρακλάδια ειδικοτήτων

Εικόνα 25 : προθήκη ενιαία

Εικόνα 26: μικρή προθήκη

Εικόνα 27: προθήκη με οθόνη

Εικόνα 28: πάνω δεξιά εικονίζονται στη προθήκη των Δίθυρων τα όστρακα που ενέπνευσαν για τη δημιουργία του ιωνικού ρυθμού των κιόνων

Εικόνα 29: σχέδια που εξηγούν τη σύλληψη της ιδέας

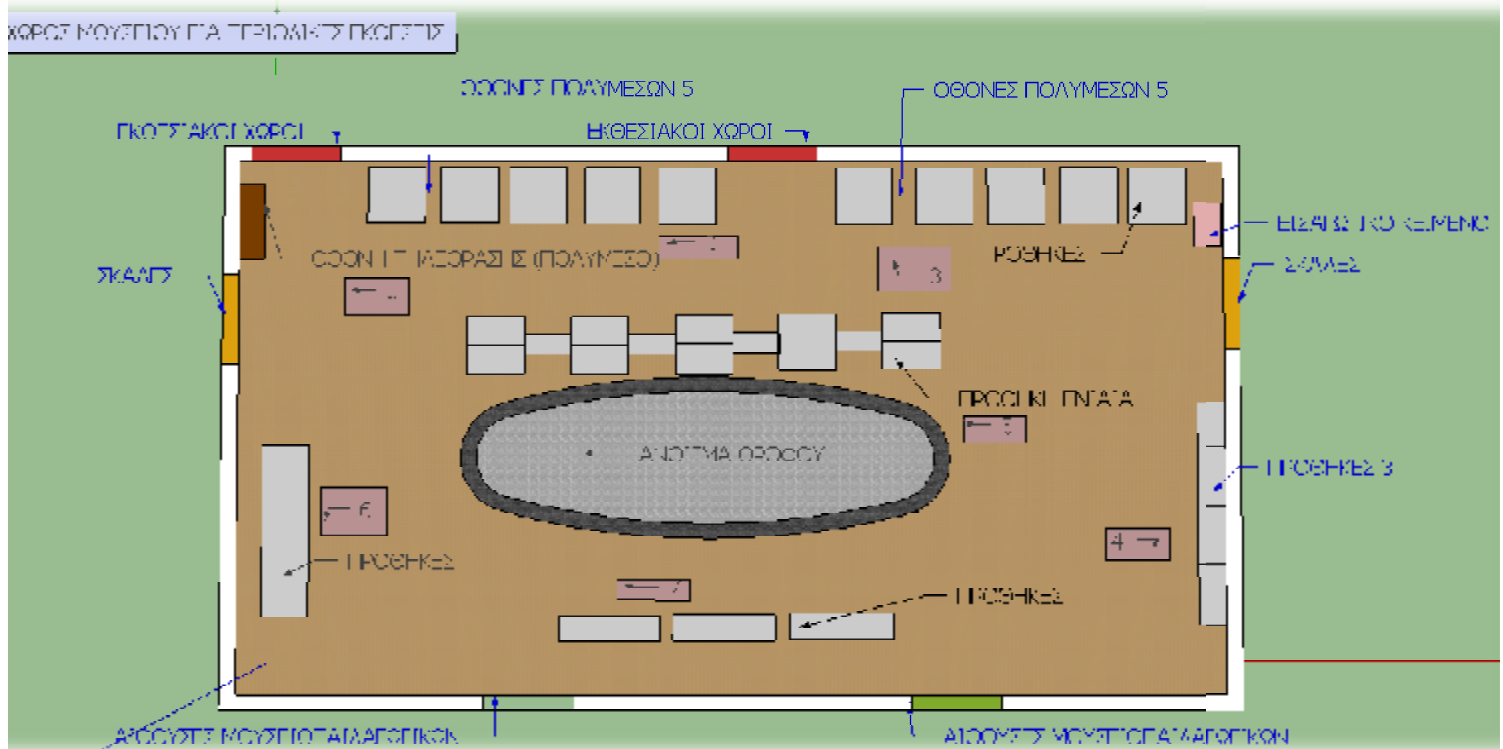
Εικόνα 30: αναφορά στη γέννηση της Αφροδίτης με παράσταση σε κρατήρα

Εικόνα 31: Το κοχύλι Πορφύρα. Στη λεζάντα αναφέρεται η σπουδαιότητα του κοχυλιού εξαιτίας της χρωστικής του ουσίας.

18. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

ΚΑΤΟΨΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΧΩΡΟΥ

Εικόνα 1: Κάτοψη χώρου προτεινόμενης περιοδικής έκθεσης

ΥΠΟΜΝΗΜΑ :

Θεματολογία των ενότητων, όπως θα μπουν στην έκθεση:

1. Έντομα
2. Παλαιοντολογία – γεωλογία
3. Φυτά (υγεία, λατρεία – δοξασίες, τελετουργία)
4. Πτηνά
5. Θαλάσσια ζωή & όστρακα
6. Σπονδυλόζωα
7. Ερπετά